

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

magisterské kombinované studium
2010 – 2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Adriana Kadlečíková

Od antické rétoriky ke komunikaci v moderním světě
(nástin vývojových proudů)

Praha 2012

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Albína Měchurová

COMENIUS UNIVERSITY PRAGUE

Master Combined (Part time) Studies
2010 - 2012

DIPLOMA THESIS

Adriana Kadlečíková

Classical Rhetoric to Communication in the Modern World
(A Schema of Development Trends)

Prague 2012

The Diploma Thesis Work Supervisor: PhDr. Albína Měchurová

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 12.3.2012

Adriana Kadlečíková
vlastnoruční podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucí práce PhDr. Albíně Měchurové za laskavý a inspirativní přístup, který mi dopomohl k získání hlubších poznatků k vytvoření této práce. Také bych ráda poděkovala rodině a všem svým blízkým za podporu při studiu.

Anotace

Diplomová práce, vypracovaná na téma „Od antické rétoriky ke komunikaci v moderním světě (nástin vývojových proudů)“ si klade za cíl systematické popsání historického vývoje lidské komunikace se zaměřením na rétoriku a ucelený pohled na komunikaci a řečníka v moderní době ovlivněné postmodernismem.

Práce je rozdělena do jednotlivých kapitol, které jsou seřazeny dle historického vývoje. Tyto kapitoly se zaměřují na dějinné události, které ovlivnily vývoj rétoriky a mezilidské komunikace, ale také na hlavní představitele daných období, jejichž myšlenky ovlivnily přístup k rétorice.

Za klíčový poznatek můžeme považovat popis aktuálního stavu rétoriky, přístupu k řečníkovi a novým technologiím ovlivňujícím komunikaci, který můžeme lépe pochopit na základě chronologicky sestavených kapitol zaměřujících se na vývoj rétoriky a s ní spojené komunikace.

Z celé práce vyplývá myšlenka, jak je pro rozvoj jedince, ale i celou společnost, důležitá komunikace, která bude vycházet z pravidel klasické rétoriky, ale i z pravidel nově vzniklých na základě vývoje informační společnosti. Jestliže se bude vyvíjet komunikace, bude se vyvíjet také společnost.

Klíčové pojmy

antika, Aristoteles, image, komunikace, mluvčí, moderní, postmodernismus, projev, příjemce, publikum, rétor, rétorika, řečník, společnost, vzdělání

Annotation

Diploma thesis “From Classical Rhetoric to Communication in the Modern World: A Schema of Development Trends“, has a goal of systematically describing the historical development of human communication focusing on rhetoric and a holistic view of communication and the communicator in a modern world influenced by postmodernism.

The work is divided chronologically into individual chapters. The chapters are centred on those historical events that influenced the development of rhetoric and inter-human communication and also on the people of the time and how their ideas changed our approach to rhetoric.

The purpose of this chapter structure is to describe how current rhetoric, and its use of media and technology, is best understood on the basis of chronological development.

The result of the work will be an understanding of the importance of communication and its role in social and individual development using the dialectic of classical rhetorical rules under the framework of modern information technology.

Key words

antiquity, Aristoteles, audience, communicaton, education, image, modern, oration, orator, postmodernism, recipient, rhetoric, rhetorician, society, speaker

OBSAH

ÚVOD	8
1. Rétorika	10
1.1. Předmět rétoriky a historický vývoj.....	10
2. Starověká rétorika.....	17
2.1. Řecká rétorika.....	17
2.2. Helenistická rétorika	25
2.3. Římská rétorika.....	28
3. Středověká rétorika.....	33
3.1. Vznik a vymezení středověké rétoriky.....	33
3.2. Středověké vzdělávání	35
3.3. Proudý středověké rétoriky	36
3.4. Významní myslitelé středověké rétoriky	39
3.5. Středověká rétorika- shrnutí	42
4. Humanismus a renesance	43
4.1. Významní renesanční představitelé	46
4.2. Renesanční rétorika shrnutí.....	51
5. Kazatelská rétorika	53
5.1. Jan Amos Komenský a církev Jednoty bratrské.....	53
5.2. Jezuitská rétorika	57
6. Vývoj rétoriky a komunikace v 17. - 19. století	58
6.1. Významní představitelé.....	60
6.2. Rétorika v 18. století.....	63
6.3. Rétorika v 19. století.....	65
6.4. Vývoj rétoriky v Čechách	67
7. Rétorika a komunikace 20. a 21. století	71
7.1. I Have a Dream.....	72
7.2. Vliv antické rétoriky v moderní době	75
8. Umění hovořit a postmoderní chápání světa	77
9. Síla slova a komunikace v 21. století	80
9.1. iSteve.....	82
10. Současná podoba knih zabývajících se rétorikou v České republice.	84
10.1. Inspirace antikou.....	85
10.2. Nové poznatky současné rétoriky	88
10.3. Moderní rétor.....	93
ZÁVĚR	95
SEZNAM POUŽITÉ ČESKÉ LITERATURY A PRAMENŮ	98
SEZNAM POUŽITÝCH ZAHRANIČNÍCH PRAMENŮ	101
SEZNAM PŘÍLOH.....	102

Úvod

Pro naši diplomovou práci jsme si vybrali téma „Od antické rétoriky ke komunikaci v moderním světě (nástin vývojových proudů)“. Komunikace byla a je nedílnou součástí lidské populace, rétorika se tedy stala přirozenou potřebou každého jedince. Stejně jako se vyvíjela společnost, vyvíjela se také komunikace. Téma jsme si zvolili z následujícího důvodu.

Pro pochopení myšlení a hodnot současného světa, který je založen na pluralitě názorů, je nezbytná znalost vývoje jazykové komunikace v dějinách celého lidstva. I v dnešní době vycházejí knihy a příručky zabývající se tématy rétoriky a komunikace z pravidel antické rétoriky. K jejich účinnému ovládnutí je nutné znát souvislosti historického vývoje, který nám ucelí nejen názor na komunikaci, ale také na lidské dějiny. S přirozeným vývojem lidstva docházelo ke stále se zvyšující potřebě komunikace, nově získané informace bylo nutné sdělovat a předávat dále. Z nárůstu nových informací vzešla přirozená potřeba stanovení norem a pravidel mluveného i psaného projevu, který co nejlépe předá autorovy myšlenky, názory a hodnoty příjemcům sdělení. Tato pravidla a normy, která se utvářela po staletí, prošla největší změnou s příchodem nového myšlenkového směru, kterým je postmodernismus a stále se rozvíjející informační společnost. V postmoderním světě, který je přehlcen informacemi, může být pro jedince složité z takového množství vybrat ty, jež pro něj budou nejen podstatné, ale také budou kvalitně zpracovány. Čím více se populace vzdělává v rozvoji komunikace a umění mluvit, tím více se může rozvíjet. Pro tento rozvoj je podstatná znalost textů zabývajících se rétorikou a komunikací, které se společnosti osvědčily již po staletí, ale i znalost samotných dějin lidstva. Jestliže budeme mít souvislosti mezi dějinami lidské populace a jednotlivými myšlenkovými proudy, které daná období ovládaly, pochopíme vývoj, potřebu, ale i samotný význam komunikace pro lidskou společnost.

Budeme se snažit o systematické popsání jednotlivých proudů rétoriky a s ní spojené komunikace. V každé hlavní kapitole budou popsány historické události, které charakterizují dané období a představeny přední osobnosti, jež

daly základy pro další rozvoj a chápání komunikace. Hlavní rysy rétoriky jednotlivých etap lidských dějin, nám dopomohu ke komplexnímu pochopení vývoje komunikace v současném postmoderním světě.

V naší diplomové práci se tedy budeme opírat nejen o historický vývoj rétoriky a komunikace, ale také o otázky, jež nám vytvoří souvislosti mezi rétorikou antickou a postmoderní.

Jak antická rétorika ovlivnila celý následující vývoj a přístup ke komunikaci a k rétorice?

Jak má jedinec pracovat se systémem klasické rétoriky a aplikovat jej na současná komunikační schémata?

Co znamenal rozvoj informační společnosti pro mezilidskou komunikaci?

V první kapitole se zaměříme na předmět rétoriky a její historický vývoj, tato kapitola bude sloužit pro uvedení do tématu a pochopení souvislostí, jež budou rozvíjeny v kapitolách následujících. Hlavní rysy rétoriky budou dány do kontextu se společenským chápáním doby. Jednotlivé kapitoly jsou řazeny tak, aby byl zřejmý pozvolný historický vývoj, který vyústí ve 20. a následně 21. století, jež nám přináší nový přístup k rétorice i komunikace samotné. Závěrečná kapitola bude zaměřena na knihy zabývající se jednotlivými tématy rétoriky, které jsou dostupné na českém trhu. Pokusíme se nejen o popis základních znaků moderního řečníka, ale také shrneme hlavní pravidla těchto publikací do uceleného přehledu, který by mohl být východiskem pro pochopení postoje současné společnosti ke komunikaci a její přirozené potřebě.

Diplomovou práci se budeme snažit sestavit tak, aby mohla být stálým zdrojem informací z hlediska historického vývoje, ale také uceleným přehledem stěžejních pravidel komunikace a znaků současného řečníka.

1. Rétorika

1.1. Předmět rétoriky a historický vývoj

Spektrum lidského života je ohromné a každá lehká nuance jej může posunout zcela jiným směrem. Budeme-li považovat za právě takovou to nuanci slovo, pak zjistíme, jak důležitý náš projev může být v tom, aby nás či celou naši společnost posunul vpřed, nebo vzad na naší pomyslné čáře života, která se v průběhu času mění z přímky na spleťitou spirálu, jež se utvářela na základě našich činů a projevů.

Právě síla slova byla příčinou rozvoje řečnictví v 5. století před naším letopočtem na Sicílii v Syrakúsách a v Akragantu, kde po pádu tyranie mohli svobodní občané veřejně vystupovat. Lidé se vyjadřovali k věcem politickým i občanským a stalo se nutností dát takovému vyjádření řád a smysl. Vznikala tak tedy jakási první pomyslná teorie rétoriky, jež měla být uvedena v praxi. Nejstarší učebnice rétoriky je dílem Koraxe ze Syrakús, který stanovil princip rétoriky na odpoutání se od pravdy, jejíž základ je v pravděpodobnosti. Již Korax začal lidem dle jejich povahy přisuzovat jistý rámec chování a vystupování, jež se u nich dá předpokládat. Do dějin rétoriky se také zapsal Koraxův žák Teisiás, v jehož škole se rétorice učil věhlasný sofista Gorgias z Leontin. Právě Gorgias uhranul v roce 427 před naším letopočtem Atény svým diplomatickým vystoupením. Sicilská obec Leontini žádala po Athénách pomoc před ataky Syrakús a Gorgias měl svým uměním přimět Atéňany k pomoci, ale více než samotné sdělení je zaujal projev Gorgia, který si je získal svým podmanivým řečením. Po následném zničení Leontin Syrakúsami se Gorgias přesunul natrvalo do Řecka. Právě v Řecku se stal uznávaným rétorem a filosofem, jehož přednášky byly proslaveny okázalostí, kterou ještě více umocňoval ve svých projevech. Gorgias však žil střídavým životem, který byl v absolutním kontrastu vůči jeho bohatému projevu. Putováním po řeckých městech si získával mnoho příznivců a také stoupenců svých myšlenek. Z historického hlediska sem můžeme zasadit vznik rétoriky jako samostatné disciplíny. Lidé si uvědomili sílu slova a potřebu komunikace, která jejich život učiní kvalitnějším. „ *Historické proměny funkcí a význam rétoriky byly*

vždy důsledkem toho, že její předmět vytvářel člověk jako tvor povýtce společenský, vymezený potřebou sdělovat (*homo loquens*) a prostřednictvím sdělování dosahovat nejrůznějších cílů.“¹ Rétorika začala být spojována s politikou, filosofií, jazykovědou, pedagogikou, psychologií či poetikou, ne vždy ale bylo právě toto propojení kladně přijato, docházelo k mnoha sporům, které přetrvávaly až do 19. století. Tyto spory ale zapříčinily plynulý rozvoj rétoriky jako samostatné disciplíny, která si svým vývojem dokázala z každé vědy získat to podstatné pro svůj konečný rámec a kontext. Během vývoje docházelo k mnoha střetům a interdisciplinárním kolizím, které se snažily o úplné odštěpení rétoriky ze svého vědeckého zájmu. Rétorika se tak dostala až na samý okraj společenského vědění, tento proces vyvrcholil v 18. století, kdy se rétorické příručky a učebnice zcela odcizily od původních antických myšlenek a kořenů. Staletími utvářený rétorický systém se tedy stává pouhými zjednodušenými poučkami a návody, které jsou ale ochuzeny o veškeré antické myšlení. Za hlavní příčiny úpadku rétoriky považujeme měnící se charakter projevů vědeckých, soudních, ale i politických. Věda již nevychází z konfrontace jednotlivých myšlenek, ale vyvíjí se na základě racionálního procesu založeného na myšlenkách, které vycházejí z podloženého úsudku či z ověřené analýzy. Rétorická obraznost se dostala zcela do pozadí a vznikají nové druhy diskursu. Společnost vidí sílu ve vědeckém poznání, které je schopno přinášet stále nová fakta. Dalšími příčinami úpadku rétoriky je vynález knihtisku, který zapříčinil snazší přístup k informacím a jejich rychlé šíření. Ve společnosti se také rozvíjí gramotnost a potřeba mluveného slova jako nástroje přenosu a sdělení informací z běžného veřejného projevu se pomalu vytrácí. Rétorika upadá stejnou rychlostí, jakou se rozvíjí tiskařství. Do pozadí také ustoupila metoda napodobování vzorů a je kladen větší důraz na vlastní prožitky, názory a empirické poznatky. „Na počátku 16. století renesanční politik Niccolo Machiavelli se v díle // *Principe* (Vladař) vědomě odchyluje od ustáleného rétorického vzoru moralizujících zrcadel vládce

¹ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. Praha: Academia, 1981., I. Rétorika, její předmět a hranice, str. 8

*(spekulum regis) a se sociologickou přesností vypracovává strategii politického boje důsledně směřujícího k dosažení stanoveného cíle- vítězství per fas et nefas (všemi prostředky).*² Posupně se také vytrácí úloha latiny a do popředí se dostávají národní jazyky, které začínají utvářet svůj jazykový rámec. Jednotlivé kultury se chtějí odlišit od ostatních a mají potřebu být výjimečné. Vzniká tzv. revoluce jazyka, ve které se vytrácí důležitost textu z hlediska rétorického. Na jazykovědný vývoj reagovala převážně filosofie, která staví rétoriku do pozice manipulativních praktik plných podvodů. Je poukazováno hlavně na rétorické techniky, které odvádějí od nezávislého myšlení.

Od druhé poloviny dvacátého století rétorika opět začíná nabývat na svém původním významu a myšlenky osvícenství jsou tak zcela obráceny. S postupným vývojem moderního světa v postmoderní se začíná zvyšovat samotná úloha a potřeba rétoriky. Se vzrůstající pluralitou světa je společnost stále méně schopna odpoutat se od subjektivních postojů a hodnocení, ztrácí se absolutní objektivnost. Věda již není postavena do role veškerého vědění, vědci nestojí nad vědou, ale jsou její součástí a snaží se co nejvíce o poznání z různých úhlů pohledu. Společnost se setkává se subjektivním vědeckým stylem, který má za úkol přesvědčit a ne jen popsat a vysvětlit. Pluralitní vidění světa přímo navazuje na myšlenky antické rétoriky. S vývojem masových médií jako jsou televize a rozhlas, nastává přirozená potřeba mluveného slova. Dokonale ovládat mluvené slovo a publiku předávat své myšlenky, staví mluvčího do role antického řečníka ve fóru. Moderní recipient vnímá řečníka komplexně tzn. nejen jaký má přednes, ale také jak působí jako osobnost. Do mluveného projevu se zakotvila tzv. interdiskurzivnost, která text propojuje s rozmanitými stylovými i žánrovými vzorci, můžeme se tedy znovu setkat s rétorickým imitatio čili nápodobu, díky kterému se rozvíjí komunikační hra a strategie. Globální komunikační síti se společnost opět dostává do potřeby mezinárodní komunikace, stejně jako dříve latina propojovala tehdejší svět, tak nyní angličtina začíná přirozeně propojovat ten náš. Na základě komunikačního

² KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981., I. Rétorika, její předmět a hranice, str. 2

propojení světa dochází ke ztrátě identity jedince, ale také společností. Se současným vývojem mezinárodního jazyka dochází k přímému vývoji jazyků národních, ke kterým se začíná přistupovat jak z vědeckého, tak také psychologického či filosofického hlediska. Společnost cítí potřebu rétoriky, ale v pluralitě názorů si její definici každý vytváří na základě svého subjektivního hodnocení a potřeb. Stále se můžeme setkat se dvěma přístupy k rétorice, a to s chápáním rétoriky jako společenské potřeby a na druhé straně s jejím odmítáním kvůli možným manipulativním technikám. Současná renesance rétoriky, která prostupuje celou společností, navazuje na dva a půl tisíce let uchované myšlenky, jež vytvořily ucelenou teorii rétoriky jako vědní disciplíny. Obnovení rétoriky nemá pouze za příčinu znovuoobjevení mluveného projevu, ale jedná se o snahu pochopení dějin lidstva z pohledu komunikace. Při bližším zkoumání rétoriky zjistíme, že z ní současná společnost může získat mnohem více, než pouze umění dobře mluvit, díky své interdisciplinárnosti můžeme naše poznatky praktikovat na současné společenské teorie, jako jsou žurnalistika, marketing, reklama, argumentace... Řeč není chápána pouze jako prostředek komunikace, ale je zasazena do kontextu obsahu, funkce, ale také prostředí. Tyto podmínky dále rozvíjí samotná osobnost řečníka, auditorium, jazykové a stylistické prostředky, argumentace, funkce a téma.

Potřeba a vývoj rétoriky je úzce spjata se změnami společenskými. Stejně jako byla příčinou vzniku rétoriky změna uspořádání antického světa, tak i její rozvoj v moderní a postmoderní společnosti je zapříčiněn změnami ekonomickými, politickými, kulturními a vědeckými. Funkce rétoriky přirozeně stoupá s potřebami veřejného vystupování z hlediska občanského i politického. Rozvoj moderních technologií, které zvyšují míru mezilidské komunikace a s ní spojená potřeba kultivovaného projevu, jsou základním kamenem moderní rétoriky, stejně jako v tom antickém, kde byly společenské změny na Sicílii dovršeny vyhnáním tyranů. Z historického hlediska byla rétorika vždy spojována s názorovými proudy a soustavou hodnot své doby. K pochopení rétoriky musí být samotná rétorika determinována, tak abychom mohli pochopit její určení, z této determinace můžeme získat mnoho

specifických druhů rétoriky, tzn. rétoriku politickou, reklamní, moderní, antickou, publicistickou...Každá rétorika své doby se v daných aspektech liší, ale v základě vychází z těch samých pravidel. Rozdílnou rétoriku na základě uspořádání státu můžeme pozorovat i v naší zemi. V dobách komunistické totality byla rétorika zaměřena pouze na strohé sdělování informací, řečnictví se stalo nepřesvědčivé a pro publikum také nezáživné. K základnímu určení rétoriky se přiřadily další významy, dle jednotlivých rétorických vlastností, které byly v popředí, zároveň toto určení ovlivňovalo postoje lidí, které vůči ní zaujímal. Na základě jednotlivých změn v určení rétoriky, ji můžeme dělit na základní významové pojmy:

- a) Rétorika chápána jako nauka o řečnictví
- b) Rétorika jako řečnické umění
- c) Hanlivé užití rétoriky, jako nefunkčního užívání mluveného projevu

Postupným vývojem se k výše zmíněným třem ustáleným významům přiřadil ještě čtvrtý, a to na základě rozvoje informační společnosti, rétorika tak byla propojena s teorií a praxí jazykové komunikace. Jak je již zřejmé, samotná rétorika a teorie jazykové komunikace přistupují ke komunikaci dvěma různými směry. Rétorika vycházela z antického myšlení světa, byla propojena s filosofií, logikou, etikou, psychologií, pedagogikou. Jazyková komunikace je výtvorem společnosti druhé poloviny dvacátého století, jež se snaží o pochopení chování jedinců a jejich vyjadřování na základě daného jazykového systému své doby. Hlavním zkoumaným objektem se stává respondent, recipient a sdělovaný obsah. Klasická rétorika si i přes své spojení s jazykovou komunikací stále zachovala i v moderní době svou původní antickou podobu, stala se jakýmsi výchozím bodem pro utváření nových nauk o argumentaci či řečových struktur. Základní rozdíly mezi rétorikou a jazykovou komunikací můžeme pojímat jako:

1. Přístup k samotnému sdělení

- a) Jazyková komunikace nahlíží na sdělení jako na stanovený obsah, který dopomáhá příjemci k samotnému pochopení, tzn. původní záměr autora
- b) Rétorika přistupuje ke sdělení z hlediska přednesu samotného projevu, tzn. na příjemce je potřeba působit více faktory (sociální, psychické, literární), než pouze obsahem samotným

Jazyková komunikace vychází z denotace, zatímco rétorika vychází z konotace tj. spojuje samotný význam s mimojazykovými kontexty.

2. Přístup k textu

- a) Pro jazykovou komunikaci jsou důležité texty, jež se zdají být jednoznačnými např. vědecké, které neobsahují emoce a estetické prvky
- b) Pro rétoriku jsou tedy důležité právě ty texty, které obsahují emotivní i estetické prvky

3. Sdělování věcného obsahu

- a) Jazyková komunikace se zaměřuje na srozumitelnost sdělení samotného, tzn. jak bylo pochopeno recipientem
- b) Rétorika se nesoustředí na srozumitelnost, ale na formu uměleckého sdělení, jak byl řečník schopen nejen sdělit myšlenku, ale také jak zapůsobil na příjemce

Propojení rétoriky a jazykové komunikace je možné považovat za budoucí prameny k utváření teorií masové komunikace. Na rétoriku masová komunikace nahlíží z pohledu etiky a morálního utváření hodnot. Masová komunikace utváří současnou společnost, je velmi důležité, aby její projevy byly pro každého respondenta srozumitelné a pochopitelné ať již obsahem, tak také formou. S rétorikou ovšem úzce nespolupracuje pouze masová komunikace, ale také vědy, které se formují teprve krátce a svůj rámec si stále utvářejí, mezi tyto vědy můžeme zařadit lingvistiku, estetiku, pedagogiku, sémiotiku a další. „*Tím se také zásadně změnila i funkce rétoriky, Přestala být normativní doktrínou, předpisem jednoznačných a v rámci jedné kultury*

*ustálených pravidel, a stala se otevřenou zásobárnou myšlenek, obrazů a pouček...*³

Rétorika si své místo mezi vědami snažila vydobýt již od samého počátku svého vzniku, během vývoje a utváření společnosti se dostávala jak do popředí, tak také do pozadí společenského zájmu. S rozvojem masových médií byla rétorika již nedílnou součástí komunikace a stala se pro mnoho věd interdisciplinární.

³ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981., I. Rétorika, její předmět a hranice, str. 16

2. Starověká rétorika

2.1. Řecká rétorika

Vývoj rétoriky před Aristotelem

Dle encyklopedického slovníku je heslo rétorika popsáno jako „*nauka o řečnictví; zformovala se v ant. Řecku v 5. st. př.n.l. jako disciplína rozpracovávající doporučení týkající se způsobu výstavby promluvy, argumentace, působení na posluchače, užívání prostředků ozdobného stylu (rétorické figury) apod. Oblast výzkumu klas.r. převzala stylistika.*“⁴ Z této definice můžeme vycházet při popisu přístupu antického světa k samotné rétorice jakožto nauce o síle slova, vyprávění a přesvědčení, ze které vzešel homo loquens, neboli člověk mluvící. Rétorika se stala prostředkem vyprávění, mluvení, ale také prostředkem řečového diskurzu. Jedinec, který ovládal rétoriku, uměl ovládnout slovo a byl si vědom jeho síly, za užití logu dospěl k účinné argumentaci, pomocí které dokázal přesvědčit publikum, aby jeho myšlenky přijalo. V rétorice nejde pouze o mluvené slovo, ale o jeho účinné propojení s vhodným načasováním a okolnostmi, jež projev doprovázejí. Zakladatelé rétoriky nepovažují zásady správného projevu za nejdůležitější, jelikož, k těmto zásadám je možné dojít pomocí samotné praxe, čím více budeme trénovat rétorické umění, tím více nám připadnou tyto zásady samozřejmé. Již od svých počátků vychází rétorika ze svobody slova tzv. parrésia a také ze svobody jednání, při spojení těchto dvou hodnot dochází k vypracování ideálního projevu, který docílí příklonění auditoria na správnou stranu. Rétorika vychází z mínění tzv. doxa a ve věcech hledá pravděpodobnost. Veřejně přednášet proslovy a působit jimi na auditorium se v 5. století př.n.l. stalo uznávaným a vznikla přirozená potřeba kvalitního mluveného slova, jež by přesvědčilo publikum. Za jedny z hlavních příčin vzniku rétoriky bývají považovány politické změny ve společnosti, začíná se utvářet přirozený zájem o řeči soudní a politické. Soudci tehdejší doby neměli

⁴ ENCYKLOPEDICKÝ DŮM, spol. s r. o. *Encyklopedický slovník*. Praha: Odeon, 1993. ISBN 80-207-0438-8. str. 921

o projednávaných případech žádné předchozí informace, bylo tedy důležité, jak žalobce a obžalovaný přednesou svůj projev a zapůsobí. Při přípravě takovéto řeči byl nápomocný logograf, který projev nejen sestavil, ale také jej s dotyčným nacvičil, aby působil při přednesu co nejdůvěryhodněji a přesvědčivě. Nacvičené řeči byly přednášeny jak před soudem, tak také ve veřejných projevech. Postupně vznikala stále větší potřeba učitelů rétoriky a řečnictví samotného. K rozvoji řečí soudních a veřejných došlo v 5. století př.n.l. v Akragantu a v Syrakúsách na Sicílii. Za první učitele rétoriky jsou chápáni Korax a Teisias. Právě Teisias je považován za autora systematického členění projevu na úvod, stať spojenou s popisem událostí a argumentací a závěr. Do popředí veřejného zájmu se dostává agon neboli souboj řečníků, jež je přirovnáván k bojům zápasníků. Ovšem nejznámějším učitelem rétoriky se stal Gorgias, který se proslavil v Athénách svým diplomatickým projevem a později se do Athén také přesunul natrvalo. Solonovy reformy zapříčinily mimo jiné svobodu projevu, která byla doprovázena přirozenou potřebou řečnictví. O řečnictví se ovšem můžeme dočíst již v Homérových eposech.

V tzv. předaristotelovském období bylo hlavním úkolem rétoriky vytvoření mluveného projevu, jež by auditorium přesvědčilo a byl co nejúčinněji sestaven. Rétorika se vymezovala nejen funkcí přesvědčovací, ale také uměleckou. Pro bohatost svého projevu byl známý Gorgias, který se zaměřil na ozdobné výrazové prvky, které utvářejí styl, díky nimž se stával projev zajímavějším pro publikum. První dva již zmínění učitelé Teisias a Korax byli v tvorbě projevu pravým opakem Gorgia, zaměřovali se na čistou formu a logickou argumentaci. Již tedy na samém počátku utváření rétoriky, jako samostatné disciplíny se dostáváme do sporu s logikou a estetikou, která bude doprovázet dějiny rétoriky během celého jejího vývoje.

„K zvláštnostem Gorgiova stylu náleží hlavně četná kompozita, metafora a tzv. gorgiovské figury- paronomázie (lat. Annominatio), spočívající ve střídání stejných a podobných slovních základů, antiteton (contrapositum), protiklad, a parizon, figura spočívající v užití stejného počtu slov nebo slabik

ve dvou sousedních textových úsecích.“⁵ Za prvního teoretika vůbec můžeme pokládat Thrasymachose, jež byl učitelem dbajícím na přednesový styl, který se měl odlišit od běžného mluveného projevu, aby co nejvíce zapůsobil na posluchače. Dalším teoretikem své doby byl Isokrates, který byl Gorgiovým žákem, se zaměřil na text, jež chtěl odprostit od většiny ozdob, které považoval za nadbytečné, ale ve svých studiích se nedokázal od všech básnických prvků odpoutat. Dle Isokrata byla hlavním cílem k pochopení textu periodizace rozdělená na dvě části, a to na navozující napětí a na uvolňující napětí. Uchováním rámce Isokratovy periodizace dojde k rytmickému sestavení textu, který bude logicky členěn. Periodický styl se stal uznávaným a všeobecně platným po několik století.

Předaristotelovské období řečnictví dává za vznik nejznámějším a nejvyužívanějším žánrům rétoriky. Postupně se utvářely řeči soudní, politické, veřejné projevy, ale také oslavné. Po již známém monologu řeči soudních, se začal rozvíjet také dialog a to na základě argumentací, které mohou dialog posunout dále a funkčně jej rozvíjet. Důležitým druhem řeči byly řeči politické, které nebyly přednášeny pouze profesionálními rétory, ale také samotnými politiky, kteří měli sami potřebu působit na veřejnost. Obliba byla také v řečech slavnostních a útočných, za nejznámější útočné řeči můžeme považovat tzv. Filipiky, jež byly pojmenovány po Demostených útocích na Filipa Makedonského. Slavnostní řeči tzv. panegyriky bývají přisuzovány Isokratovi, který vytvořil jejich vzory. Panegyriky patří mezi epideixe, jež jsou zaměřeny na chválu institucí, osob či obcí, druhým typem jsou řeči zaměřené na pohanu. Je tedy pouze na řečníkovi samotném, který druh si vybere dle druhu zvoleného tématu. Z rozvoje jednotlivých druhů a žánrů řečí se vyvinuly eristické spory, kdy na jedné straně stojí technika projevu a na straně druhé obsah sdělení. Sofisté se zabývali pouze technikou, proti tomuto přístupu se ohradili Sokrates i Platon.

⁵ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981., I. Rétorika, její předmět a hranice, str. 20

Jedním z nejdůležitějších poznatků předaristotelovské rétoriky je rozdělení projevu na jednotlivé části:

- a) Exordium - úvod
- b) Narratio - vyprávění
- c) Partitio - upřesnění
- d) Argumentatio - uvedení důkazů
- e) Presumptio - předpoklad
- f) Conclusio – závěr

(Kraus, 1981)

Právě tyto části se staly nejdůležitějším poznatkem začátků rétoriky, ze kterých se vycházelo i při psaní textů. V dalším vývoji rétoriky se rozvíjí jazyková stylistika a s ní spojené tropy a figury, spolu s jazykovou stylistikou se také formují definice jednotlivých žánrů. Se vznikem nových myšlenek, jež utvářely rámec rétorického vědění, se začínaly čím dál více projevovat spory mezi logikou a samotnou rétorikou. Zatím co rétorika vychází z pravděpodobnosti, tak logika je spjata s ověřenými fakty. Díky ustálenému dělení projevu se postupně učitelé rétoriky a myslitelé mohli soustředit na samotného řečníka, jeho paměť a přednes. Vznikaly první memotechnické pomůcky, jež měly pomoci řečníkovi ke snazšímu zapamatování textu a tím docílit lepšího přednesu. Učení o paměti bylo rozvíjeno o myšlenková schémata, která se soustředila na textové šablony. Po dokonalém zvládnutí učení o paměti se řečník mohl dále rozvíjet učením o přednesu, který měl obsáhnout veškeré předešlé poznatky v jeden celek a ten co nejlépe přednést auditoriu a přesvědčit jej o svých myšlenkách. Již zde se můžeme setkat s propracovaným systémem přednesu, který není zaměřen pouze na jazykovou stránku, ale také na samotnou osobnost řečníka a jeho řeč těla, mimiku, gestiku.

Celé předaristotelovské období se snažilo o ucelení rétoriky jako samostatné disciplíny, která si na základě demokratického uspořádání v Řecku získala značnou oblibu a stala se také nutností všech osob, jež veřejně vystupovaly před auditoriem. Vývoj rétoriky již nebude o hledání základů, ale o jejich rozšiřování z hlediska kvality. Rétorika se také bude více mísit s filosofií a myšlenkami dané doby. U filosofických základů rétoriky, jež

vycházely z učení sofistů, docházelo k prvním sporům. Sofisté se nezaměřovali pouze na filosofii spojenou s rétorikou, ale vyučovali také filosofii orientovanou na spolčenost jako celek. Sofisté se tak stali hlasateli zásad praktické moudrosti. Jejich přístup k rétorice byl pragmatický, se zaměřeným na protikladné argumenty. Dle sofistů objektivní pravdu není možné poznat, jelikož vše je založeno na subjektivních zkušenostech a pocitech. Rétorika sofistů je tedy zaměřena na věcné argumenty, jimiž řečník přesvědčí publikum o své pravdě, takovéto argumenty rozhodnou o úspěchu řečníka. O přístupu sofistů k rétorice a o jejich stylu je vedeno mnoho sporů v jejichž čele stojí Aristoteles a Platon. Mezi první sofisty můžeme řadit Protagora, jehož výroky jsou známé dodnes a to výrok o dvojím logu, dále o učinění slabšího výroku silnějším a že člověk je mírou všech věcí. Právě tyto výroky můžeme pokládat za výchozí myšlenky agonální rétoriky, jež se zabývá vedením řečnického sporu pomocí argumentů, komunikace dle Protagora je tedy založena na dialogu a symetrii. Myšlenky Gorgia jsou založeny na pravém komunikačním opaku, který vychází z asymetrie a monologického projevu, kdy řečník stojí svým uměním nad auditoriem. Rétorika Gorgia je založena na gorgiovských figurách, které jsou souborem metafor, básnických ozdob a síly slova. Gorgias měl stejně mnoho příznivců jako odpůrců, kteří jeho styl považovali za přehnaný až patetický. Opakem Gorgia byl Lysias, jehož řečnický styl je klasický a vychází z jednoduchosti. Gorgiův pojem Kairos později rozvinul Isokrates jako vhodné spojení komunikační situace se správným načasováním projevu.

Aristoteles

Aristoteles se narodil roku 384 př. n. l. v Makedonii ve městě Stageira, v roce 384 př. n. l. přichází do Platonovy akademie, kde se učí rétorice pod vedením Platona. Aristoteles je považován za jednu z nejvýznamnějších osobností rétoriky a celého antického světa, jehož myšlenky jej pomáhaly spoluutvářet. Díky svému postavení se stal vychovatelem Alexandra Makadenského. Za nejdůležitější díla dnes považujeme Politiku, Poetiku, Fyziku a Rétoriku. „*Především je třeba konstatovat, že Aristotelovy práce a*

řečnictví úzce souvisí s jeho pracemi filosofickými, logickými a poetickými a že tu často jde o značné tematické přesahy.“⁶ Nejvýznamnější z nich Rétorika je svazek třech knih skládající se z Rétoriky I a II a původního spisu O Slovech, který byl zařazen jako Rétorika III. Spojení těchto tří knih v jednu dalo za vznik jedné z nejucelenějších učebnic rétoriky, ze které lidstvo čerpá vědění od jejího vzniku až po dnešní dobu. Aristoteles umě propojil rétoriku jak s politikou, tak také s etikou. Propojení politiky a rétoriky je dle Aristotela důležité z hlediska svrchované užitečnosti rétoriky pro politiku. „*Rétoriku Aristoteles vymezuje jako obor, který se zabývá vyhledáváním přesvědčivého v každé situaci. Sama o sobě není vědou (epistémé), protože nemá vlastní rod předmětů, je tedy spíše metodologií, hledáním cest k tomu, jak výsledky poznání dialekticky osvětlit a přesvědčivě sdělit.*“⁷ Aristoteles nahlíží na rétoriku jako na techné, jež je uměním či uměleckou dovedností. Rétorika sama o sobě není vědou, jelikož nemá vlastní rod předmětů a nedokáže tedy obsáhnout skutečnou podstatu věcí, zaměřuje se pouze na to, co je možné poznat pomocí smyslů. Dle Aristotela nemá směřovat k pravdě, ale za pomoci důkazů, můžeme vyhledávat ty, jež nás k pravdě nasměrují. Pravda je objektivní, ale její poznání je objektivně subjektivní. Pravda se má hledat za pomoci tří metod: apomiktické, která je vědecká, dále dialektické a poslední rétorické. Při hledání objektivní pravdy za pomoci těchto tří metod jsou vždy uplatněny dva myšlenkové postupy dedukce a indukce. Dedukce, neboli sylogismus je usuzování z obecného na jednotlivé, opakem jí je indukce tj. usuzování jednotlivého k obecnému. Indukce je pro jedince snazší a přístupnější, pro vnímání je jednodušší. Druhy deduktivního úsudku jsou rozlišeny dle způsobu argumentace. Již zmíněný silogismus můžeme tedy rozdělit na tři základní soudy tj. vyšší a nižší premisy a vyplývající závěr. Nejrozšířenější rétorickou figurou je řečnický sylogismus čili enthyméma. Enthyméma neobsahuje jeden ze soudů, nejčastěji vyšší premisu. Pochopení

⁶ JELÍNEK, Milan. *Argumentace a umění komunikovat*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 1999. ISBN 80-210-2186-1., Z dějin řečnictví, str. 58

⁷ KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5., Počátky rétoriky ve starém Řecku, str. 39

premis v řečnickém projevu je velmi důležité, jelikož právě díky chybným premisám dochází k mylným úsudkům, dojde tak ke klamným argumentům. Klamné argumenty mohou být z pohledu publika záměrné či nezáměrné. Aristotelovu argumentaci dále rozdělujeme na důkazy dvojí povahy. „*Důkazy dvojí povahy: netechnické neboli věcné, k nimž patří citování zákonů, smluv, svědecké výpovědi a technické (pisteis entechnoi), mezi něž se řadí různé prostředky řečnické příklady, přirovnání, neověřené předpoklady aj.*“⁸ Užití argumentů vychází z povahy řečníka a jeho morálních hodnot. Dobrý řečník by měl být ctnostný, nezaujatý a zakládat své vědění na praktické moudrosti. Povaha argumentů je určena pomocí ethos, pathos a logos. Pakliže se řečník bude řídit Aristotelovými radami, dospěje do stádia ideálního řečníka, který získá nejen dokonalý řečnický styl, ale také pochopí své publikum a bude moci volit nejvhodnější řečnické prostředky k přesvědčení. Ideální řečník musí také projít trojím poučením: natura, ars et doctrina a exercitatio.

Zatím co první a druhá kniha Rétoriky se zabývá samotnou rétorikou, dialektikou a osobností řečníka, tak třetí kniha se zaměřuje na slovní stránku projevu a samotný přednes. „*V souvislosti s tím jest promluvit o slovní stránce; neboť nedostačuje vědět, co se má říci, ale je nutno také znát, jak se to má říci, a to již velmi přispívá k tomu, že se stane zjevným ráz řeči.*“⁹ Aristoteles dbal na řečnický sloh, jež je tvořen vhodnými prostředky, které jsou zvoleny tak, aby projev nepůsobil nevhodně, nedůstojně či směšně. V projevu může být užito metafor, přirovnání či zdobných, ale všeho střídmě, aby se při přednesu nedostaly hlavní myšlenky do pozadí a auditorium nevnívalo pouze ozdobné prvky. Za jednu z nejdůležitějších částí třetí knihy můžeme považovat Aristotelovu kompozici řeči rozdělenou na tyto části:

- a) Úvod- ve kterém máme uvítat auditorium, můžeme začlenit lehký vtíp či vlastní krátký příběh
- b) Vyprávění- vlastní pojednání

⁸ JELÍNEK, Milan. *Argumentace a umění komunikovat*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 1999. ISBN 80-210-2186-1., Z dějin řečnictví, str. 59

⁹ ARISTOTELÉS. *Rétorika*. 3. vyd. Praha: Rezek, 2010. ISBN 80-86027-32-5., Kniha třetí, Slovní stránka a přednes, str. 163

- c) Dokazování
- d) Závěr- skládá se ze čtyř částí a to z působení na posluchače, zvětšení a zmenšení, vyvolání pocitů u auditoria a opakování

Aristoteles svými spisy dokázal systematicky shrnout, ucelit a rozvést veškeré dosavadní učení o rétorice. Rétoriku spojil nejen s dialektikou, ale také s filosofií, kde ji začlenil nejen z hlediska teoretického, ale také praktického. Při tvorbě uceleného rétorického systému vycházel Aristoteles jak z vlastních zkušeností, tak také z textů svých předchůdců. Ze všech Aristotelových textů vyplývá důležitost rétoriky a správného projevu, jež vede k úspěchu a uplatnění vlastních názorů před auditoriem, které je přijme, pokud budou správně předneseny. Kvalitu uchovaných spisů si uvědomujeme i v dnešní době, kdy jsou stále platné a můžeme z nich vycházet ať již při tvorbě textů, tak také veřejných projevů a dojít do stádia ideálního řečníka dle Aristotela.

Platon

Platon je považován spolu se Sókratem a Aristotelem za jednoho z největších filosofů antické doby. Narodil se roku 427 př. n. l. do athénské aristokratické rodiny. Díky vysokému společenskému postavení rodiny získal Platon kvalitní vzdělání. Nejvíce byl ovšem ovlivněn učením Sokratovým, se kterým strávil sedm let svého života. Po opuštění Athén a přesunutí do jižní Itálie a Sicílie, studoval poznatky pythagorovců a eleatů. Platon byl silným odpůrcem sofistů a jejich přístupu k rétorice. Přichází s gnozeologickým optimismem, jež dopomůže jedinci k poznání podstaty jsoucna a již existující pravdy, která je objektivní. Dle Platona rétor musí být filosofem, aby se mohl stát dobrým řečníkem. Žánr dialogu, kterému se věnuje ve svých spisech, převzal již od Sokrata, právě za pomoci dialogu můžeme rozvést naše myšlenky. Při dialogu jsou nejdůležitější složkou protiargumenty, pomocí nichž odvrátíme tvrzení protivníka. Mezi nejznámější Platonovy dialogy patří Faidros a Gorgias. V knize Ústava kritizuje právní normy, jež jsou prospěšné pouze silnějším, stejně jako vláda stanovuje zákony, které jsou pro ni v dané situaci nejlepší. V dialozích se Platon také dostává k otázce skutečného vědění

a jeho zdroji, kterým je tzv. rozpomínání duše na svět idejí před vstoupením do smrtelného těla. Poznání je dvojího typu a to racionální, které vychází z idejí a empirické, jehož základem jsou smysly. Právě kvůli smyslovému poznání musí být rétorika propojena s filosofií, jelikož pomocí smyslů můžeme dospět pouze k mínění, které není skutečným věděním. Pomocí filosofie je možné dojít k pravému vědění, které Platon přirovnává k nejvyššímu dobru člověka. Ve svých spisech zaměřuje také na samotná slova jako jediné prostředky poznání. Pomocí slov můžeme dospět k podstatě jsozna, jež dané slovo představuje. Funkce jazyka je čistě gnozeologická, jelikož významy slov jsou založeny na objektivních ideách. V Gorgiovi přirovnává Sokrates řečnictví ke gymnastice, lékařství, kuchařství a snaží se dokázat, že rétorika neobsahuje duchovní hodnotu. Řečník má dospět ke skutečnému vědění a ne se vyjadřovat k věcem, jež zná pouze povrchně. Rétor dle Platona nemá být najímán za úplatu, ale on sám má směřovat k vlastní odpovědnosti za odhalení objektivní pravdy, pomocí dialektického sporu. Právě i z tohoto důvodu odmítá sofisty, kteří přednášejí za peníze, a nejde jim o objektivní pravdu. Poznání je dle Platona nesdělitelné, protože pravda existuje apriorně a můžeme ji poznat jen za pomoci filosofie.

Platon je prvním filosofem, který vytvořil logický systém rétoriky a propojil ji s filosofií. Z prvního Platonova členění později vychází i Aristoteles, řečník má umět určit pojem, obsah a rozsah sdělení a z těchto kategorií vycházet při samotném členění na kategorie, druhy a rody. Platon se zaměřil ve svém díle na funkce rétoriky a důležitost vyhraněného stanoviska řečníka k danému tématu a tím stanovil svůj jasný nesouhlas s rétorikou sofistů.

2.2. Helenistická rétorika

Helénismus můžeme dle encyklopedického slovníku definovat jako: „*Období starověku od 2.pol. 4.st. př.n.l., započaté ovládnutím Řecka Makedonií a dobytím perské říše Alexandrem Velikým. Jeho výboje přispěly k vytvoření nového typu státu, kde se snoubily východní i západní principy (základem byla autonomie měst a vojensky silná královská moc.) Řecký živel se*

*stal základem rozšíření odb. a tech. znalostí a řec. kultura zaznamenala pod místními impulzy nový rozkvět. Ve 2.-1.st. př.n.l. helénistické státy postupně ovládnuty Římem, ale kult. a polit. helénistické tradice se rozvíjely dál.*¹⁰

Makedonská nadvláda Řecka byla důležitým mezníkem antické rétoriky, v důsledku zanikání městských států se vytrácela potřeba řečí soudních i poradních. Aténská kultura se však začala postupně rozšiřovat do říší, od kterých byla velmi odlišná a právě zde začíná docházet k prvnímu mísení kultur a vzájemného objevování jejich hodnot utvářených po staletí. Řecko, Makedonie, ale i Egypta, Sýrie, Palestiny, Malé Asie se za pomoci kulturního mísení, které bychom mohli nazývat i kulturní revolucí, začínají rozvíjet novými směry a jejich myšlenky vycházejí z nových poznatků. Kulturní vlivy ale také přicházejí druhým směrem a to z Asie a Afriky do antického Řecka, postupně tak dochází k rozvoji dvou výrazných směrů, jež se vyznačují svými charakteristickými rysy:

- a) Atický styl - základními rysy atického stylu jsou vzory v antických rétorech a jejich pohledu na rétoriku, vycházející z logických argumentů a strohého přednesu bez zbytečných ozdob se zaměřením na stylistiku
- b) Asijský styl - charakteristikou asijského stylu je přejímání učení maloasijských rétorů, je opakem atického stylu, jelikož se zde soustředí převážně na ozdobné prvky, jako jsou básnické jazykové prostředky, manýrismus, patetičnost, což dává za vznik stylu, který se snaží o přemíru estetiky

Výše uvedené protikladné styly stojí na opačných koncích řady stylů, jež se v helénistické době utvářely a mísily prvky atického i asijského stylu, za zmínku stojí například styl rhodský. Právě tyto styly se vyznačovaly mírou estetických prvků a zdobností, ne ale v takové míře jako v asijském stylu. Také vývojové směry filosofie jednotlivých oblastí se dostávají do střetu, na jedné straně tzv. spekulativní řecká filosofie se spolu s poznatky z astronomie,

¹⁰ ENCYKLOPEDICKÝ DŮM, spol. s. r. o. *Encyklopedický slovník*. Praha: Odeon, 1993. ISBN 80-207-0438-8., str. 375

počtářství či zeměměřičství na straně druhé, dává za vznik prostředí, ve kterém se mohou začít utvářet samostatné vědní obory. Věda se tak zcela odděluje od filosofie, která se také začíná vydávat svým vlastním směrem. Helénistické říše jsou krátkodobé, ale díky spojení mnoha rozličných kultur dochází k rychlému rozvoji nových myšlenek, za pomoci kterých se věda a kultura rozšiřuje o stále nové poznatky. Tyto poznatky jsou podporovány vládci říší, kteří je považují za cennou hodnotu své říše, díky kterým si také upevní své politické postavení. Věda a umění se tak dostávají do popředí politického zájmu. S rychlým vývojem jednotlivých společností po stránce vědní, začíná docházet k čím dál znatelnějšímu rozvoji kosmopolitismu, ale také obratu společnosti k soukromému prostředí. Umění a vědy si začínají všímat kromě vládců také soukromé osoby, jež disponují jistým majetkem a stávají se tak mecenáši. Dochází k rozvoji a zakládání nových knihoven, muzeí, sbírek umění, ale také k rozvoji rétoriky, která se přemístila z veřejných proslovů na místa soukromá. Vznikají také nové školy stoiků a novoplatonské akademie, kde dochází k rozvoji uceleného rámce vzdělávání tzv. enkyklios paideia, která zahrnovala sedm svobodných umění. Těchto sedm svobodných umění bylo rozděleno na dva samostatné celky, jež se nazývaly trivium, které zahrnovalo gramatiku, rétoriku a dialektiku a kvadrimum skládající se z aritmetiky, geometrie, astronomie a múzických umění. Tento ucelený vzdělávací systém si vydobyl cenné místo na poli vzdělávání až do renesance. Helénističtí filosofové se zabývají vzdělávacím systémem důkladně, za největší přínos vzdělanosti považujeme právě stoiky a jejich zaměření na trivium. Stoikové se zaměřili ve vzdělávání na jednotlivé obory a diferencovali je jako samostatné vědní celky. Základní rozvrstvení bylo zaměřeno na etiku, fyziku a logiku, termín logika je svým původem stoický. Logika obsahovala ono trivium, tedy gramatiku, rétoriku a dialektiku. Jejich zájem o jazyk a jeho stylistickou formu dal rozvinout syntaxu, užití tropů a figur, ale také slovním druhům. Stoikové se věnují podobě znaku a dochází k rozvoji sémantiky. Vznik jazyka je podle stoiků determinován přírodními a sociálními podmínkami daných kultur a národů, proto se jednotlivé jazykové formy od sebe liší a vzniká tak rozdíl mezi označujícím a označovaným. Stoikové se ve svém učení o jazyce dostávají až k

tzv. jazykovým anomáliím jako jsou například plurálové označení pro jednotné číslo. Tyto anomálie narušují pravidelnost jazyka, která bývá nazývána analogií.

Rétorika v helénistickém období se tak stala propracovaným celkem, zařazeným do studia trivia, ze kterého také přejímala některé myšlenky. Nyní se ale již řečník nezaměřuje na veřejný obsah projevu, ale na jeho formu s obsahem dekorativních prvků vycházejících z asijského stylu. Témata k projevům nejsou zobecněná, ale jsou soustředěna na konkrétní problém života jedince. Jak již bylo zmíněno, rétor nepřednáší na veřejných místech, projev se zaměřením na osobní život doprovázen estetickými a básnickými prvky, je určen pro uzavřené soukromé auditorium. O formě helénistické rétoriky se můžeme dočíst v například díle Seneky staršího *De grammaticis et rhetoribus*. Dochází také k vývoji teorie soudních řečí, o které se můžeme přesvědčit v Hermagorových pracích. Tento spis se zaměřuje na obsah sdělení se zaměřením na invenci, dochází k systematickému výkladu o stavech řeči, který je připisován právě Hermagorovi z Temnu přibližně v polovině 2. století př.n.l. Status řeči je zaměřen na věcný obsah, který je u soudních projevů zásadní. Status, řecky *stasis*, má svůj prázáklad v agonální rétorice soubojů, která je symbolicky přenášena na řeči soudní. Z těchto statusů vychází i římské právo, které rozlišovalo čtyři statusy o dohadu, výměru, vlastnosti a přenesení pravomoci. Z učení o *stasis* se postupně vyvíjela rétorika argumentace zaměřená na právo, ale i na jiné oblasti projevu.

2.3. Římská rétorika

Řím si díky své nadvládě začíná postupně podmaňovat jednotlivé helénistické státy, v rétorice se do pozadí dostává řečtina a je stále více rozšiřována latina. Řečtina jako jazyk dorozumívací se ovšem vytrácí pomaleji, jelikož řečtí učitelé, jež se do Říma přemístili, přednášejí právě ve své rodné řeči. Stejně jako učitelé přicházejí do Říma, tak také žáci přicházejí do Řecka. Mezi léty 81 až 31 př. n. l. nastává tzv. zlaté období římské prózy, která je již plně ovládnutá latinou a samotným Římem. Utváří se nová skupina řečníků,

jejichž styl je strohý a stylisticky střídmy, mezi tyto řečníky můžeme zařadit Gaia Julia Cesara či Marka Tulia Cicera. V Římě ovšem najdeme i opak těchto řečníků, kterým byl Markus Porcius Kato, jehož styl vycházel z klasické římské rétoriky, která ještě nebyla zasažena kosmopolitismem. Rétorika, která vycházela z řeckého řečnictví, si ale stále více získávala oblibu a dostávala se do popředí. V důsledku neznalosti řeckého jazyka, se začínají rozvíjet rétorské školy, jež vyučují v latině. V roce 92 př. n. l. byly tyto školy zakázány, ale rétoriky se vzdát nikdo nechce a dostává se jí čím dál větší obliby. Každý politik se stává zároveň rétorem, je tedy důležité, aby ovládal toto umění. Významní politici bývají velitelé vojsk, jejichž projev musí být uzpůsoben nejen různým situacím prostředí, ale také rozličnému publiku. Římské učebnice jsou zaměřeny nejen na klasickou řeckou rétoriku, ale i na současný Řím, stávají se tak pro své čtenáře aktuálními. Za jeden z nejvýznamnějších spisů římské rétoriky je považována Rétorika pro Herénia, původ tohoto svazku byl původně připisován Ciceronovi, ale dnes již víme, že je autor neznámý. Neznáme dokonce ani původní název, ani přesnou dobu vzniku. Rétorika pro Herénia je důležitým spísem, který se opíral o antickou rétoriku, ale dokládánou na římských příkladech. Byla také stěžejní pro studium rétoriky ve středověku a s pracemi Kvintiliánovými a Ciceronovými byla pokládána za nejdůležitější poznatky o rétorice vůbec.

Rétorika ad Herennium je rozdělena na čtyři knihy, které se zaměřují na jednotlivé oblasti rétoriky. První kniha zahrnuje rozdělení rétoriky dle peripatetiků na inventio (samotné vyhledání látky), dispositio (uspořádání), elocutio (styl), memoria (učení paměti), pronuntiatio (přednes). Druhá kniha se zabývá rozdělením řečí dle druhu podle Aristotela a to na řeči poradní, soudní a oslavné. V třetí knize se seznamujeme s dělením samotných částí řeči na exordium (úvod), narratio (samotné vyprávění), divisio (představení osnovy), confirmatio (argumentace), confutatio (vyvrácení možných argumentů) a conclusio (závěr). Čtvrtá kniha se zaměřuje právě v římské rétorice na tolik oblíbený styl projevu a užití řečnických ozdob. Jednotlivé styly jsou děleny vertikálně na vysoký, střední a nízký. Vysoký styl má posluchače dovést k zamyšlení či změnit jeho postoje k danému tématu, střední

styl má za úkol pobavit a nízký styl poučit. Samotný projev je dále dělen na hovorový, argumentativní a emociální, každý z těchto projevů je ještě dále dělen dle potřeby tématu a auditoria. Rétorika ad Herennium je silným dílem, jehož odkaz přetrval po staletí a inspiroval mnoho jedinců, jež měli zájem o studium a rozvoj rétoriky.

Markus Tullius Cicero

Markus Tullius Cicero je považován za jednoho z nejvýznamnějších rétorů římské republiky, byl nejen rétorem, ale také zastáncem republikového systému, výborným právníkem a méně úspěšným politikem. Cicero se narodil roku 106 př.n.l. a jeho učení o rétorice přetrvalo do dnešní doby. Byl přímý žák řeckých učitelů a již zde začala jeho náklonnost k samotné řecké kultuře a filosofii. Dle Cicerona má být úspěšný řečník znalcem rétoriky a současně i filosofie, jelikož tyto dvě složky bez sebe nemohou správně existovat a fungovat. Za nejdůležitější Ciceronův teoretický spis považujeme dílo O řečníkovi, který je také nejobsáhlejší. Děj knihy se odehrává v roce 91 př.n.l. a je zcela fiktivní, kniha je rozdělena do třech částí. První kniha se zabývá samotnou rétorikou a jejím pojetím, což zapříčiní, že se jedinec může stát kvalitním řečníkem. Je zde vysvětlení, jak by měl rétor působit na auditorium, na jejich pocity. Druhá kniha se zaměřuje na porovnání řecké a římské rétoriky a na učení o paměti. Třetí kniha je kritikou sofistického přístupu k rétorice, jež se zaměřují na sebe, ale již ne na podstatu řeči, můžeme se zde setkat nonverbálními prvky spojenými s přednesem. Z roku 46 př.n.l. je znám spis Řečník neboli Orator, ad Marcum Brutum zabývající se jednotlivými řečnickými styly, za pomoci kterých vznikne ideální řečník, za kterého je zde považován Bruto. Opovrhne stylem atickým a asijským a přiklání je ke stylu rhodskému, který je ideálním spojením jednotlivých prvků každého z nich. Tento styl se tak stává vyváženým a není hraničním. Ideálním se řečník stává teprve tehdy, stane li se dobrým politikem i filosofem. Cicero považuje řečnictví za nejvyšší formu schopností, jichž je člověk schopen dosáhnout. Z Ciceronovy přiměřenosti vycházel i pozdější klasicismus, jeho důraz na styl a dekor je úzce spjat s koncepcí stylu. Cicero se stal jedním z nejznámějších a

nejcitovějších autorů své doby a dal základ vzniku latinské terminologie pro filosofii. Známa je také Ciceronská perioda neboli složité souvětí které je založeno na gradaci, napětí a rytmu. Cicero se stal vzorem pro mnoho myslitelů.

Markus Fabius Kvintilián

Kvintilián se narodil přibližně roku 35 n. l. a byl prvním placeným řečníkem státem. Navazuje na Ciceronovy teoretické spisy a je uznávaným rétorem. Kvintiliánovo dvanácti svazkové dílo *Základy rétoriky* (*Institutio oratoria*) je považováno za nejucelenější, které shrnuje celou dosavadní éru vývoje řečnictví. Tato učebnice rétoriky zahrnuje ucelený pohled na rétorickou výchovu, díky které se jedinec stane čestným. Dílo je stěžejním spisem až do období novověkého humanismu. Pro Kvintiliána je důležité propojení teorie a praxe s talentem a celkovým vzděláním, což zapříčiní, aby byl rétor skvěle připraven. V tomto spise je možné shledat snahu o zachování kvalitní antické rétoriky v takové formě, v jaké byla po staletí utvářena. První kniha *Základů rétoriky* je zaměřena na výchovu dítěte v rodině a první školní vzdělávání, druhá kniha je shrnutím rétoriky jako samostatné vědy, ale také umění. V dalších knihách se setkáváme s technickou stránkou rétoriky se zaměřením na samotného řečníka, s rozborů textů, ale také rétorickými pravidly. Kniha desátá je významná z hlediska historického, jelikož jsou zde zahrnuta hodnocení římských a řeckých rétorů. Ve dvanácté knize je zvršen rozvoj řečníka i po stránce etické. *Základy rétoriky* jsou považovány za jednu z prvních renesancí rétoriky, na kterou bylo v císařském Římě nahlíženo jako na postupně upadající. Kvintiliánova rétorika je ovšem více než na politiku, zaměřena na vytříbený řečnický projev, který má základy v uceleném rétorickém systému.

Kornelius Tacitus

Historik Tacitus se narodil roku 55, byl uznávaným advokátem, ale také řečníkem. Mezi jeho nejznámější dílo patří filosofický spis *Dialog o řečnících* (*Dialogus de oratoribus*). Tacitus byl také historikem, který se ve svém spise

snažil o zachycení dialogického sporu mezi řečnictvím a poezií, do konfliktu se tak dostává klasické římské strohé řečnictví a jeho opak, moderní styl řečníků z římského císařství. Dialog o řečnících je rozdělen na 42 paragrafů zařazených do císařského Říma. Řečnictví pomalu ztrácí v Římě svou důležitost, rétorika prochází krizí a právě Tacitus se snaží o nalezení prvopočátku této krize, o její příčiny. Za jeden z hlavních faktorů pokládá samotné učitele řečnictví, právě proto vzdělání považuje v Dialogu o řečnících za nejdůležitější. Odsuzuje helénistickou podobu vzdělávání, které je zaměřeno na otázky, jež jsou od běžného života velmi vzdáleny a stávají se tak abstraktními a nevede k aktivnímu občanství. Zamýšlí se nad samotnou funkcí rétoriky ve spojení s Římem, rétorické umění zakládá na morálních hodnotách, ze kterých dále může vycházet estetika, výchova, ale i politika.

Rétorika, jejíž prvopočátky sahají až do pátého století před naším letopočtem, se přesunula z místa svého vzniku, tedy ze Sicílie, do mnoha částí antického Řecka. Samotný vývoj rétoriky je značný, od potulných učitelů, přes první ustálené teorie, které si prošly mnoha spory, až po uznávané antické a římské rétory, jejichž spisy byly uznávány po staletí a jejichž myšlenky jsou platné i dnes. Mezi nejdůležitější mezníky můžeme zařadit vznik Aristotelovy Rétoriky a také Kvintiliánovy Základy rétoriky, které daly za vznik kvalitnímu členění projevu ať již z hlediska jednotlivých etap, tak také z členění na kompoziční prvky. Z těchto obecně platných teorií vycházelo lidstvo až do devatenáctého století. Ve vývoji antické a římské rétoriky se také odráží rozvoj a uspořádání tehdejšího světa, ve kterém se zrcadlí myšlenky, jež jej utvářely či jej kriticky hodnotily. Rétorika se vymanila ze své interdisciplinárnosti a stala se samostatným vědním oborem, který si získal své místo i ve vzdělávací soustavě.

3. Středověká rétorika

3.1. Vznik a vymezení středověké rétoriky

Středověk je obdobím lidských dějin, jež započal koncem 5. století a přetrval do konce 15. století. Vznik středověku je spojován s pádem západofřímské říše roku 476, nestalo se tak ale ze dne na den, této události předcházelo několik různých aktů, které byly přirozeným vývojem k uspořádání nového světa. K těmto událostem můžeme přiřadit rozšíření křesťanství, jež bylo roku 313 vydáním ediktu milánského přijato za oficiální, do této doby přijímaná antická kultura začala být pod myšlenkami křesťanství pozvolna ideově měněna. Dalším mezníkem bylo přijetí křesťanství Chlodovikem Merovejcem roku 496. Tato událost, která byla významná pro střední a západní Evropu, znamenala přijetí křesťanské kultury a křesťanských myšlenek. Středověk je tedy již od svého počátku velmi úzce spjat s křesťanstvím a jeho celospolečenským vlivem. Společnost je pod vlivem moci světské a zároveň církevní. K ustálení středověku je spjata se zánikem Platonské akademie na příkaz císaře Justiniána roku 529. Antické myšlenky, s kterými byla akademie spojována, jsou považovány za pohanské. Nejen počátek středověku není možné stanovit pouze jedinou událostí, jež by zapříčinila jeho vznik, ale také konec středověku je spojován s více událostmi. Za jednu z těchto událostí je považováno objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem roku 1492, není to ovšem mezník, jež by významněji ovlivnil způsob společenského myšlení světa. Významnou událostí, jež znamenala vyjádření s nesouhlasem se současným společenským stavem, bylo přibití 95 reformačních tezí Martinem Lutherem na vrata kostela ve Wittenbergu v Německu. Touto událostí je křesťanství svrhnuto ze své absolutní náboženské nadvlády. Důležitou událostí konce středověku je také dobytí Konstantinopole Turky roku 1453 a rozšíření islámské náboženství na křesťanská území.

Antická rétorika se začala mísit s myšlenkami církevních otců již ve čtvrtém století, kdy byla aktivně využívána ve sporech politických a ideologických. Křesťanští kazatelé byli z většiny také původními posluchači

v antických rétorských škol. Toto vzdělání ovlivnilo jejich přístup ke křesťanské víře, hojně využívali rétoriky při kázáních, při kterých se snažili o propagaci víry. Rétorika tak pomáhá středověku vydobýt si své společenské a kulturní normy. Středověká vzdělanost je postavena na myšlenkách antické rétoriky a jejich pevných hodnotách, přesunuje se z veřejného života a je ve středu zájmu církve, vládců a majetných obyvatel. Rétorika se soustředí mezi vlivné vrstvy společnosti a jedince, kteří rétoriku ovládají, dostávají do oblíbenosti panovníků. Jedním z nejznámějších prvních humanistů byl Alkuina z Yorku na dvoře Karla Velikého. Panovníci měli ve svém zájmu rozvoj vědy, umění a upevnění náboženství, jelikož právě v tomto rozvoji spatřovali odkaz staré říše římské, která jim byla vzorem svým silným politickým uspořádáním. Hlavním obratem k chápání rétoriky jako důležité součásti vědění, byla přirozená potřeba rétoriky při kázáních, jejichž posluchači jsou jak prostý lid, tak také společensky významní lidé, kázání je tedy nutné sestavit tak, aby bylo pochopitelné pro všechny. Je důležitý rozvoj nových rétorických teorií, ze kterých bude při tvorbě kázání možné vycházet.

Středověká rétorika je spjata s interpretací psaného textu, právě nyní dochází k největšímu rozdílu mezi psaným textem a mluveným slovem. Do středu zájmu se dostává slovo psané a za pomoci řeči jej můžeme pouze interpretovat. Na základě těchto myšlenek se vyvíjí způsoby čtení textu na ortodoxní, heterodoxní a heretické. Nejdůležitějším je nyní interpret neboli vypravěč a jeho úhel pohledu na dané téma. Křesťanská rétorika, jež se vyvíjí během středověku, sjednocuje schopnosti stylizační a interpretační, na základě dokonalého pochopení těchto dvou složek může řečník dojít k co nejpřesnějšímu pochopení původního záměru autora. Středověký text se začíná vyznačovat mísením regionálních a latinských prvků, což dalo za vznik bilingvistu, který byl pro středověké učence typickým. Tzv. regionalismy se liší na základě žánrů a jazykových stylů, může dojít ke vzniku dualismů a dokonce pluralismů. Díky propojování jednotlivých kultur dochází ke vzniku nových terminologií.

3.2. Středověké vzdělávání

Z antiky se do středověké soustavy vzdělávání plně přenesl rámec sedmi svobodných umění, která se stala pilířem vzdělanosti na církevní i světské půdě. S nejstarším popisem sedmi svobodných umění se můžeme setkat u římského spisovatele Marciana Kapella, který ve svém díle spojuje prózu s veršovanými texty a každé jedno umění je popsáno alegorickou formou. Stejně jako v antice, tak také ve středověku jsou svobodná umění rozdělena na trivium a kvadrium. Trivium je složeno z gramatiky, rétoriky a dialketiky, kvadrium čili nástavbová čtveřice se skládá z aritmetiky, geometrie, astronomie a hudby, tato čtveřice zkoumala obory fyzikální, číselné a také hvězdy. Tyto vědecké a literární obory jsou ve svých začátcích vyučovány na školách klášterních již od 5. století. Od 12. století přestávaly klášterní školy stačit na ucelený systém vzdělávání, začínají se tedy vytvářet školy katedrální, které byly součástí větších měst a byly pod správou katedrálního kanovníka, jež měl na starost samotný rozvoj školy, ale také volbu učitelů. Nejvýznamnější katedrální školy vznikaly ve Francii, za nejznámější můžeme považovat katedrální školu v Paříži, která spadala pod Notre-Dame. Po celé Francii bylo mnoho významných center vzdělávání, například v Chartres se mísil arabský vliv, jež byl základem pro rozvoj přírodních věd, které byly propojeny s metafyzikou a daly tak vzniknout prvním základům humanismu již ve dvanáctém století. Ke konci dvanáctého století se můžeme setkat s tzv. volným společenstvím žáků a kantorů, jež bylo pilířem ke vzniku univerzit. První univerzita byla založena roku 1158 Bedřichem I. v Bologni, dále jsou zakládány univerzity ve Vídni, Lipsku, Neapoli, Paříži, ale také roku 1348 Karlova Univerzita v Praze. Univerzitní vzdělání mělo být nejvyšším možným stupněm ukončení vzdělávací soustavy středověku, jednalo se o ucelenou formu vzdělání, jež byla rozdělena na jednotlivé fakulty a to na právnickou, lékařskou, teologickou a artistickou. Univerzity se ale již krátce po svém vzniku začínají soustředit na konkrétní oborové zaměření a stávají se tak věhlasnými např. univerzita v Bologni vyniká ve výuce práva.

Rétorika se díky svému pevnému začlenění do trivía zcela diferenciovala od původního postavení řečnictví v antickém světě. Již nebyla

potřeba řečí soudních a poradních a tak se staly pouze cvičeními, jež vycházely z původních literárních vzorů, a neopírali se o původní aktuálnost, která byla pro tyto druhy řečí tolik důležitá. Ve středověkém vzdělávání bylo tedy jednou z nejdůležitějších forem výuky čtení a následný rozbor daného textu. Toto zkoumání je součástí středověké scholastiky, která byla ve své rané fázi spojována s novoplatonismem a navazovala na Aristotelův a Platonův systém. Za pomoci řečí soudních a poradních se žáci učili umění vedení sporů na starobylých vzorech antických filosofů. Scholastika se ale také snažila o nastolování současných témat, která rozvířila diskuse na akademické půdě, ale i mimo ní.

3.3. Proudby středověké rétoriky

Úzké propojení rétoriky s literárními teoriemi, převážně s poetikou, dalo za vznik zcela nové disciplíně, jež byla nazývána jako poetriae, tento výraz se objevuje poprvé kolem roku 1200 a je možné si pod ním představit propojení rétoriky, která se snaží o přesvědčení publika, jeho ovlivnění ve spojení uměleckých až básnických prvků. Oba obory vycházejí ze studia soustav jazykových prostředků, které ale používají za jiným záměrem. Poetriae samotná je poté činností, která vychází z principů psaní veršovaných textů na základě správného užití tropů a figur. Středověká rétorika, která zahrnovala básnickou komunikaci, ale i vědeckou, se začala méně soustředit na samotný vznik nových textů tj. zaměření na vztah autora a textu, ale v jejím zájmu se nyní nacházela samotná interpretace. Rétorika již nebyla návodem jak správně sestavit text, ale jak jej přednést správně tak, abychom se neodklonili od původního záměru samotného autora. Tento vývoj byl zapříčiněn samotným přístupem k již vzniklým textům.

„ Středověkému člověku byl text dán, jevil se mu jako autorita, jejíž stylizace je jednou provždy ukončena. “¹¹ Jedinec již nemá hledat možné druhy

¹¹ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981., Rétorika a středověká kultura, str. 79

výrazů při výkladu textu, ale jde mu o co nejlepší výklad, který se stane jediným možným výkladem, jež bude správným v tom, aby přesně interpretoval původní myšlenky autora, který se pro něj stává autoritou. Snaha o interpretaci autorovy myšlenky co nejvhodnějšími termíny se stala morální povinností pro vhodný přednes. Za autority děl nebyly považovány pouze osobnosti náboženské, ale také autoři jako Homér, Platon, Cicero, Horácius... Tato díla měla pro společnost přínos hlavně svým obsahem a stylistickou formou. Zejména Aristotelova Rétorika zaujímala významné místo mezi antickými autory, stala zdrojem inspirace nejen pro středověké chápání etiky, ale také poetiky. Také Cicero se stal díky svým pracím uznávaným autorem, jehož myšlenky přejímaly významné osobnosti středověké vědy jako například Augustin, Kapella a další. K římským či helénistickým textům se vyjadřovalo mnoho středověkých autorů, kteří ve svých textech mísili klasické myšlenky antických filosofů a s aktuálními. K oblíbeným textům středověku patřily spisy úryvků a citátů významných osobností, které se vzdělanci učili zpaměti a staly se tak důležitou pomůckou k argumentaci při veřejných projevech. Rétorika se svým zájmem o rozbor již vzniklých textů stávala čím dál více teoretickou, subjektem takž již nebyl tvůrce díla, ale divák, který se může za pomoci kvalitní interpretace stát nejen pozorovatelem, ale také badatelem. Rétory se tak stávali kazatelé, učitelé, vědci, kteří se snažili o jediný správný výklad textu.

Středověká rétorika se pomocí svého zájmu o básnické a vědecké prvky komunikace propojuje se stylistikou textu a s ní spojeným rozvojem nauky o sestavování administrativních dokumentů a veřejných textů. *„Toto učení se rozvinulo z antické teorie epistolárního stylu, podle níž se dopisy přidržovaly jednotného schématu a zařazovaly se do žánrových okruhů podmíněných tématem, stupněm intimnosti nebo oficiálnosti vztahu pisatele k adresátovi a společenským postavením příjemce.“*¹² Diktaminová rétorika obsahovala vzory psaní oficiálních listin, ale také dopisů soukromých i veřejných. V této době je

¹² KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981., Rétorika a středověká kultura, str. 84

psaní považováno za určitou výsadu vzdělanosti, a proto i soukromé listy byly sestavovány na základě předem daných stylistických norem. Každý dopis měl předem jasnou osnovu, která se skládala z oslovení, úvodu, důvodu, samotného sdělení, žádosti či prosby a závěru. Témata dopisů byla aktuální, ale mohla být také filosofická, teologická či osobní. Za místo vzniku diktamín je považována Itálie na přelomu dvanáctého až třináctého století. „*Nejznámějším autorem vzorových rétorik tohoto okruhu byl Alberik z Montecassina (asi 1058-1087), autor teoretických základů středověké diktáminové rétoriky (Flores rétorici (Rétorické květy), nově vyd. Montecassino 1938) a vzorového listáře Breviarium de dictamine (Výtah ze slohových cvičení).*“¹³

Dalším vývojovým proudem středověké rétoriky je rétorika kazatelská, je úzce spjata s přijetím křesťanství a jejím rozvojem a vlivem na společnost. Pro kazatele se stává rétorika důležitou součástí kázání, jelikož se snaží o správnou interpretaci textu, v tomto případě převážně bible a působením na posluchače. Výklad biblických textů je označován jako homilie. Kázání se stává samostatnou rétorickou disciplínou, pomocí které může kazatel působit na věřící, dělíme jej na homilie nižší a vyšší, nižší homilie představují text, který je čten a vykládán z bible, vyšší homilie jsou kazatelem sestavovány z vybraných citátů z bible, které jsou doplněny vlastními myšlenkami. Vzniká mnoho příruček a textů, jež se zabývají správnými způsoby kázání od jeho vzniku až po samotný přednes. Mezi nejznámější díla zabývající se kazatelskou činností patří text O víře křesťanské, jejímž autorem je Aurelius Augustinus, ale také Péče o pastýře, jež sepsal papež Řehoř Veliký. Stejně jako se ustalují definice a požadavky na kazatelskou činnost, tak se také dostávají do popředí významné osobnosti kazatelství. Dalším významným autorem je Hrabanus Maurus, který se zaměřuje na rétoriku i kazatelství. Za české kazatele a reformátory je důležité zmínit Jana Husa, který se svou kazatelskou a reformátorskou činností významně zapsal do českých dějin. Jan Hus byl rektorem pražské univerzity a také kazatelem v kapli Betlémské, jeho kázání

¹³ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981., *Rétorika a středověká kultura*, str. 85

byla působivá a velmi oblíbená, zaměřoval se na aktuální společenská témata a stal se veřejným kritikem církve, jež odsuzoval její morální hodnoty. Za nejvýznamnější myšlenky Jana Husa považujeme učení o trojí pravdě, které obsahuje pravdu bible, smyslů a rozumu. Kazatel by se měl držet zásad, jako jsou jasné vyjadřování, emocionální gradace a přímé oslovení auditoria.

3.4. Významní myslitelé středověké rétoriky

Aurelius Augustinus

Augustinus se narodil roku 354 a byl významným knězem, biskupem, filosofem, polemikem, kazatelem, ale také učitelem rétoriky a advokátem. Mezi jeho neznámější spisy patří *De doctrina Christiana* z roku 426, která je považována za první ucelenou příručku křesťanské rétoriky. Tato kniha je rozdělena do čtyř částí, které jsou tematicky zaměřeny. Autor se věnuje komplexnímu pohledu na potřebu a funkci rétoriky z pohledu kazatelského. Augustinova ucelená doktrína kazatelské rétoriky odpovídala nárokům na řečnictví tehdejší doby. Augustin sám byl významným kazatelem a jeho dílo se tedy opíralo také o osobní zkušenosti, někdy je pro čtenáře těžší rozlišit autorův subjektivní názor od již definovaných částí rétoriky helénistickými filology, ale i přesto je jeho dílo velmi přínosné. Augustin chápal rétoriku z hlediska monologu a dialogu. Dialog Augustin vyvozuje z tvrzení, že každá pronesená řeč je základem k dialogu a právě za pomoci dialogu může dojít k procesu porozumění, které vede k rozhovoru jedinců. Za další důležitou rétorickou činnost Augustin považoval právě kazatelství, které má dopomoci kazateli získat si věřící na svou stranu a vzbudit u nich důvěru v jeho slova. Kazatel, jehož publikum se skládalo z širokého spektra věřících, měl za úkol pomocí kvalitních výrazových prostředků, jež byly vhodně zvoleny, zaujmout své publikum, kázání muselo obsahovat metafory, působení na city, ale také hovorové výrazy, pomocí kterých se svým věřícím přiblížil. Právě zde se Augustin ztotožňuje se sofistickými prvky rétorického projevu.

Augustin se zaměřuje na rétoriku v širším slova smyslu a to již od vyhledávání samotného tématu, jeho správné interpretaci a věrném tlumočení

publiku. První tři svazky *De doctrina Christiana* se zaměřují právě na invenci a s ní spojené hledání témat, jejich porozumění a tlumočení posluchačům. Při interpretaci vychází Augustin ze dvou okruhů rétoriky a to z věcného pochopení autorova záměru sdělení a ze stylistické, ve které shledává za nejdůležitější samotné znění textu. Čtvrtý svazek, který byl napsán až roku 426 se soustředí na okruh druhý čili na styl neboli *elocutio*. První tři svazky se zabývají hermeneutikou, která vychází z antického učení o řečech soudních. I zde se můžeme setkat a apelem na srozumitelnost řeči. I na Písmo Augustin nahlíží ze dvou směrů a to z věcného, pomocí kterého můžeme dospět k autorově původní myšlence, jež byla záměrem k sepsání textu a ze stylistického, tedy samotného sestavení textu. Právě zde se Augustin liší od antických autorů, kteří pracovali s interpretací textů za pomoci různých možných prostředků, tím došlo k různým formám interpretací, ale všechny byly považovány za správnou, Augustin přichází s novým přístupem k interpretaci, který má pouze jedinou možnou formu, která je správná a má svůj základ v boží milosti čili *caritas*. Ovšem i pomocí přístupu *caritas* může dojít k chybné interpretaci textu, pokud k této chybě došlo ze strany řečníka nevědomě, pak je vše v pořádku, jelikož každý člověk se může mýlit, ale právě pomocí těchto chyb, jež ho svedly ze správné cesty, si může vzít poučení pro příště a vyvarovat se tak možných chyb. Pokud se řečník takového prohřešku dopustí vědomě, jedná se o přestupek, který má své kořeny v nevědomosti. Za pomoci tohoto vědomého omylu se řečník nikdy nemůže dobrat pravdy, jež je původním sdělením autora.

Augustin se zabývá jazykovou formou pomocí dvou složek a to sémantické, která zahrnuje obecný význam slova a *dianoetické*, ta se soustředí na autorův záměr a vztahový kontext daného slova k jiným. Není možné porozumět textu, pokud se zaměříme na doslovný význam slova na úkor duchovního. Znak se skládá ze dvou složek a to materiální a duchovní. Dále je důležité pochopení označujícího výrazu a označované věci, pokud dojde k porušení těchto základních charakteristik, dojde k porušení celého textu a pro čtenáře jej nebude možné interpretovat. K takovéto chybě může dojít při užití málo známých či mnohoznačných slov, proto bychom se jich měli vyvarovat.

Ve čtvrté knize *De doctrina Christiana* se můžeme setkat s Augustinovou obavou chybné interpretace textu a jeho zkreslení, proto se zde Augustin zaměřuje na samotnou koncepci jazykového stylu. Základem jazykového stylu je jeho rozdělení na tři základní styly:

- a) Vysoký- v tomto stylu se má kazatel zaměřit na vyvolání akce u posluchačů, přimět je aktivně naslouchat a přehodnotit své dosavadní postoje, tento styl je spojován s emotivní složkou projevu
- b) Střední- pomocí tohoto stylu kazatel zaujme své posluchače a jeho záměrem je potěšit publikum
- c) Nízký- styl, který má publikum poučit, je umírněný, právě tento styl je základem pro učení publika

Správný křesťanský kazatel, jež má zájem být co nejlepším, by měl aktivně ovládat všechny tři styly projevu, může je kombinovat dle potřeby a právě za pomoci této kombinace se projev stává nejúčinnějším na publikum. Dle Augustina mohou být i závažná témata předávána publiku za pomoci nízkého stylu, zde můžeme pozorovat rozdíl mezi Augustinem a Ciceronem, který byl zastáncem, že velká témata mohou být přednášena jen za pomoci vysokého stylu projevu. Pro zvolený styl řeči není důležité téma, ale samotná funkce a účel, který je řečnickovým záměrem. Pokud chce kazatel poučit, musí zvolit umírněné výrazy nízkého stylu, jestliže je jeho záměrem chválit, je potřeba zapojit do projevu emoce a jestliže chce publikum přesvědčit, musí publikum přimět k aktivitě. Čtvrtá kniha se stala po mnoho staletí základní příručkou pro kazatelskou rétoriku.

Anicius Manlius Severinus Boethius

Boethius se narodil roku 480 a patří k nejvýznamnějším zprostředkovatelům antické filosofie ve středověku. Tento mimořádně vzdělaný člověk pocházel z významného římského rodu, působil na dvoře krále Theodoricha a zastával významné státní funkce. Stejně jako k němu byl nejdříve celý dvůr nakloněn, tak jím později opovrhoval kvůli důvodnému nařčení ze zrady. Boethius byl také křesťanským teologem, filosofem a bývá

označován za prvního filosofa středověku. Mezi jeho nejznámější díla patří *Consolatio philosophiae* neboli Útěcha z filosofie a spis věnovaný rétorice *Topica Boetii*, právě toto dílo je spjato s myšlenkami Aristotela a Cicera. *Topica Boetii* se skládá ze čtyř knih, první, druhá a třetí se zaměřuje na logiku a argumentaci, čtvrtá kniha se soustředí na dialektiku a argumenty. Boethius propojuje rétoriku se sedmi svobodnými uměními a soustředí se na věcnou argumentaci, jež je založena na logice. Právě v logických pracích Boethius vynikal, sestavil ucelený přehled logických argumentů antických filosofů, které doplnil o vlastní praktické poznatky, právě tyto spisy se staly tzv. *logica vetus* neboli základním shrnutím středověké logiky. Myšlenky Boethia jsou také považovány za základní kameny středověké scholastiky.

3.5. Středověká rétorika - shrnutí

Středověká rétorika během svého rozsáhlého vývoje dospěla za pomoci významných myslitelů k praktickému využití nejen ve školách, ale hlavně při kázáních. Křesťanské náboženství se stalo stěžejní pro myšlení středověku a interpretace Písma byla důležitá jak pro prostý lid, tak také pro urozené vrstvy obyvatel. Středověká rétorika vycházela nejen z myšlenek antických významných myslitelů, jako byl Aristoteles, Cicero či Seneka, ale také si postupně vytvářela své vlastní rétorické systémy, jež byly aktuálními pro praktickou rétoriku. Rétorika byla také jistě ovlivněna novou soustavou vzdělávání, která za středověku prošla největšími změnami a dala tak základy pozdějšímu humanismu. Za nejvýznamnější mezníky můžeme považovat vznik tří samostatných rétorických disciplín rozdělujících se na kazatelskou, diktaminovou a poetrii. Ve středu zájmu již není autor, ale text a jeho interpretace. Středověká rétorika se tak stala ucelenou soustavou poznatků své doby, jež byly propojeny s původními antickými myšlenkami.

4. Humanismus a renesance

Renesance se začala rozvíjet na přelomu 13. a 14. století ve Florencii v severní Itálii. Vyrůstající bohatství severoitalských měst zapříčinilo stále silnější mocenské prvky majetných obyvatel a také šlechty. Města se postupně vymanila z nadvlády církve a aristokracie, mohla se tedy stát samostatnými správními celky neboli komunami. Síla měst a jejich samostatnost se začala projevovat čím dál zřetelněji, což zapříčinilo vznik samostatných městských států, mezi které patřila Florencie, Benátky, Milán, Bologna a další. Silné finanční zázemí měšťanů bylo jedním z hlavních příčin nového způsobu myšlení, které se vymanilo z nadvlády církve. Samotné slovo renesance bylo odvozeno z francouzského renaissance neboli znovuzrození a humanismus z latinského humanus čili lidský. Renesance samotná představovala změnu způsobu myšlení, které se odklání od středověkého názoru na svět, v názor novověký. Až do pádu Římské říše se společnost inspirovala antickou vzdělaností, ale po jejím pádu se do popředí dostal významný vliv křesťanství. V renesanci tedy můžeme pozorovat návrat společnosti k antickému ideálu člověka, jež se rozvíjel nejen psychicky, ale také fyzicky. Samotným výsledkem renesančního myšlení bylo stvoření nové kultury a způsobu myšlení, což se projevovalo ve všech uměleckých směrech. Změny mezi středověkým způsobem myšlení a renesančním můžeme zřetelně pozorovat v kvalitativních rozdílech. Středověký myšlenkový proud theocentrismus, který kladl důraz na křesťanství a víru v boha, vystřídal renesanční antropocentrismus, v jehož středu byl člověk a jeho rozvoj smyslů, rozumu a víry ve vlastní myšlenky. Jedinec se tedy rozvinul v osobnost samostatně smýšlející a utvářející si objektivní pohled na svět dle svého úsudku. Stejně jako má jedinec prosazovat své názory a myšlenky v běžném životě a tím rozvíjet svou individualitu, tak také rétorika se začíná odklánět od stanovených šablon interpretace a dává prostor vlastnímu stylu vyjádření doplněného o originální prvky. Stejně jako se má jedinec rozvíjet, má se také plně soustředit na pozemský život a vše s ním spojené. Renesanční způsob myšlení je jednotně nazýván humanismem, který vystřídal středověkou scholastiku. Humanismus

můžeme chápat jako určitý program životní a vzdělanostní, který zdůrazňuje poznání člověka a života přírody, zdůrazňuje vědění lidské tzn. studia humana. Člověk, který již nestojí ve středu přírody, se stává jejím pozorovatelem. Právě díky tomuto přístupu se rozvíjí přírodní vědy a experimentální výzkum. Vědecká činnost je inspirována antikou, píše se klasickou latinou a při vědeckém bádání je na předním místě poznání pramenů zkoumaného jevu. Z tohoto hlediska můžeme humanismus považovat jako nadčasový. Důležitým faktorem pro rozvoj vzdělanosti v období renesance byla nová metoda knihtisku, který nahradil ruční opisování knih. Knihy se tak staly rozšířenějšími a přístupnějšími, informace se začaly společností šířit mnohem rychleji. Knihtisk byl tedy jedním ze základních stavebních kamenů vzniku mediální komunikace.

Renesanci dělíme na tři období:

- a) Trecento- vznik ve 14. Století v severní Itálii
- b) Quattrocento- 15. století v celé Itálii
- c) Cinquecento- 16. století, rozšíření do Zaalpí

Konec středověkého způsobu myšlení byl spojován s čím dál větším kritickým nahlížením na memorování a ustálená pravidla interpretace textu. Scholastika již přestala být svými přístupy dostačující. Vědecká společnost si začíná klást otázky, zda ustálené vyjadřování odpovídá samotnému myšlení jedince. Interpretace antických textů, které nejsou aktuální pro život jedince a nesměřují ho k aktivnímu řešení životních otázek, přestává být vzorem. Nový typ společenského uspořádání byl příčinou k novému pojetí vzorů a úlohy rétoriky. Návrat k antickému odkazu úzce spjat s nově nalezenými spisy starověkých autorů. Humanista Francesco Petrarka našel dva spisy Ciceronových řečí. Dále je nalezen kompletní text Základů rétoriky Kvintiliána, který byl doprovázen velkým ohlasem. Cicero a Kvintilián se tak stávají předními vzory nového přístupu k rétorice. Za hlavní prvky, které inspirovaly renesanční rétoriku, můžeme považovat vytříbené Ciceronovy soudní řeči a dialogy a Kvintiliánův přístup k osobě řečníka. Již v roce 1415 se

setkáváme s prvním humanistickým dopisem, jehož autorem je Bruni, dopis představuje spojení hloubavého a aktivního přístupu k životu. Starověké texty, jež byly studovány renesančními vzdělanci, představovaly inspiraci jedince pro život, který ale neměl být nápodobou, nýbrž poznatky aktivně využívat. Tyto texty byly považovány za nejvyšší možné poznání své doby, které se implementovalo do mnoha oborů lidské činnosti, např. v malířství se objevují nové prvky perspektivy, v hudbě vokální polyfonie a v architektuře pravoúhlé linie. K antickým filosofům se nepřístupuje pouze na základě jejich myšlenek a děl, ale společnost na ně nahlíží jako na běžné občany své doby, od nichž se mohou inspirovat pro svůj osobní rozvoj. Stejně jako oni, chtěli být renesanční lidé všestranně rozvinutí. Právě v dopisech se jim naskytuje pohled například na Cicera jako na lidskou bytost, která prožívá a komentuje svůj život. Dříve nedotknutelné vzory se tak začaly stávat součástí běžného života každého jedince. Renesanční myslitelé se díky přiblížení ke svým vzorům, vyjadřují k jejich myšlenkám za pomoci dopisů. Dopis se tak stává žánrem, jehož pojetí je zcela nové a od středověkého se zásadně liší. Neosobní prvky středověkého dopisu spojené s přepisem úryvků textů starověkých autorů a učebnic, jsou nahrazeny osobním přístupem. Rozvíjí se také žánr rad, kterými autor radí svému čtenáři či posluchači, nepřesvědčuje, ale pouze poučuje. Tento přístup je originální se subjektivními hodnoceními, argumenty a vyjadřuje se k aktuálnímu dění. Dopis je literárním aktem, ve kterém se odehrává rozvoj myšlenek renesančních vzdělců a rozvíjí nové vědní teorie. Tehdejší podoba univerzitního vzdělávání byla pokládána za zkosnatělou přinášející pouze klasickou podobu rétoriky. Společnost měla potřebu vyjadřovat se k aktuálnímu občanskému životu. Do nového přístupu k rétorice začíná zasahovat individualita jedince, ve středu zájmu již není oratio, ale osobní přístup, který si i přes soukromé prvky uchovává správnou stylistiku. Řečník, ale ani autor, již nejsou vzory, které mají být slepě následovány, ale stávají se rádci, kteří vedou příjemce svého sdělení k zamyšlení nad tématem. Všestranně vzdělaný humanista se zaměřuje na společenský dialog, který povede k dalšímu vývoji vědění, ale také samotné společnosti.

4.1. Významní renesanční představitelé

Laurentius Valla

Laurentius Valla narozen roku 1407 byl pedagogem, ale hlavně filosofem, jež odmítal středověkou scholastiku a byl zastáncem humanismu. Valla kritizuje přílišnou zdobnost řeči, která odvádí příjemce od skutečné podstaty sdělení. Za jeho vrcholné dílo je považována Elegance latinské řeči, která se poprvé objevuje v roce 1471 a během šedesáti pěti let vyjde celkem v padesáti devíti vydáních. Kniha se z filosofického hlediska zabývá postavením jazyka z pohledu společenského a také gramatického. Valla se zabývá aktuální renesanční rétorikou a její změnou vůči rétorice středověké. Z filosofického hlediska kritizuje vzor Aristotelův, pomocí kterého středověká scholastika vyučovala. Pro svůj přístup k rétorice přijímá jako vzor Kvintiliánovo dělení řečí, z nichž za nejdůležitější pokládá samotný úzus projevu. „*Úzus je nejvyšším soudcem nejen pokud jde o jazykovou správnost, ale i tam, kde dodává jistotu komunikačnímu chování, je třeba mluvit ne podle gramatiky, ale podle (v duch) latiny.*“¹⁴Jeho další spis Rozpravy o dialektice je v mnohém pokrokový a čerpala z něj i moderní rétorika. Valla se stal pro mnohé další autory díky svému spisu Elegance latinské řeči vzorem pro mnoho dalších autorů, kteří se snažili o jeho nápodobu z žánrového hlediska. Elegance nebyla pouze rétorickou či stylistickou učebnicí, ale obsahovala také základy gramatiky a teorie jazykového popisu.

Georgios Trapezuntius (Jiří Trapezuntský)

Jiří Trapezuntský narozen přibližně roku 1395 se ve svých dílech zabýval starověkými autory. Stejně jako samotná renesance čerpala inspiraci v řecké kultuře, tak také nejznámější dílo Trapezuntského Pět knih o rétorice z roku 1433 čerpá převážně z Ciceronových a Hermogenových myšlenek. Jedná se o velmi obsažnou učebnici pěti knih. První spis se zaměřuje na chování jedince a druhy řečí, se zaměřením na soudní. Druhá kniha obsahuje

¹⁴ KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5., Od humanismu k osvícenství, str. 123

druhy statusů řeči, třetí kniha popisuje argumentaci. Čtvrtá kniha se zabývá problematikou řeči oslavných a politických a také přednesem. Pátý spis je učebnicí tropů, figur a jazykovědy. Humanisté čerpající inspiraci u řeckých autorů se zasadili nejen o znovuoživení antických myšlenek, ale také zájem o řecký jazyk, který se začal mezi vzdělanci opět rozšiřovat.

Rudolf Agricola

Rudolf Agricola narozen roku 1444 se převážně zasadil o rozvoj dialektiky, jež rozvíjela řečnickou argumentaci. Jeho dialektický přístup byl oblíbený na mnoha univerzitách v Německu, Francii, ale také v Anglii. Agricola byl významným šířitelem humanismu v severní části Evropy, jeho pojetí rétoriky a logiky bylo významným zdrojem poznatků pro mnoho pozdějších významných osobností, jako byl například Erasmus Rotterdamský. V posledním období svého života se stal uznávaným profesorem na univerzitě v severoněmeckém Heidelbergu. Za jeho největší přínos považujeme posmrtně vydaný spis *De inventione dialectica*. Agricolův zájem o logiku, rétoriku a dialektiku byl systematicky propojen s učením o vyhledávání argumentů neboli *inventio* a jejich uspořádání. „*Invence je předpokladem metodicky uspořádaného vědění, jehož axiomy se nezakládají na jistotě, ale na pravděpodobnosti.*“¹⁵ Za pomoci užití invence můžeme dospět ke smyslu a podstatě. Invence také obsahuje dané argumenty, jež se mají vhodně vybírat, jejich logické uspořádání již spadá pod *dispozice*. Dle Agricoly spadá invence pod dialektiku a rétorika pouze dodává logickým argumentům formu, aby vyzněly v projevu co nejlépe. Dialektika s rétorikou jsou tedy úzce propojeny. „*Logika učí odhalovat vlastnosti hlubinné, sémantické struktury textu (za její základ považuje Agricola sylogismus), rétorika se zabývá povrchovou strukturou, výrazivem, do něhož se význam textu obléká.*“¹⁶

¹⁵ KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5., Od humanismu k osvícenství, str. 128

¹⁶ tamtéž, str. 128

Erasmus Desiderius Rotterdamský

Erasmus Rotterdamský vlastním jménem Gerrit Gerritszoon se narodil roku 1467 v Rotterdamu. Je považován za jednoho z největších holandských filosofů, filologů a humanistů. Erasmus byl velmi vzdělaný člověk, který své znalosti získával po celé Evropě, byl také augustiánským mnichem a od roku 1492 působil u biskupa v Cambrai. Studoval v Paříži na Sorboně, kde získal na teologické fakultě doktorát, později cestoval po Anglii, kde setkal s významnými osobnostmi své doby. Cestuje také po Německu, Itálii a vyučuje na mnoha univerzitách. Právě cestování se stávalo základem jeho poznatků, byl důkladným pozorovatelem okolního světa a všímal si všech změn ve svém okolí. Zajímal se nejen o společenské názory, ale také o přístup k církvi a pohled jedince na současný svět. Od roku 1514 do roku 1521 pobýval v Basileji, během tohoto pobytu také velmi cestoval. Do Basileje se opět vrací roku 1524 a již zde zůstává až do své smrti. Pro studium Erasma Rotterdamského jako významného humanisty jsou stěžejní dopisy, právě korespondence s významnými osobnostmi, jako byl například Martin Luther, nás seznamuje s Erasmovými poznatky, myšlenkami a pohledem na svět. Dopisy jsou nám příkladem tehdejšího diskurzu mezi vzdělanci, ale také pohledem na osobní život Erasma Rotterdamského. Právě díky kosmopolitismu, který panoval mezi humanisty, se stal dialog obsažený v dopisu, nejrozšířenější formou tehdejšího dorozumívání. Časté cestování vzdělanců mezi zeměmi, bylo příčinou nového rozvoje latiny jako jazyka, který byl opět považován za živý a aktuální. Renesanční postoje v myšlení, které vyzdvihovalo úlohu antiky a na druhé straně přístup k původnímu křesťanství bylo jedním z diskursů své doby.

Erasmus chápe rétoriku z hlediska její důležitosti jako součást gramatiky, dialektiky i stylistiky, která také učí žáky nápodobě vzorových textů. V jeho návrhu školské reformy, tak rétorika zaujímal přední postavení, s tímto přístupem se setkáváme v Erasmově díle *O studiu četby a výkladu*. Tento spis je návodem na rozbor četby a výkladu daného textu, který by měl každý humanista ovládat. Student, který ovládne znalost latinské gramatiky, by měl ve svém rozvoji dále pokračovat v rozvoji rétoriky z hlediska stylistického

doplněného o tropy a figury, jež text dotvoří. Při sestavování samotného projevu je důležité imitatio neboli nápodoba, která vychází z poznatků získaných z porozumění textu a jejich zapamatování. Imitatio nezahrnuje v praxi pouze samotnou nápodobu, ale vychází také z tvůrčí stránky jedince, samotná interpretace sdělení může být pouze v takovémto případě vsazena do nově utvořených kontextů. Erasmovy spisy se zabývají nejen programem školní výchovy, ale zaměřuje se také na rozbor veřejných řečí, konverzací, obřadní projevy či homiletiky. Ve svém díle Ciceronianus z roku 1529, které je zároveň nejstarším programovým vystoupením proti jazykovému purismu, se Erasmus obává možného konce jazykového vývoje a jeho případného zmrtnění, je proto zastáncem moderní, pružné latiny. V tomto spise Erasmus také hodnotí tzv. cicerománii jako formu imitatio a zaměřuje se na přirozený úzus řeči. Právě Ciceronianus je spisem, ve kterém se zrcadlí humanistické názory na samotný jazyk a imitatio. Tento kontroverzní spis dal základ pojmu ciceronián, který označuje druh úvah o jazyce a jeho přenesení do situačního kontextu komunikace. Erasmus je ve svém díle hlavně kritikem přehnaného uctívání Ciceronova stylu. V knize vystupují dvě postavy, na jedné straně sám autor v podobě Nosopona a na straně druhé zastánce purismu Buleforus. Erasmus je ale stále zastáncem klasického pojetí jazyka, i když to je v rozporu s jeho spisem Ciceronianus. Je kritikem přílišných řečnických obrátů a afektovanosti, které se projevují například ve spisech Seneky. „Upozorňoval na velké výběrové možnosti, které latina poskytuje, a dokumentoval to na sto padesáti variantách věty tuae litterae me magnopere delectaverunt (tvůj dopis mě velice potěšil) a dvě stě padesáti variantách souvětí semper dum vivam, tui meminero (pokud budu žít, budu na tebe vzpomínat).“¹⁷ Tento rozbor má studenty přimět k zamyšlení se nad rozmanitostí řeči. Roku 1522 byl v Basileji vydán Erasmův spis Dílo o psaní dopisů, právě dopis je Erasmem považován za průnik dvou klasických forem a to přátelského dialogu a veřejného projevu. Odklání se od metod obsažených v artes dictaminis a zaměřuje se na dopis,

¹⁷ JELÍNEK, Milan. *Argumentace a umění komunikovat*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 1999. ISBN 80-210-2186-1., Z dějin řečnictví, str. 68

jako na formu dialogu na úrovni vzdělanců. Erasmův přístup k výuce a studiu rétoriky, a také humanistického způsobu myšlení, je založen na vzájemném dialogu vycházejícího ze skeptického nahlížení na pravdu. S rétorikou je také spjat spis *Colloquia*, který je založen na ovládnutí běžné, hovorové latiny.

Značný vliv na protestantskou i katolickou rétoriku měla kniha *Ecclesiastes sive de ratione concionandi*, neboli *Kazatel aneb o kazatelské metodě*, vydaná roku 1535. *Kazatel* je Erasmovým posledním spisem a také nejrozsáhlejším. Jedná se o ucelenou učebnici, která byla přirovnávána k dílu *O víře křesťanské*, jejímž autorem byl Augustin. Učebnice se zaměřuje na kazatele, jako na jedince, jehož cílem by mělo být osobní zaujetí tématem doplněné o prožitek, které aktivně předá publiku. Erasmus se staví kriticky k historickému vývoji samotného kazatelství, je odpůrcem pojetí, které je založeno pouze na vnější stránce projevu, schematismu a přílišných ozdobných prvků. Je zastáncem pravdivého přednesu Písma založeného na obraznosti a důslednosti. *Kazatel* musí věřící zaujmout samotnou vírou a morálkou bez zbytečných manýr. Dílo *Kazatel* se stalo stěžejním spisem pro kazatele katolické i protestantské víry až do 18. století.

Erasmus byl významnou, ale zároveň rozpolcenou osobností, na jedné straně slohová vytríbenost a brilantní rétorická argumentace, se mísila s prvky váhavosti a nízkou sebedůvěrou. Erasmus se raději od vyhroceného sporu uchyluje otázkám a polemikám. Distancuje se od konečného závěru a raději jej nechává otevřeným, opřeným pouze o všeobecně platná tvrzení. S tímto typickým přístupem se můžeme setkat například v dopisech mezi Lutherem a Erasmem, kdy je Luther zastáncem reformace na jedné straně vyhroceným argumentátorem, který aktivně útočí proti Erasmovým myšlenkám a renesančně smýšlející Erasmus na druhé straně je jeho opakem, který polemizuje.

Filip Melanchthona

Melanchthona narozen roku 1497 patřil k autorům, jejichž spisy se shledaly s porozuměním na straně protestantské víry. Melanchthona sám byl kritikem rozporu mezi čistým křesťanským učením evangelia a modlářským

papežským učením. Zaujímal negativní postavení vůči nebiblickému pojetí církve. Jeho nejznámější spis *Elementarum rhetorices libri duo*, neboli Dvě knihy základů rétoriky byl mezi protestanty značně rozšířen. Melanchthona je kritikem přístupu ke kazatelství, které přistupuje k antickým textům jako k pohanským, dle něj jsou antické texty právě z hlediska interpretace velmi přínosné a mohou přinést poučení a poznatků, které je možné aktivně využít při kázáních. Ve svém výkladu rozvíjí čtvrtý druh řečí, které nazýval jako učební. Právě v dialektice viděl podstatu a zabýval se jejími základními otázkami. Tvorbu projevu rozdělil na následující části, sběr materiálu a interpretaci (*inventio*), rozvržení materiálu (*dispositio*), tyto dvě části jsou řazeny do dialektiky. Rétorika byla zahrnuta ve stylizaci řeči (*elocutio*) a v přednesu (*pronuntiatio*). Ke svému přístupu k dialektice sepsal ucelenou knihu poznatků *Otázky dialektiky*. Melanchthona je také považován za předchůdce ekumeny čili snahy o sblížení, spolupráci a jednotu církví přes hranice národů. Počátky uceleného ekumenického hnutí jsou objeveny v 19. století.

4.2. Renesanční rétorika - shrnutí

Základy renesanční rétoriky jsou v mnoha směrech pravým opakem středověkého přístupu k rétorice, ale i k myšlení. Scholastiku vystřídal humanismus a jeho nový přístup k životu i vzdělávání. Nejvýraznější změny můžeme pozorovat v nové formě dopisů, dopis se stal pro renesanční vzdělance formou dialogu, ve kterém se odráží humanistický přístup životu. Dialog je oblíbený v žánru dopisů, ale také v běžném životě, humanisté mají neustálou potřebu hledat nové poznatky na základě účinných argumentací. Kosmopolitismus, který prostupuje celou renesancí, dopomáhá hledat odpovědi na otázky skrz jednotlivé státy, na základě tohoto multikulturního propojení se znovuobjevuje potřeba latiny, jako jazyka vzdělců, díky níž mohou vést dialog. Nový přístup k myšlení s sebou také přináší nový systém školství. K rétorice se již nepřistupuje jako k pouhé nápodobě starověkých autorů, ale má být odrazem osobnosti každého řečníka a vycházet z jeho individuálního stylu. Je kladen důraz na bohatost jazyka, jednotlivé jazykové obraty, kreativitu

a originalitu, která vychází ze vzdělaného nitra každého řečníka. Tento dynamický rozvoj, je téměř opakem pozvolného vývoje kazatelské rétoriky, která ještě stále vycházela ze středověkého přístupu.

Kvalitní vývoj vzdělanosti a školství v renesanci nejvíce ovlivnil vynález knihtisku, knihy se stávaly přístupnějšími a informace se začala šířit rychleji. Vzdělanost začíná prostupovat napříč společenskými vrstvami. Renaissance nám přináší mnoho kvalitních osobností, které se zapříčinily o rozvoj vědních oborů, jejich myšlenky se rozvíjely na základě již zmíněné korespondence a přinášely tak nové poznatky, jež z jednotlivých dialogů samotných vzdělavců vzešly. Také jejich živé polemiky byly příčinou nových závěrů, jež se přenášely do jednotlivých vědních disciplín. Renaissance a komunikace je spojována s novými reformačními myšlenkami, které se staly jedním z diskursu této doby.

5. Kazatelská rétorika

Od 16. století se učebnice rétoriky zaměřují nejen na latinu, ale také na jednotlivé národní jazyky. Národní rétoriky byly spjaty s protestanty, kteří k jejich vydávání dali podnět. Od konce 16. století je vydáváno stále více katolických rétorických textů, zejména jezuitských. Spisy, které byly vydány během 16. – 17. století ze značné míry vycházejí ze vzorů antických textů a přístupu k antické rétorice. Stále zde ale můžeme vidět vliv rétoriky středověké, která se zaměřuje na rady kazatelům. Kazatelská rétorika se tak stala samostatným proudem řečnictví. Díky roztržtosti jednotlivých církví na katolické, protestantské a menší sekty, nastal otevřený spor o jednotlivé věřící, které se jednotlivé církve snažily připoutat na svou stranu. Potřeba homiletiky se značně rozšiřuje a pro kazatele je stěžejní její dokonalé ovládnutí. Protestantské církve se dostávají do stále větší obliby věřících, jejich zvýšená společenská úloha je úzce spjata s novým přístupem ke vzdělávání, vědě a školství. Za jednu z nejdůležitějších protestantských učebnic rétoriky můžeme považovat spis Melanchthona *Elementarum rhetorices libri duo* podrobněji zmíněný ve čtvrté kapitole, právě Melanchthona byl inspirací pro Jana Amose Komenského. Praktická výuka rétoriky zapříčinila rozvoj odborné terminologie uváděné v národních jazycích a za pomoci knihtisku se tyto informace snadněji a rychleji šířily.

5.1. Jan Amos Komenský a církev Jednoty bratrské

Vznik církve jednoty bratrské je úzce spjat s obdobím husitských válek, kdy se utvářela nová cesta kompromisu s církví katolickou. Oficiálně byla založena roku 1457 v Tanvaldu. Myšlenky hnutí se postupně začaly šířit a největší ohlas zaznamenaly ve Slezsku a také na Moravě. Členové Jednoty bratrské zastávali tzv. trojí ideál víry, lásky a naděje, které se společně opírali o praktický křesťanský život. Od samého počátku můžeme pozorovat konflikt mezi katolickou církví a Jednotou bratrskou, která s ní neudržovala žádnou formální spojitost, což bylo příčinou jejího komplikovaného postavení na

českém území, ale i v zahraničí. Církev si svou pozici ale později upevnila a postupně se rozšiřovala. Jednota bratrská je významná pro své přední představitele, mezi nejznámější patří Jan Augusta, Jan Blahoslav a Jan Amos Komenský. Úpadek církve Jednoty bratrské nastal po bitvě na Bílé Hoře, kdy se rozšířila silná vlna protireformace. Mnoho významných osobností odešlo do exilu, menšina, která svou vlast neopustila, se v tajnosti snažila o šíření myšlenek Jednoty bratrské i nadále.

Jan Blahoslav

Jan Blahoslav se narodil roku 1523 v Přerově v měšťanské rodině. Byl biskupem a tajemníkem jednoty bratrské, byl zastáncem její samostatnosti vůči biskupu Janu Augustovi, který se snažil o spojení Jednoty bratrské s luterány. Blahoslav byl znám svými humanistickými myšlenkami a podporou všestranného vzdělání v sedmeru svobodných umění. Jako propagátor slovesné kultury vytvořil základní mluvnickou práci Deklarací na gramatiku českou, ve které je rétorika představována za pomoci praktických rad. Rétorika Jana Blahoslava byla v začátku rozdělena na dvě samostatné části, první část Ctnosti kazatelů bohužel nebyla dochována, druhá část Vady kazatelů, se zabývá konkrétními chybami, jichž se kazatelé dopouštějí. Blahoslavův aktivní humanismus byl stěžejním pro jeho přístup ke vzdělávání, ve kterém spatřoval záruku budoucnosti jednoty bratrské. Rétorikou se Blahoslav nezabýval pouze jako filolog, ale je patrná v celé jeho činnosti, významný je jeho spis Filipika proti mizomúzům, která je považována za výtečné dílo staročeského řečnictví.

Jan Amos Komenský

Jan Amos Komenský se narodil 28. 3. 1592 v Komni či Nivnici u Uherského Brodu. Po Husovi a Chelčickém je považován za další osobnost světového významu. Byl kazatelem a učitelem, který vycházel z tradice humanistické a bratrské. Všestranně vzdělaný člověk, který byl také posledním biskupem Jednoty bratrské a jež je považován za jednu z posledních významných renesančních osobností. Jeho vzdělání bylo ovlivněno právě Jednotou bratrskou, v Přerově navštěvoval bratrské školy, studoval také na

univerzitách v Heidelbergu a Herbornu. Po studiích patřil mezi nejvzdělanější vrstvu obyvatel Evropy a stal se učitelem na bratrských školách v Přerově, později pobýval u Jana Staršího ze Žerotína. V roce 1628 odchází do polského Lešna, cestuje po Evropě a již se do Čech nevrátil. Jan Amos Komenský byl významný pansofista, který se vyznačoval mírovým úsilím, theologickou snahou, prozodíí a pedagogickou činností, pro každou z těchto čtyř složek si její společnost váží až do dnešní doby.

V díle Komenského jsou patrné myšlenky orientované na antický vzor rétoriky, která ještě nebyla pod vlivem helénistického přístupu. Komenského pojetí rétoriky je vzájemně propojené s jazykovou stylistikou a pansofií, její shrnutí můžeme nalézt ve spisu Zpráva o naučení a kazatelství, který byl napsán česky přibližně roku 1651. V této učebnici se můžeme setkat s Komenského vzory Melanchthonem, Cicerem či Kvintiliánem, i přes inspiraci v jejich myšlenkách si ale uchovává přístup k rétorice ve vztahu ke křesťanství a Bibli. Kazatelství je dle Komenského postaveno převážně na zodpovědnosti kazatele vůči věřícím a je tedy důležité, aby se kazatel stále vzdělával a rozvíjel. Zpráva a naučení o kazatelství je rozdělena do rétorického schématu čtyř spisů tzn. inventio, dispositio, elocutio a pronuntiatio, zde je patrný vliv dělení dle Melanchthona. V prvním díle O hojnosti věcí a řečí se Komenský zabývá samotným vyhledáním tématu, které je pro autora stěžejní, jedná se o základ řeči. Pro kazatele je důležitý výběr tématu, o kterém bude následně přednášet. Do textu se uvádí otázkami:

- a) Kolikero?
- b) Co jest?
- c) Proč toto nebo ono?
- d) Příčiny totiž od koho, z čehož, k čemu, jak a za jakými příčinami?
- e) Co z toho pošlo nebo pojíti mohlo, neb mělo, neb má a můž?
- f) Kdy, kdo, co před tím, a s tím, a za tím, jak dlouho, kolikrát?
- g) K čemu to podobno nebo nepodobno?
- h) Kdo kdy podobné učinil nebo co se mu stalo?
- i) Co se proti tomu říká nebo říci můž?
- j) Co odtud nám k užitku

k) Co jiní o tom smýšlejí, mluví a píší?

(Žantovská, 2008)

V druhém díle O spořádanosti kázání se Komenský zaměřuje na chronologické uspořádání událostí textové či systematické nazvané artikulní. Toto rozvrstvení vychází z obecných míst neboli loci communes. „*Veřejné nějaké sentencie nebo regule o tom, co se věřiti neb nevěřiti, činiti neb nečiniti má.*“¹⁸ Obecná místa dopomohou řečníkovi k přesvědčivému projevu. Uspořádaná látka je rozdělena do osnovy jednotlivých řečnických bodů:

1. Přístup (exordium)
2. Vlastní text zahrnující
 - a) Položení do sumy (téma)
 - b) Rozložení do částky (vyložení osnovy)
 - c) Vyložení smyslu
 - d) Prokázání- příklady
 - e) Doložení na posluchače
3. Závěrka

(Žantovská, 2008)

Třetí díl nazvaný O líbeznosti kázání se zabývá samotnou jazykovou stránkou textu. Kvalitní styl kázání je odvozen od dobré znalosti věci a jeho základem by měla být jazyková stručnost a rozmanitost slov, ze které plyne líbivost, jež posluchače zaujme. Ozdoby slov vycházejí z přidávání, směňování a harmonie. Komenský také klade důraz na užití tropů (ironie, metafory, synekdochy, metonymie, hyperboly). Pokud ozdobujeme slova na základě harmonie, obsahuje projev slovní figury (anafora, epistrofa, klimax, paronomázie). Komenský se zabývá nejen figurami slovními, ale také figurami větnými. Poslední díl s názvem O mocnosti a pronikavosti kázání se zaměřuje na působivost samotné řeči, kázání má u posluchačů vyvolat zamyšlení a měli by si z něj odnést určité poučení. Kazatel má tedy při projevu vycházet z Písma, jeho řeč musí působit přesvědčivě, otevřeně, posluchač musí snadno

¹⁸ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981., Od stylu epochy k stylu individua, str. 112

oddělit co je v projevu podstatné více, co méně a o své řeči musí být vnitřně přesvědčen. Komenského reformační rétorika vychází z víry, kazatelské praxe, rétorických tradic a pedagogického přístupu, které staví na třech základních lidských aktivitách myslit, mluvit, jednat.

5.2. Jezuitská rétorika

Jezuitská rétorika je postavena na emocích, které považuje za zdroj síly řeči. Právě emoce vyvolané u posluchačů v nich zanechají hlubší procítění a dopomohou jim ke snazšímu pochopení. S tímto přístupem se seznamujeme již v latinském díle Cypriána Suaréze *De arte rhetorica*, které je učebnicí, jež v sobě zahrnuje osvojení latinského vyjadřování žáků a učí je porozumět textům klasickým, ale také církevním. Právě jezuitské školy byly v době baroka velmi oblíbené i uznávané, dokonce natolik, že je navštěvovaly o děti, které nebyly vychovávány v katolické víře. Jezuitské školství se rétorice věnovalo hlouběji a bylo založeno na dovednostech osvojených praktickými cvičeními. Významným jezuitou, který se zasloužil o jezuitský studijní program, je Ignác z Loyoly, nazval jej *Ratio studiorum* a pochází z roku 1599. *Ratio studiorum* se stalo základem jednotného pojetí rétoriky založeného na osvojení gramatiky, syntaxe, poetiky, rétoriky, filosofie a teologie, toto vzdělání vycházelo jak z teorie, tak také z praxe. Další významný jezuita Caussin, který byl nejen kazatelem, ale také autorem spisu *De eloquentia sacra et humana libri XVI*, toto je systematickým přehledem historie rétoriky.

V českých zemích je významným jezuitou Bohuslav Balbín, který se věnoval studiu české historie a byl výraznou osobnostní zasazenou proti násilné germanizaci na školách, na základě tohoto přístupu vydává dílo *Obrana jazyka slovanského, zvláště pak českého*. Byl také učitelem rétoriky na jezuitských školách v Praze či Českém Krumlově, ve svém přístupu k rétorice odmítá jakoukoliv výstřednost projevu a je zastáncem Cicera. Jeho první spis *Otázky řečnické* pochází z roku 1677, jedná se dialogickou formu založenou na rozpravě žáka a učitele, druhý spis je *Krátký traktát o zvelebení řečnictví*.

6. Vývoj rétoriky a komunikace v 17. - 19. století

Novověká doba přichází s významnými změnami prostupujícími Evropou, odehrávajícími se v oblasti náboženské, politické i kulturní. Počátek 17. století je spojen s výraznými změnami ve vývoji filosofických myšlenek, ale také vědy. Vědecké zkoumání již není založeno na základě odborných diskuzí, ale vychází z empirických výzkumů podložených fakty. Věda se tak opírá o racionální úsudek vycházející z jednotlivých myšlenkových procesů. Také rozvoj významných filosofických systémů, za kterými stojí osobnosti jako Bacon, Descartes, Hobbes, Lock a mnoho dalších, zapříčinilo dynamický rozvoj přístupu k myšlení a jednotlivým vědním disciplínám. Jedny z největších poznatků můžeme pozorovat v přírodních vědách, ve kterých se odrážejí poznatky Newtonovy či Leibnitzovy. Inspiraci zde hledali také Thmoas Hobbse, John Locke, Barucha Spinoza... Rozdíly se také projevují v politických, vědeckých, odborných, ale i soudních projevech. Rozvoj vědy a změna uvažování, jež byla založena na empirismu a racionalismu, byla příčinou kritického odmítnutí rétoriky vědeckou skupinou, tento postoj ale nebyl definitivním a během vývoje 17. – 19. století se setkáváme také s etapami, jež rétoriku přijímaly. Za jednu z několika příčin, jež odsoudily rétoriku na určité období k úpadku, je považován knihtisk. Rozšíření písemného projevu, jež se stal hlavní formou nejen komunikace, ale také získávání nových myšlenek, se pro postavení rétoriky ve společnosti stalo zásadním. Slovo v mluvené podobě již nebylo hlavním nositelem poznání a myšlenek, stále více se rozšiřují novodobé encyklopedie, jež se snaží obsáhnout co nejvíce dosavadních poznatků, ale také se již setkáváme s rozvojem odborných časopisů, jež odborné vzdělanosti přinášejí aktuální informace. Rozvoj pozitivního přístupu k vlastnímu myšlení byl příčinou úpadku nápodoby uznávaných vzorů, tzv. imitatio bylo odmítáno, společenský zájem se obracel pouze k vlastním myšlenkám, jež byly považovány za hodnotné a obohacující individuální styl, který může přinést nové poznatky ať již v humanitních, tak také v exaktních vědách. Humanistické mezinárodní propojení vzdělaných vrstev jednotlivých společností, ztrácí na své

pospolitosti. Jednotlivé národy se snaží o rozšíření svého jazyka i do vědy a vzdělávání, což zapříčiňuje úpadek latiny jako mezinárodně uznávaného jazyka, jež sloužil k vědeckému diskursu. Odlišnost jednotlivých národů, kultur a národních jazyků se stává hlavním faktorem pro utváření společenských hodnot. Národní jazyky se dostávají do popředí zájmu badatelů, jež se zabývají jeho vývojem, gramatikou a stylistikou, začíná se utvářet ucelený jazykovědný systém pro jednotlivé evropské jazyky, dochází ke vzniku nového filologického oboru tzv. indoevropistiky. Nové jazykové obory svůj zájem směřují převážně na vnitřní zákonitosti jazyka a na jeho historický kontext, zájem o teoretické poznatky upadá a s tím i zájem o rétoriku. Zkoumané jevy byly dříve obsaženy v rétorickém bádání, jsou nyní obsaženy v nově vzniklých jazykových oborech. K rétorice je přistupováno s kritickou skepsí a je jí vyčítána její manipulativnost. Vzdělanci odmítající rétoriku, se na studiích s její výukou setkali, své vědění čerpali z Aristotela, Cicera a Kviriniliána. Imitatio a memoria patřily mezi základní metody vzdělávání rétoriky, mnoho významných myslitelů se tedy vyznačovalo výborným přednesem a stylistikou, což hojně využívali ve své praxi. I přes své znalosti rétoriky, kterou využívali i v běžném životě, jí ale stále vyčítali již zmíněnou manipulativnost a mnohovýznamovost, jež může odvádět od samotného sdělení. Věda v 17. století je také spojena se změnou diskursu, ve kterém se postavení učitele a žáka dostává do roviny vzájemné komunikace, jež může přinést nové poznatky, jejich vztah již není autoritativní, ale je rovnocenný. Rozvoj vědeckých komunit již neprobíhá pouze na půdách univerzit a klášterních škol, vědecký diskurs se přesouvá také do knihoven, osobních setkání, nově vydaných knih, časopisů, ale stále také dopisů. V odborných textech se nesetkáváme s přesvědčováním, ale s předkládáním faktů opírajících se o samotné téma.

6.1. Významní představitelé

Francis Bacon Verlumáský

Francis Bacon narozen roku 1561 je považován za jednoho z největších filosofů své doby, ale byl také aktivním politikem historikem a vědcem. Je pokládán za zakladatele empirismu. Bacon ve svém pojetí rétoriky vycházel z myšlenek Erasma Rotterdamského. Bacon se zabýval rétorikou ve svých mnoha dílech, ale nejsystematičtěji se jí věnuje v díle *The Advancement of Learning* neboli *O pokroku věd* pocházející z roku 1605. V tomto spise je tradiční pojetí rétoriky, tak jak se s ní Bacon setkával při svých studiích, převáděno za pomoci gnozeologického postupu humanitních věd. Skutečnost, jež je poznávána je rozdělena na čtyři tradiční rétorické oddíly, kterým jsou invence, usuzování (dispozice), paměť a styl. Tyto oddíly Bacon chápe v širším kontextu, než jak k nim přistupuje tradiční rétorika. K lidskému poznání přistupuje jako k cestě, na které jedinec získává empirická data a ty je následně možné myšlenkově zpracovat na základě již získaných zkušeností, v tomto procesu je možné dojít k samotnému sdělení.

Za stěžejní, Bacon považuje invenci, která je spojena se smyslovým vnímáním poznáváním skutečnosti. Invence je rozdělena na dva druhy, zde můžeme pozorovat inspiraci u Aristotelova dělení důkazů na umělé a přirozené. První invence je spojena s vyhledáním nových poznatků, které jsou spojeny s objektivním vnímáním samotného světa. Druhá invence je založena na osvěžování paměti tzn. to, co již bylo zapomenuto, nebo bylo chápáno v jiném kontextu. Invence založená na poznávání a osvěžování, vychází z empirického smyslového poznání, ale i logiky. Bacon zde tedy zcela odmítá Aristotelovo pojetí tradičních schémat myšlení, která jsou pevně stanovena bez ohledu na samotný prožitek a zkušenosti jedince. Schémata myšlení se tedy nemohu aktivně přizpůsobovat životu jedince. Pokud přistoupíme na tradiční schémata, již nikdy nebudeme schopni kritického myšlení a objektivního poznání pravdy. Druhá fáze poznávání spojená s usuzováním je zaměřena na logický úsudek. Usuzování je spojeno s indukcí, dedukcí a chybami kterých se jedinec během svého poznání dopustil. Právě kritika omylů je považována za stěžejní část. Omyly Bacon nazývá idoly, které jedinci brání poznat svět jaký

opravdu je, jsou jakousi překážkou k samotnému poznání. „*Idoly a falešné pojmy, které lidský rozum již zaujaly a jež v něm hluboko vězí, nejen drží lidské mysl tak, že do nich pravda může stěží vstoupit, ale i když se tam dotane, setkáme se s nimi opět při obnově věd, kde budou na obtíž, leda by lidé byli předem varování a obrnili se proti nim, pokud je to vůbec možno.*“

¹⁹S rétorikou samotnou jsou spojeny dva idoly, a to idoly trhu a idoly divadla. Idoly trhu vycházejí z nejednoznačných slov, tyto slova se tak stávají nejasnými a dochází až k znásilnění rozumu, který je zmaten a neumí vytěsnit samotné poznání. Idoly divadla jsou spojeny s kritikou tradiční rétoriky a jejím přístupem ve vzdělávacím systému. Idoly divadla představují umělé světy, které svou neměnností dovedou společnost do stádia, kdy již nemají potřebu si své poznání znovu ověřit, ale bez jakéhokoliv myšlenkového procesu jej přijmou. Ve třetí části se Bacon zaměřuje na část poznávacího procesu, kterou je paměť. Nepřistupuje k ní jako k formě mechanického učení, ale jako k dlouhodobému procesu postupného ukládání lidských poznatků, které mají svůj základ v empirii, tyto poznatky nejsou vztahovány pouze na samotného jedince, ale na celou společnost. Poslední čtvrtá část se zabývá konečnou fází procesu poznávání spojenou s přednesem a stylistikou. Pokud jedinec obsáhl předchozí tři části, ve čtvrté části tak může dojít k samotnému vyjádření myšlenek, jež se v předchozích procesech utvářely. Toto sdělení se skládá ze třech částí, a to orgánu tradice, metody tradice a ilustrace.

Bacon se jako jeden z prvních filosofů zabýval postavením rétoriky ve vztahu k odbornému vyjadřování a na praktických příkladech definoval rozdíly mezi výkladem vědecko-teoretickým a vědecko-praktickým. Jeho význam spočívá hlavně v přístupu ve sdělování vědeckých poznatků, které mají být nezkrácené. Vědu považoval za hnací sílu celé společnosti a potřeba sdělování poznatků tak, aby byly správně pochopeny, se stala zásadní.

Baconovo dílo O pokroku se spolu s dílem Rozpravy o metodě, jejichž autorem je Descartes staly prvotním impulsem ke vzniku sporu o chápání dvou

¹⁹ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981., Postavení rétoriky ve vědě a filozofii novověku, str. 128

konceptů věd. Tento spor úzce souvisí se společenským postavením rétoriky. Bacon spojuje rétoriku s vědou, za pomoci níž může být správně šířena. Vědec musí být schopný své poznatky sdělit veřejnosti. Opakem tohoto přístupu je karteziánská koncepce, která je přísným odpůrcem středověkého přístupu k rétorice a jejím disputacím. Descartes zcela odmítá scholastické myšlenky, které nešlo o samotnou logiku vědy, ale o její prosazování na veřejnosti. Descartes vidí ve sdělování vědeckých poznatků značnou skepsi.

Thomas Hobbes

Anglický filosof Thomas Hobbes se narodil roku 1588, stal se významným teoretikem politické filosofie, který rétoriku chápal jako nástroj politické moci. Klíčovým prvkem Hobbesovy filosofie je přístup k materialistickému pojetí státu, vzniká ustanovením lidí a ne z boží vůle. Rétorika se tak stává prostředkem pro šíření příkazů občanům. Jeho klasické vzdělání bylo jednou z příčin jeho překladů řeckých originálů do latiny, jako například Aristotela, Euripida či Homéra. Na překladu Thukydida znázorňoval vady demokracie státu. Hobbes si uvědomoval rétorické zaujetí při boji o moc, který je ovlivněn konkrétními zájmy. Jako první si Hobbes všímá jazykového projevu jako prostředku k dosažení vlastních zájmů. Rétorika si tak svůj původní význam zachovala pouze v rovině kulturní.

Hobbesův výtah Aristotelovy Rétoriky nazvaný *A Brief of the Art of Rhetorique* je reakcí na celkový dobový zájem o Rétoriku a Aristotelovy myšlenky. Stejně jako v tomto spise tak i v *Základech práva* či v *Leviathanu* přistupuje Hobbes k rétorice jako k politickému nástroji, díky němuž je možné přesvědčit publikum a prosadit své zájmy. Zvládnutí rétoriky je jedním z úkolů každého vládce či vůdce společnosti, rétorika se tak současně stává pro stát nebezpečím. „*Hobbes se v dějinách rétoriky prvním autorem, který otevřeně ukázal, že veřejný projev je výrazem zájmů a cílů protikladných společenských skupin.*“²⁰

²⁰ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981., Postavení rétoriky ve vědě a filozofii novověku, str. 136

John Locke

Anglický filosof John Locke narozený roku 1632, se stal uznávaným hlavně pro své pojetí empiristické teorie poznání, ale také díky poznatkům v politické filosofii. Byl zastáncem přirozené svobody a také rovnosti lidí. Jeho myšlenky ovlivnily jako osvícenství, tak také samotné liberální myšlení. Locke je jedním z nejsilnějších kritiků rétoriky, který ji považuje za mohutný nástroj podvodu a klamu. Toto odmítnutí rétoriky je nejvíce patrné v Esejích, tento spis byl vytvořen kolem roku 1670 a vydán o dvacet let později. Esejí vyplývá chápání podstaty slov jako pouhé představy o věcech, slova neoznačují věci samotné. V důsledku komunikace tak dochází ke sdělování desinformací o zkresleném světě každého z účastníků. Rétorika do již takto zkresleného sdělení ještě vnáší nepřesné jevy. Locke ve svých studiích vychází z přístupu k rozumu jako souboru idejí, tyto ideje získává jedinec po celý svůj život, nejsou tedy vrozené, jejich získání souvisí s vnějšími smysly a reflexe během života. Z tohoto principu vyplývá všem známé pojmenování tabula rasa.

6.2. Rétorika v 18. století

Již druhá polovina 17. století je úzce spjata s rozvojem národních jazyků, které zaujímají místo dříve významné latiny, jako jazyka vzdělanců. Rétorika se dostává do pozice kultivované formy jazykového vyjadřování, spojeného s učeným přednesem a vystupováním. Vzniká mnoho překladů z latiny do národních jazyků, které ne vždy zcela odpovídají původnímu znění, autoři se je snaží přiblížit aktuálnímu diskursu. Do popředí zájmu vstupuje Francie, myšlenky se z této země rozšiřují do Evropy a rétorika je spojována s klasicistními myšlenkami. Mezi nejznámější autory překladů patří Nicolas Boileau-Despréaux narozen roku 1636, v roce 1676 vydal v souboru spisů Pseudolongianův spis O vznešeném, v tomto roce byl také vydán jako veršovaný manifest klasicismu s názvem *Le Art poétique*. Spis O vznešeném se stal uznávanou normou společenského vkusu rozvíjejícího se klasicismu. „*Vznešený je styl tehdy, slouží-li tomu, co musí být za daných okolností a*

v daném prostředí řečeno.²¹ Traktát O vznešeném je zaměřen na emocionální stránku řečníka, která má být propojena s velkými myšlenkami. Rétorikou se zabývají také další francouzské osobnosti jako například rektor pařížské univerzity Charles Rollin či profesor Dominique Bouhours, 18. století je považováno ve Francii za období rétoriky. Významným se stal Francois Fénelon a jeho Dialogy o výmluvnosti, kde přirovnává řečníka k malíři, který musí přesně vylíčit prostředí i samotnou věc. Je obdivovatelem Demosthena a jeho úsporného stylu, který ale uměl u publika vyvolat vznešené pocity. Fénelon přichází s kritikou současných myslitelů a jejich ozdobného stylu plného tropů a figur. Také francouzský encyklopedista César-Chesneau Du Marsais se stal známým pro své práce zabývající se obecnou gramatikou a zpracováním básnických a řečnických tropů. Stále sílící přístup k rétorice jako k prostředku kultivovaného stylu vzdělaného člověka, dostává do pozadí rétoriku zabývající se tématy jazykových prostředků a jazykového stylu. Přístup francouzských myslitelů k rétorice byl inspirací pro mnohé země Evropy jako například Anglie, Skotsko, Itálie, Polsko... Druhou zemí, jež zaujímala významné místo ve vývoji rétoriky, se stalo Skotsko. Právě skot Georg Campbell, který byl profesorem na Univerzitě v Aberdeenu, ale také kazatelem, jež byl zastáncem čisté angličtiny. Stal se autorem rétorické příručky Lectures to Pulpit Eloquence a učebnice Philosophy of Rhétoric z roku 1776. Tato učebnice byla vytvořena pro věřící studenty, aby uměli obhájit svou víru. Philosophy of Rhétoric se setkala s takovým ohlasem, že vycházela v Anglii a v USA opakovaně. Campbell se zaměřuje na rétoriku z hlediska zdravého rozumu. „*Rétorika se stane účinnou tehdy, bude-li těmto inspirativním pravdám odpovídat.*“²² Významným představitelem spojovaným se skotskou rétorikou je také Adam Smith, který roku 1748 na univerzitě v Edinburghu přednášel cyklus o rétorice a literatuře. V těchto přednáškách se snažil o vysvětlení jazykové a stylistické správnosti, užití argumentace a

²¹ KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5., Normy stylu a měřítko vkusu v rétorice 18. století, str. 167

²² KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5., Normy stylu a měřítko vkusu v rétorice 18. století, str. 176

přiměřenosti projevu. Rétoriku chápal jako součást morální filosofie, zaměřoval se na rétoriku, která byla spojena s jasným a srozumitelným stylem. Tyto přednášky se staly inspirací souboru přednášek vydaných Hughem Blairem. Nejvýznamnější a také neuznávanější osobností německé rétoriky byl Christoph Gottsched, který je autorem Zevrubné rétoriky, úspěch této knihy je přisuzován jejímu přesnému a výstižnému pojetí klasicistních jazykových a stylistických norem. Tato kniha je rozdělena na dvě části, první část se zabývá obecnými zásadami a druhá obsahuje praktické příklady. „*Jedině důsledná nápodoba (Nachahmung, imitatio) přírody dovede literární dílo k dokonalosti. Každá odchylka od přirozenosti jako ideálního modelu (Muster), předobrazu (Vorbild), dílo osudově deformuje.*“²³

6.3. Rétorika v 19. století

Rétorika se v návaznosti na reformy vzdělávání ke konci 18. století stává součástí vzdělávacího systému zaměřeného na vyšší společenské vrstvy. Cílem rétoriky tak bylo prohloubení estetického vkusu, ale také kvalitní zvládnutí užití národního jazyka v praktickém životě slovem i písmem. K výuce rétoriky jsou využívány učebnice, které spojují teorii i praxi. Rétorika si tak ve školách stále drží své postavení, ale zároveň ve vědecké obci vůči ní stále sílí negativní přístup. Stále více se ve společnosti objevují skeptická vyjádření filosofů, kteří rétorikou opovrhují. S kritikou se setkáváme například u Kanta, který ji považuje za šálivé umění, které nepřesvědčuje, ale jen přemlouvá a manipuluje. Odmítavě k rétorice přistupují také Hegel, Fichte a Schopenhauer. Arthur Schopenhauer je autorem spisu *Eristická dialektika*, který byl vydán posmrtně. „*Eristickou dialektikou rozumí Schopenhauer učení o hašteřivosti, která je člověku přirozená. K tomu připojuje další definici: eristická dialektika je umění disputace vedené tak, aby se účastník ocitl vždy v právu, tedy per fas et nefas (dovolenými i nedovolenými*

²³ KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5., Normy stylu a měřítko vkusu v rétorice 18. století, str. 179

prostředky)²⁴ Berlínský profesor homiletiky Frank Theremin byl zastáncem obrany rétoriky. Jeho hlavní myšlenka je založena na spojení rétoriky a etiky, právě toto spojení je příčinou rétoriky, která může být pokládána za umění. Německá rétorika je silně poznamenána chybějící obcí posluchačů, kterou by pojila jednotná myšlenka. Do popředí se dostávají názory na potřebu řečníka, jež bude schopen analyzovat dané téma a publikum mu bude naslouchat.

Immanuel Kant

Německý filosof Immanuel Kant narozen roku 1724 v Královci, byl významným německým, ale i evropským myslitelem a jedním z posledních představitelů osvícenství. Jeho stěžejní dílo *Kritika zdravého rozumu* je filosofickým spisem, který se soustředí zejména na teorii poznání, neboli epistemologii a na etiku. Kantovy myšlenky ovlivnily filosofii 19. století, ale také filosofii novodobou. V *Kritice zdravého rozumu* Kant přistupuje k rétorice, jako k tvorbě logických argumentů, vycházejících z rozumové aktivity jedince. „*Kantova myšlenka, že logický řád má platnost pouze pro oblast fenoménů, tedy věcí, jak se nám jeví, ale oblast věcí o sobě ponechává ve věčném kruhu dvojjazyčnosti a rozporů, znovu dobývá prostor pro obory, které polemizují s ideou přímočarého, neproblematického myšlení.*“²⁵ U Kanta se tedy do popředí dostává hermeneutika na úkor rétoriky, podstatný je původní smysl řeči, který chtěl autor sdělit, ke kterému je možné dospět na základě podrobného rozboru. Kant také přichází s termínem kategorický imperativ, který je základním principem morálního jednání.

Friedrich Nietzsche

Friedrich Wilhelm Nietzsche narozen roku 1844 byl německým filosofem, ale také filologem. Jeho myšlenky byly ovlivněny na základě myšlenek Schopenhauera, Wagnera, ale také řeckou filosofií. Na univerzitě

²⁴KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5., Normy stylu a měřítko vkusu v rétorice 18. století, str. 182

²⁵ tamtéž, str. 183

v Basileji přednášel dějiny rétoriky, k rétorice Nietzsche přistupuje jako k oboru, jež je složen z teorie i z praxe, a který sehrál nejen v antické době důležitou společenskou a politickou roli. Přiklání se k aristotelovskému pojetí rétoriky, jako možné síly, za pomoci které může řečník přenést své city k auditoriu. Rétoriku chápe jako ovládnutí schopnosti obratného vyjadřování, která by neměla chybět v klasickém vzdělání. Rétoriku přirovnává k jazyku, jelikož jak rétorika, tak jazyk, nepřinášejí obecné poznatky, ale pouze se o nich zmiňují. Slova nejsou pouhou kopií existujících věcí, ale vyjádřením našich postojů k nim. Jazyk je zároveň rétorikou také proto, že zprostředkovává naše vidění světa, dělí jej na obrazný a běžný, toto dělení je podloženo praktickým užitím tropů a figur. Na základě metafory řečník vyjadřuje své chápání a vyjadřování světa, nejedná se tedy o pouhou estetickou součást projevu. Zabývá se řečnickými žánry, ale také stylem a rytmikou řeči. „*Je-li každý diskurs produktem jisté strategie přesvědčování a zahrnuje-li v sobě možnosti několika oprávněných interpretací, pak jeho pravdivost a smysl nelze poměřovat několika objektivními měřítky (ta totiž nejsou stejně ničím jiným než mýtem), ale individuálními zájmy každého účastníka komunikace.*“²⁶ K jazyku samotnému Nietzsche přistupuje jako k produktu našeho vědomí a etiky, v tomto důsledku nemůže být nikdy tzv. absolutní pravdou, jelikož je zkrácen na základě našeho osobního poznání a zkušeností. Jeho nejznámější dílo *Tak pravil Zarathustra*, je shrnutím rozmanitých stylistických forem, patosu i dialogu. Nietzsche sám, je ale zastáncem atického umírněného stylu, bez zbytečných řečnických ozdob.

6.4. Vývoj rétoriky v Čechách

Vývoj rétoriky na českém území je úzce spjat s budováním novodobého českého národa, který by se měl vyznačovat vlastním jazykem, historií, kulturou, ale také územním uspořádáním. Stále sílící tlak proti vídeňskému

²⁶ KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5., *Rétorika v 19. století*, str. 186

centralismu, germanizaci a s ní spojenému bilingvistu, zvyšoval potřebu obrody vlastního jazyka. Za dva nejdůležitější mezníky, jež byly pilíři pozdějšího národního obrození, je považován toleranční patent, jež vydal Josef II roku 1781 a patent o zrušení nevolnictví také z roku 1781. České národní obrození je významnou etapou českých dějin, jež trvala od poslední čtvrtiny 18. století až po konec revolučního roku 1848. Po stránce ideologické bylo národní obrození inspirováno vlnou osvícenství z Francie a také preromantismem a s ním spojeným hnutím Sturm und Drang. První fázi můžeme z periodického hlediska zařadit do roku 1775 až 1805. Toto období je považováno za fázi defenzivní, jejímž hlavním cílem je pozvednutí české vědy a obrana jazyka. Čeština se opět vyučuje na venkově a probíhá rozsáhlá pravopisná reforma. Nová pevná jazyková pravidla jsou inspirována Veleslavínskou češtinou. Silný vědecký proud, kriticismus a osvícenství jsou důležitými mezníky pro obranu jazyka českého. Důležitý vliv v této fázi zaujímají mecenáši, střední vrstva, vědci, historikové a jazykovědci. Mezi nejvýznamnější osobnosti první fáze patří Josef Dobrovský, významný polyglot, mezi jehož stěžejní díla patří 2 dílný německo – český slovník a spis Zevrubná mluvnice jazyka českého, které je první vědeckou mluvnicí českého jazyka. Druhá fáze je započata roky 1805 a končí roku 1830. Jedná se o fázi ofenzivní, která je inspirována právě preromantismem a ke konci také realismem. Je zde zřejmý rozvoj české vědy a zájem o historii spojený s ideou slovanské vzájemnosti. Významná je také snaha o povznesení českého jazyka na evropskou úroveň. Roku 1818 vznikla Královsko-česká společnost českého muzea a v roce 1831 byla vytvořena organizace Matice česká, u jejíhož zrodu byl František Palacký a její činnost spočívala převážně v šíření kultury. Druhá fáze je také spojena s vlivem lidové slovesnosti, zdravé jádro jazyka je hledáno v lidu. Přístup je již více optimistický, jelikož prvotní záchrana již byla započata Dobrovským. Třetí fáze od roku 1830 až do revolučního roku 1848 je spojena s romantismem, realismem, ale také kritickým realismem.

Josef Jungmann

Nejvýznamnější představitel druhé fáze národního obrození se narodil roku 1773 v Hudlicích u Berouna. Jeho činnost byla vědecká, se zaměřením na jazykovědu, překladatelská a spisovatelská. Byl iniciátorem prvního českého vědeckého časopisu Krok a stál v čele Jungmannovy básnické a vědecké školy. Stal se prvním profesorem na Litoměřickém gymnáziu, který vyučoval češtinu a později přešel na Karlovu univerzitu, kde se stává také rektorem. Jeho významná část tvorby byla zaměřena na překladatelskou činnost, jeho Slovník česko-německý byl významný pro svou bohatou slovní zásobu, která se zaměřovala nejen na živá slova, ale také na termíny archaické. Obohacuje slovní zásobu tvořením nových slov v duchu pravidel českého jazyka přejímáním slov z cizích jazyků a jejich následním upravením, vznikají tak tzv. Jungmannovy novotvary např. nerost, ozvěna či čtverec... Významné dílo Slovesnost, aneb sbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu, je učebnicí literární teorie poetiky, ale také slohovou čítankou, jež sloužila k aktivní výuce na gymnáziích. Skládá se z části teoretické, ale i praktické, jež zahrnuje jednotlivé ukázky děl s rozbořem. První oddíl je nazvaný Výmluvnost. „*Výmluvnost (eloquentia) jest způsob o každé věci dobře, zákonům výmluvnosti přiměřeně mluvit nebo psáti. Kdo tak mluví a píše, ten výmluvný slove, kniha pak nebo pravidlo učící tak mluvit a psáti, slují nauka výmluvnosti.* (Jungmann, 1845, s. 30)“²⁷ Výmluvnost by tak měla zahrnovat celé spektrum lidského jazyka při každém projevu. Přirozenost lidské duše je spojena se samotným projevem řečníka, Jungmann charakterizuje tzv. trojí duševní mohutnost, složenou z přirozenosti poznávací, citící a snažící, která je obsažena v řečnictví. Jednotlivé výmluvnosti jsou zastřešeny nejvyššími idejemi, řečnictví dobrem, básnictví krásou a próza pravdou. Aby byla výmluvnost co nejvíce zachována, musí být opřena o jazykovou věcnost a správnost. Další oddíl se zabývá invencí, kde se zaměřuje na logiku a myšlenkové postupy. Argumenty dělí na dokazovací (logické), kochací

²⁷ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981. „Rétorika jako jazyková a literární výchova, str. 146

(estetické), přemluvné (rétorické), jež se vztahují k jednotlivým obecným místům. Oddíl O proslovení je zaměřen na rozbor gramatické, logické, ale i slohové správnosti díla. Poslední oddíl O přednášení se zabývá krasořečněním, deklamací a vhodnou výslovností. Jednotlivé řečnické žánry jsou děleny na duchovní (dogmatické, etické, smíšené) a světské (politické, vojenské, soudní, školní, pohřební, oslavné). Slovesnost je stěžejním dílem druhé fáze národního obrození.

7. Rétorika a komunikace 20. a 21. století

Na konci 19. století přestává být rétorika chápána jako samostatná vědní disciplína, jež se zabývá teorií a praxí jazykové komunikace. V první polovině 20. století se rétorika postupně vytrácí ze školních osnov. Přestala být praktickou disciplínou, která se aktivně vyučovala, ale také se zastavil její vývoj teoretický. Obsah výuky rétoriky byl rozdělen mezi příbuzné předměty jako například poetiku, estetiku, výuku mateřského jazyka, ale i mezi předměty odborné. K moderní rétorice je přistupováno nejen z pohledu umění mluvit, ale je chápána jako komplexní systém sémiotických soustav, vycházejících z konkrétních řečnických situací, osobnosti řečníka, obsahu a druhu auditoria. „Ještě ve větší míře si však tradiční předmět rétoriky, diskurs ve sféře přesvědčování a získávání auditoria, přivlastňují obory vznikající nově- *teorie komunikace, lingvistika textu, pragmatická lingvistika, teorie masových médií, teorie propagandy, reklamy, marketinku apod.*“²⁸ Společnost k rétorice nahlíží pouze z hlediska veřejných projevů, které je možné se naučit za pomoci soustavy pravidel a pouček, jež jsou obsaženy v knihách zabývajících se rétorikou či komunikací. K samotné rétorice je přistupováno jako k disciplíně, která může být manipulativní, zavádějící a za pomoci níž se rétor snaží své auditorium přesvědčit o svých záměrech a myšlenkách. Tento skeptický přístup byl po dlouhou dobu zapříčiněn nacistickou propagandou nazvanou tzv. hnědá rétorika, která byla obsažena nejen v mluvených projevech, ale také v textech. Silná propaganda na společnost působila převážně z rozhlasu. Tato rétorická propaganda vyvrcholila Hitlerovými veřejnými projevy. Za druhé světové války vznikalo v Německu mnoho příruček a učebnic rétoriky, které byly věnovány tehdejšímu státníkům. Po této strašlivé etapě světových dějin, kdy byla rétorika chápána ve spojení s politikou a záměrnou propagandou, byl její úpadek v postavení humanitních věd logickým vyústěním. I přes toto odmítnutí si vědecká společnost uvědomovala její potřebu, jelikož její postavení ve

²⁸ KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5., Rétorika ve 20. století, str. 195

společenských vědách je interdisciplinární. Antická rétorika se tak úplně nevytrácí, zatím co dříve byly v popředí rétoriky jednotlivé výrazové prostředky, jež se jen okrajově zabývaly paralingvistikou, moderní rétorika přistupuje k jazykovému výrazu v kontextu se spojitostí a funkcí samotného projevu. Negativní společenský přístup k rétorice byl příčinou rozvoje vědní disciplíny pojmenované jazyková komunikace, která byla součástí politiky, vědy, každodenní komunikace, ale nově také médií. Funkce jazyka se dostává do popředí zájmu, je chápána jeho důležitost a rozvoj. K rétorice je opět přistupováno z teoretického hlediska jako k nauce o umění projevu, ale také z praktické potřeby přesvědčení příjemce sdělení ve prospěch řečníka. Rétorika si tak postupně buduje své místo i ve školních osnovách. Rozvoj rétoriky ve 20. století je úzce spjat se Spojenými státy, které jsou uznávány širokou veřejností nejen pro svůj komplexní přístup k rétorice jako k vědnímu oboru, ale také postojem k rétorice z hlediska historického. Již v roce 1776 v rétorice vzdělaný Thomas Jefferson vytváří prvotní formu Deklarace nezávislosti. Stěžejním spisem pro budoucí rozvoj rétoriky je kniha Kennetha Burka *Rétorika motivů*, která vyšla roku 1950. Důležitým dílem je také kniha *Nová rétorika* Chaima Perelmana, jež se zabývá otázkou holocaustu v kontrastu s vědou, logikou a moderním právem, jež nebyli schopni zabránit tak rozsáhlému utrpení. V celosvětovou známost vešel spis Marshalla McLuhana *Gutenbergova galaxie*, jehož užití míst, dále tvrzení, že forma sdělení je sdělením samo o sobě a globální vesnice, se staly klíčovými nejen pro druhou polovinu 20. století, ale také pro 21. století. Stále větší zájem o rétoriku a komunikaci dává za vznik Mezinárodní společnosti pro dějiny rétoriky ve zkratce ISHR, založené roku 1977 v Curychu na podnět Briana Vickerse.

7.1. I Have a Dream

Rétorika a komunikace 20. století je významně spjata s politikou a jejími výraznými osobnostmi. Tento jev je přímo závislý na historických událostech, které se ve 20. století udály. Společnost sama utvářela osobnosti, jež byly natolik silné, aby pro své myšlenky a názory získávaly davy, ať již ve

smyslu pozitivním či negativním. V často společensky velmi rozpolcené době, začne být přirozená potřeba vůdce, charismatické osobnosti, která by silou své osobnosti mohla být schopna vést davy. Tento řečník, snažící se o přesvědčení publika, musí vynikat výbornými řečnickými znalostmi, jak teoretickými, tak i praktickými. Dobře sestavený proslov je klíčovým prvkem samotného projevu, jež působí na příjemce již při samotném čtení, ale ještě více zapůsobí ve spojení s výrazným jedincem. Řeč samotná musí být zaměřena na aktuální téma, které vychází z potřeb společnosti. Takový projev může co nejvíce apelovat na publikum a inspirovat jej k novým činům a myšlenkám, jež mohou celou společnost posunout dál. Nejsilnější proslovy, které dokázaly pohnout nejen myslí posluchačů, ale také srdcem nezanikly, ale staly se inspirací, ze které může společnost i jedinec čerpat v každé době (10 nejvýznamnějších proslovů světa, Příloha A).

Na jedné straně hnědá rétorika v čele se svým vůdcem Adolfem Hitlerem či Goebbelsem, která zapříčinila negativní postavení společnosti k rétorice a jejím praktikám, je na straně druhé převážena významnými proslovy po celé 20. století. Právě k těmto významným politickým řečníkům patřil za druhé světové války Winston Churchill jeho projevy *We Shall Fight on the Beaches* ze čtvrtého června 1940 a *Blood, Sweat, and Tears* z třináctého května 1940 jsou dodnes symboly síly a odhodlání pro boj proti nepřítelům. U Winstona Churchilla je možné najít ony významné prvky výborného politického projevu, kterými jsou síla osobnosti, aktuálnost tématu a kvalitně sestavený projev, který dokáže u posluchačů vzbudit nejen zamyšlení, ale hlavně emoce, jež je odhodlají k významným činům. Výraznou osobností politických projevů se v Anglii stala také Margaret Thatcher, která svými věcnými, pragmatickými projevy bez jakýchkoliv zdobných prvků, dokázala přesvědčit své publikum. Opět se zde můžeme setkat s výraznou osobností politiky, která byla ještě více zajímavá, jelikož byla ženou, která se nebála otevřeně kritizovat a stát si za svým politickým přesvědčením.

Síla projevu, osobnost řečníka a společensky vhodné téma, za kterým si řečník stojí a nemá strach za něj bojovat, může dospět až do fáze, která změní nejen myšlení určité části společnosti, kterou dané téma zasahuje, ale může

změnit celý dosavadní svět. Právě tento jev můžeme pozorovat u Martina Luthera Kinga v jeho boji za ukončení rasové segregace, diskriminace a postavení afro-americké kultury ve Spojených státech. Jako jeden z nejvýznamnějších vůdců Afroamerického hnutí za lidská práva, byl v roce 1964, ve svých 35 letech, oceněn Nobelovou cenou za mír. Praktické i teoretické rétorické znalosti Martina Luthera Kinga mají svůj původ v jeho teologickém, ale i sociologickém vzdělání. Jako kazatel v baptistickém kostele, si pro své myšlenky získal mnoho lidí. Svůj celosvětově známý projev I Have a dream (Martin Luther King „*Mám sen*“, Příloha B) pronesl 28. srpna roku 1963 při pochodu Washingtonem, tuto řeč přednesl před davem, jež čítal přes dvě stě tisíc lidí, kterým šlo o dodržování lidských práv bez rozdílu ras a kultur. Projev byl natolik silným, že se dokonce jeho část stala součástí Deklarace nezávislosti Spojených států. I Have a Dream je globálně považován za jeden z nejdůležitějších a nejlepších projevů celého 20. století, které nám mohou být inspirací v každé době. Právě takovéto projevy jsou ukázkou síly slova, které může mít význam pro samotného jedince, ale dokonce i pro celou lidskou populaci. Pokud by nebylo slova, kterému bude dán patřičný obsah, který bude obratně přednesen ve vhodný čas, na správném místě, osobností, jež má schopnost přesvědčit společnost o svých myšlenkách, nebylo by velkých činů, které pohnou chápáním celého světa.

Spojené státy americké se svými politickými projevy ve 20. století staly proslulé. Silné osobnosti, jež byly významné jak svou politickou činností, tak celospolečensky. V USA můžeme pozorovat kult osobnosti, ke které společnost vzhlížela a zastávala její názory. Tento jev je zřejmý u Franklina Delana Roosevelta, Johna Fitzgeralda Kennedyho, Richarda Nixona či Roberta Francise Kennedyho. Tyto politické osobnosti ovládaly rétorické umění, které jim dopomohlo k tomu, aby jim společnost naslouchala. Komunikace 20. století je stále více založena na masových médiích, s kterými se veřejně činné osobnosti začínají umět správně zacházet a využívat jich ve svůj prospěch.

Nejen politické projevy, ale mají ve 20. století moc přesvědčit davy o myšlenkách, které sdělují. Stejně jako politika, tak také náboženství má stále svou sílu slova. Křesťanství, které je nejrozšířenějším náboženstvím na planetě,

mělo i ve století minulém podstatnou roli na poli mezinárodního práva. Papež, jakožto hlava katolické církve, která promlouvá nejen k věřícím, ale k celému světu, má ve svém projevu stejnou moc, jako významné politické osobnosti. Vyjadřuje se k tématům, jež jsou celosvětově důležitá. Stejně jako ve středověku, tak i v moderní době jsou projevy vyjadřující se k aktuálním otázkám, jejichž podstata vychází z přijatých hodnot určitého náboženství, pro společnost důležité. Jejich váha mívá stejnou moc jako politika a nezřídka ji ovlivňuje. Kazatelská rétorika pro společnost vždy byla a bude důležitá, i když jednotlivé historické etapy procházely změnami v interpretaci Písma, lidé ji vždy naslouchali a pomáhala jim utvářet názor na svět. V moderní společnosti, ve které se demokraticky mísí názory vlády spolu s názory, jež vycházejí z víry, dochází k rozvoji myšlenek, jež nejsou jednostranné. Mluvené slovo má tedy moc utvářet jednotlivé národy, ale i svět v globálním pojetí. Toto globální myšlení je utvářeno na základě médií, jež mají moc šířit slovo, ale i obraz. Masmédia se stala novým druhem moci, která si osvojila réterské dovednosti. Jejich moc a síla působení na společnost se stala zásadní pro nové 21. století.

7.2. Vliv antické rétoriky v moderní době

V moderní době je k antické rétorice přistupováno ve smyslu významného dědictví, ze kterého je i nadále potřeba vycházet a čerpat. Moderní doba je charakteristická významným rozvojem médií, která šíří nejen slovo psané, ale také mluvené. Mluvený projev se v médiích dostává na přední pozice, tato forma sdělení je pro média klíčovou. Stejně jako řečník na fóru, který předstupoval před své auditorium, tak také jedinec veřejně přednášející svůj projev pomocí médií, působí na své publikum, které chce přesvědčit o svých myšlenkách, názorech, ale i o sobě samém. Média se postupně dostávají do pozice, ve které mají možnost propojovat svět. Takové to globální propojení dává za vznik novému druhu publika, které je nadnárodní. Stejně jako ve starověku, vzniká i v moderní době potřeba jazyka, který by sjednotil nově uspořádané nadnárodní auditorium. Jako dříve latina propojovala tehdejší svět, tak moderní doba dosadila do této pozice angličtinu. Kosmopolitismus

starověku, ale i renesance je jedním z hlavních znaků moderní doby. Rétorika je úzce propojená s odborným diskursem, který se vyznačuje jistou mírou subjektivity, která se začleňuje do stylu vědeckého. Tento styl se dostává do fáze, ve které není definováno a pevně stanoveno jedno řešení, ale vychází z myšlenky plurality názorů, které jsou vyústěním osobních postojů vůči tématu. Individuální styl se odráží na výrazné intertextualitě a vztahování témat k různým žánrům, tato interdiskurzivnost je příčinou nápodoby neboli antického imitatio. K postupné renesanci rétoriky v moderní době stále více dopomáhá rozvoj jazykovědných disciplín. Úloha jazyka jako prostředku dorozumívání se nejen v rovině národní, ale převážně mezinárodní, jej dostává do pozice zájmu mnoha vědních oborů, jako například psychologie, filosofie, ale i logiky. V kontextu s těmito vědami dochází k odborným diskursům, které jsou jednou z mnoha příčin zájmu o rétoriku a komunikaci nejen z pohledu společenského, ale jsou převážně impulsem, jež zapříčinil její nový rozvoj. Moderní renesance rétoriky je úzce spojena s poznatky řeckých, ale i římských filosofů, jejich terminologií, ale také obsahem a přístupem k rétorice jako samostatné disciplíně. Společnost přistupuje k pojmu rétorika z kladného i záporného hlediska. Na jedné straně praktické dovednosti, jejichž osvojení je považováno za jeden z úspěchů kvalitního projevu, bývají na straně druhé chápány jako symbol manipulace a vědomého přesvědčování publika. I v rétorice dochází k pro moderní dobu typické pluralitě názorů, které ji formují a rozvíjejí. Jazyk se stává živým organismem společnosti, který přestává být svázán jednotnými pravidly, vyvíjí se spolu s novými druhy a funkcemi komunikace, které jej přirozeně rozvíjejí.

8. Umění hovořit a postmoderní chápání světa

Vznik postmoderní doby je z historického hlediska datován do třicátých let dvacátého století, kdy se začíná pomalu projevovat tzv. ztráta uvnitř moderny. Za jednu z prvních definic postmodernismu bývá považován spis *Study of history* jejímž autorem je Arnold Toynbee. Můžeme se zde setkat s chápáním postmodernismu jako celosvětového vlivu západní kultury, jež vede k nejednoznačnému názoru na současný svět. Postmodernismus začal být čím dál více zajímavějším a atraktivnějším pro umělce a filosofy, kterým dopomohl k vymanění se od moderní doby a jejího pohledu na svět. Během šedesátých až sedmdesátých let dochází k nejvýraznějšímu rozvoji postmoderního myšlení a k jeho utváření. Postmodernismus se stává plnohodnotným směrem, který může posunout společnost k dalšímu vývoji.

Jednotlivé myšlenkové směry lidských dějin byly utvářeny po staletí, ale postmodernismus byl definován během několika desetiletí. Tento rychlý rozvoj nového myšlenkového směru je přisuzován současnému rozvoji informační doby. Postmodernismus se postupně stal z vedlejšího směru hlavním, na základě kterého bylo utvářeno novodobé chápání světa, jež mělo globální význam. Se vzrůstající oblibou postmoderních myšlenek, dochází také k silícím názorům, které tento směr odmítají a kritizují jako rozpolcený a bez jasně daného programu, nemůže být schopen společnost posunout kupředu. Postmoderní společnost začala být příznačně nazývána společností informační, jejíž chod byl založen převážně na informačních technologiích. Celosvětová informační síť se rozvíjela každou sekundou, rychlost přenosu informace z jednoho konce planety na druhý se stal záležitostí okamžiku. V takovém to množství informací si jedinec žijící v postmoderní době začíná pomalu uvědomovat potřebu kvalitního zvládnutí mluvené i psané formy projevu. Pokud se daný projev nemá v astronomickém množství informací ztratit, je důležité jeho sestavení tak, aby jej příjemce správně dekoval a pochopil záměr myšlenek recipienta. Právě zde začíná společnost plně chápat význam rétoriky jakožto disciplíny, která není pouhým přežitkem v postmoderní době, ale je důležitou potřebou každého jedince, který chce sdělovat své myšlenky

tak, aby se setkaly s pochopením. Pluralita názorů typická pro postmodernismus utváří ve společnosti ohromné množství myšlenek, které pokud nebudou správně formulovány a předneseny, dospějí ke svému zániku dříve, než je společnost stačí zpracovat a vzít si z nich možné poučení, jež mohou obsahovat. Jedinec nacházející se v postmoderní době má na jedné straně neomezený přístup k informacím a tématům, o které má zájem, ale na straně druhé musí být schopen z takového množství informací eliminovat ty, které jsou podstatné a pro něj důležité. Relativismus, který je jedním z typických znaků postmoderní doby, ve společnosti utváří přirozenou potřebu po hledání jednotlivých pravd, které se v jednotlivých společenstvích liší.

Masmédia, jež se stala hlavním šířitelem postmoderní kultury, jsou také místem, ve kterém se shromažďuje největší množství globálních informací. S rozvojem a rozšířením masmédií na celosvětovou působnost se současně rozvíjel také marketing a tichý boj o zákazníka. Vznikají stále nové teorie masových médií, reklamy, marketingu, ale také propagandy. Slovo se již nestalo pouhým nástrojem k přenosu myšlenek, ale také nástrojem k získání moci a zisku. Čím účinněji bude slovo předáno, tím větší zisk to může znamenat. Rétorika přestala být společností chápána pouze jako teoretická disciplína, jež se v antice a středověku soustředila do osnov trivie, ale čím dál více zasahovala do praxe a každodenního života jedince. Účinné ovládnutí rétoriky může znamenat úspěch ekonomický, ale také společenský. Lidé, jež umí vystupovat na veřejnosti, ať již v malém kolektivu přátel, nebo v tom pracovním, mohou snáze dosáhnout úspěchu než jejich méně zdatní kolegové.

Moderní doba a postmodernismus se významnou měrou podíleli na novodobé renesanci rétoriky, která vychází jak z pouček antických filosofů, tak také z nových poznatků, které musí být umě formulovány a transformovány na stále se rozvíjející společnost a technologie. Rétorika a komunikace, jejíž potřeba byla společností chápána pouze v politické sféře, začíná být přirozenou potřebou každého jedince, jež chce ve společnosti nejen uspět, ale být také úspěšným i nadále. Postoj k rétorice se stal subjektivní záležitostí a z jejich teoretických poznatků je potřeba vyfiltrovat ty, které jsou pro nás důležité.

Postmoderní pluralita se odráží i v přístupu k rétorice, komunikaci a jejím potřebám pro každého jedince individuálně.

S přirozenou potřebou mluveného slova dochází již v moderní době k rozvoji lingvistiky. Již v první polovině dvacátého století definoval Ludwig Wittgenstein teorii tzv. jazykových her, u kterých je potřeba znát pravidla daného jazyka, význam slov i kontext, ve kterém je chceme užít. Za nejvýznamnější dílo zabývající se jazykovědou je považován spis Kurs obecné lingvistiky, jež obsahuje zápisky z přednášek Ferdinanda de Saussure. Tento spis je považován za východisko pro strukturalismus jakožto novou lingvistickou teorii. Jedním z mezníků lingvistiky byly myšlenky Rolanda Barthesa, které definovaly nový směr tzv. metajazyk. K účinnému zvládnutí rétoriky a následné praktické komunikace, je tedy potřeba nejen znalost teoretických pouček o výstavbách projevu, argumentaci, přednesu, ale také znalost jazykovědy, abychom byli schopni s konkrétním jazykem co nejlépe pracovat. Novodobá komunikace, ale i postmodernismus jsou v neustálém vývoji, pakliže se bude rozvíjet společnost, je samozřejmé, že se budou rozvíjet také nové formy komunikace a pravidla pro rétoriku. Ve společnosti, jejíž působení je založeno na základě komunikace, není nic důležitějšího, než rozvoj praktik, které budou schopny komunikační proces uchytit, správně formulovat a přenést.

9. Síla slova a komunikace v 21. století

Na prahu jednadvacátého století je hlavním znakem současné informační společnosti nepřetržitá komunikace. Jedinec žijící v novém tisíciletí již přistupuje k rétorice a komunikačnímu procesu, jako k disciplíně, která je jedním z prvků soustavy, jež může vést k osobnímu i společenskému úspěchu. Dobrým rétorem, jehož myšlenky budou uznávány a za jejichž pomoci lze měnit společenské názory, může být pouze osoba, o jejíž názory bude společnost stát. Takovouto osobou se ani v postmoderní době člověk nerodí, ale utváří se na základě životních zkušeností, poznatků a komunikační praxí. Pouze jedinec, který se vyznačuje snahou o vědění, získání nových poznatků, pozorováním, nasloucháním, hledání smyslu a podstaty společenských problémů a jejich pochopení v jednotlivých kontextech, může být rétorem, jehož myšlenky mohou přimět společnost ke změnám v dosavadním chápání určitého tématu. Všechny tyto nabyté informace musejí být zpracovány tak, aby z nich byly vybrány ty podstatné na úkor těch méně podstatných. Vhodné a správné rozdělení důležitých informací je úzce spjata s důrazem na osobní kvality řečníka. Řečník se dostává do pozice, kdy společnost k jeho myšlenkám a názorům přistupuje jako k těm, které právě on považuje za důležité, a mohly by být celospolečensky prospěšné. V této vazbě mezi řečníkem a příjemci sdělení dochází jistému druhu zodpovědnosti, kterou na sebe řečník svými veřejně vyslovenými názory přebírá. Informace a poznatky, které během svého zkoumání jistého problému získal, musí být správně vybrány tak, aby byly společensky hodnotné a nebyly zavádějící, chybné či dokonce lživé. Společnost, která je lačná po stále nových informacích nedokáže z laického hlediska vždy správně vyčlenit ty, jež jsou pro ni podstatné, pokud se tedy najde rétor, jež bude natolik zdatným, aby se jím společnost nechala poučit, může dojít k jejímu vědnímu rozvoji. Rétor, jehož osobnostní vývoj bude založen na správném systému sběru informací, rétorských cvičeních, zpracováním informací a užití vhodných komunikačních prostředků, který před svým publikem nepřipustí jediný náznak zaváhání, bude vždy uznávaným a jeho názory budou přejímány.

S rétorikou se dnes setkáváme denně, rozdílů ale můžeme najít v jejích jednotlivých úrovních. Správná rétorika je podstatná pro komunikační proces k dosažení osobních úspěchů, politických úspěchů, které můžeme rozdělit na národní, mezinárodní, ale i úspěchů jednotlivých organizací, společenstev a náboženství. Všechny tyto komunikační úspěchy mají jedno společné, silného řečníka, jehož osobnost, znalosti a řečnický um dokáže dovést jeho myšlenky do stádia, ve kterém mu bude druhá strana schopna naslouchat, porozumí jeho záměru a nechá se jím ovlivnit. V dnešní době hospodářské recese, kdy peníze hrají na celém světě ještě důležitější roli než kdy dříve, musí být leadery velmi dobře vyškolené osobnosti, o jejichž image se starají celé teamy. Mezinárodní charitativní organizace si za své velvyslance a šířitele svých názorů vybírají celosvětově známé osobnosti. Je zde jistota, že právě od těchto osobností budou chtít lidé znát jejich názor a budou mít zájem si ho vyslechnout. Síla osobnosti je v současném světě, jehož hlavním prvkem je pluralita, velmi důležitým faktorem. Dnešní populace má stále větší potřebu v rozpolceném prostředí, ve kterém se nachází, sdílet určitý názor, stát se jeho součástí a pocítit jistý druh celosvětové pospolitosti. Jedinec přestává být osamocen ve svém vlastním světě, ale stává se jeho součástí. Stejně jako je rétorika důležitá pro hybatele světové politiky a současně, tak je také důležitá pro jedince v jeho osobním životě. Stále se zvyšující úroveň vzdělanosti je jednou z příčin nového druhu boje o postavení jedince ve společnosti. V civilizovaných státech již není pouze jedna vrstva vzdělavců, které by společnost chtěla naslouchat a slepě přijímala jejich názory. Vzdělaný člověk nad problémy a tématy přemýšlí, konfrontuje je se svými vlastními poznatky a hodnotami. Rétor se nedostává do pozice, kdy by sděloval jedinou možnou pravdu, ale sděluje pouze jakýsi druh pravdy, který vždy bude ovlivněn jím samotným, i když se snaží o co největší míru objektivitu. Tento druh našeho vlastního poznání, které budeme schopni interpretovat dále, nás dostává na pomyslnou vyšší společenskou úroveň oproti jedincům, jež toho nejsou schopni. Tito jedinci mohou brilantně selektovat jednotlivé informace, jejich poznání může být ohromné, ale pokud nejsou schopni jej sdělit, nebudou ve společnosti nikdy uznáváni tak, jako lidé, jež ovládají alespoň základní rétorské dovednosti. V dnešní době se na

celosvětovém trhu s publikacemi můžeme setkat s řadou knih a učebnic, které nás provázejí nejen dějinami rétoriky a obecně platnými teoriemi, ale také nás učí jak z hlediska rétoriky co nejlépe obstát ve společnosti a nesplynout tzv. s davem. Rétorika a umění komunikace se stala jedním z prvků vzdělaného a kulturního jedince, který má zájem o svůj neustálý rozvoj, který mu zajistí společenské uznání.

9.1. iSteve

Stjeně jako je Martin Luther King vnímán jako největší osobnost řečnictví ve dvacátém století, která dokázala změnit svět, tak Steve Jobs představuje ikonu řečníka na té nejvyšší možné úrovni ve století jednadvacátém. Steve Jobs posunul samotné řečnictví a komunikaci s publikem na pomyslnou další úroveň a to za pomoci pro postmodernismus typických moderních technologií. Umění mluvit je stále spojováno s manipulací, propagandou, celosvětovým nátlakem, ale Jobs je dokázal posunout do pozice, kdy jej společnost přijímá jako zdařilou formu projevu, který přináší nové poznatky, jež mají význam pro každého jedince na této planetě. Takto vzniklý fenomén se již může pouze upevňovat.

Steve Jobs pro společnost představuje typicky silnou osobnost, jež je inteligentní a jejímiž názory by se měla řídit. Důležitým prvkem v jeho úspěchu po stránce komunikace s auditoriem bylo také propojení nových technologií, po kterých konzumní, ale i informační společnost prahne. Můžeme pouze bilancovat zda, pokud by se zabýval například genetikou, nebo jaderným výzkumem, tak by měl jeho řečnický um stejný ohlas, ale dojdeme k závěru, že nejspíše ne. Dnešní informační společnost založená na eklekticismu a kultu značek je velmi úzce spojena s materiálním světem, než s tím vědeckým. Jobs je považován za člověka, který byl nadán darem geniálního podnikatele, vizionáře, vynálezce, ale také tím, kdo byl inspirujícím buddhistou, celosvětově uznávanou osobností, ale hlavně charismatickým řečníkem. Jeho řečnický úspěch byl spojován nejen s multimediálními prezentacemi firmy Apple, ale také s přednáškami. Za přední stránky jeho projevu můžeme

považovat schopnost udržení pozornosti posluchačů, měl přesný cit pro stupňující se napětí a ve správném okamžiku vyvolal nadšení. Ideální načasování propojené s lehkým vtipem bylo pro auditorium magickým spojením. V úspěchu jeho přednášek můžeme zřejmě pozorovat jeho osobnost řečníka, v prezentacích Apple byl jeho projev spojen s dlouho očekávanými produkty, po kterých celá společnost prahla, bylo by tedy logické opírat jeho řečnictví o tyto nové výrobky. Ale jak je zřejmé dokázal auditorium zaujmout i bez nich, mladí lidé na univerzitách přijímali jeho myšlenky a chtěli jimi být poučeni. Člověk, který něco vytvořil, bude mít vždy moc předat světu své myšlenky, pakliže je podloží správnou rétorikou a vhodnými komunikačními prostředky, stane uznávaným nejen jako vynálezce, ale také jako silná osobnost, která je pro společnost důležitá. Vtipnost, chytrost, ale i klid jsou hlavními prvky prezentací, v jejichž čele Jobs stál, nebylo zapotřebí rozmanitých řečnických figur, aby publikum udrželo svou pozornost. Skromně vyhlížející člověk, který žil až asketickým způsobem života, dokázal svými projevy změnit dosavadní myšlení světa, které bylo schopné se spojit pro jednu myšlenku.

10. Současná podoba knih zabývajících se rétorikou v České republice

Pokud se zaměříme na knihy a učebnice zabývajících se rétorikou, dospějeme k závěru, že je možné čerpat poznatky o teorii a praxi rétoriky jak z děl antických filosofů, tak také z množství titulů, které se zabývají aktuálním postavením rétoriky ve společnosti a z tohoto hlediska také stanovují své nové poučky. Při zadání výrazu slova rétorika do on-line vyhledávače rejstříku Národní knihovny v Praze s omezením na knihy, dostaneme ucelený přehled devadesáti titulů, jež se zabývají rétorikou z hlediska dějin, teorie, nebo praxe. Z toho 66 titulů je českých a 24 zahraničních, nebo přeložených (Seznam knih obsahujících slovo rétorika, nebo rétoriky ve svém názvu, Příloha C). Knihy, které se zaměřují na moderní rétoriku a její užití v praxi, na ni nahlízejí z interdisciplinárního hlediska. Můžeme se setkat s propojením rétoriky s psychologíí, lingvistikou, filosofií, ale také marketingem a mediální komunikací. Autoři těchto textů si zcela uvědomují potřebu rétoriky, jako umění správné komunikace v moderním světě, která nás může dovést k úspěchu osobnímu i pracovnímu. „*Moderní rétorika potřebuje především – zdůrazňovat – ospravedlňovat – vyvracet.*“²⁹ Zaměřují se na osobu řečníka z hlediska sebejistého projevu, srozumitelnosti projevu, vhodného užití slov, barvy a tónu hlasu, obratného užití jazyka, tempa a rytmu řeči, tvorby samotného projevu a přemýšlením nad jeho obsahem. Tyto prvky, které jsou součástí všeobecné jazykové kultury, vycházejí z inspirace antikou, ale také z nových poznatků, které jsou aplikovány na současnou všeobecnou potřebu rétoriky z hlediska užití nových technologií a nových komunikačních procesů. Na trhu aktuálních publikací zabývajících se rétorikou můžeme najít také tituly, které mají ve svém názvu slova jako manipulace, manipulativní techniky, nebo zakázaná rétorika. Jedná se právě o tu podobu rétoriky, díky které se stala v různých fázích dějin odmítanou a společensky nepřijatelnou

²⁹ ŽANTOVSKÁ, Irena. *Rétorika- Teorie a praxe*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008. ISBN 978-80-86723-57-0., Umění mluvit, str. 6

disciplínou. Dnes se ale nejedná o tematicky vyhraněné knihy, které by k rétorice přistupovaly ve formě záměrné manipulace tak, jako v dobách hnědé rétoriky. Můžeme se dočíst o zajímavých technikách lichocení, přátelství, ale i pověřčivosti, nebo charismatu. „*Manipulovat rétoricky znamená:*

Manipulovat vybrané osoby vědomě a cíleně s použitím manipulativních technik podle předem vytvořeného plánu.“³⁰

10.1. Inspirace antikou

I v moderní době vychází rétorika z již dva tisíce let starých pravidel, klasického rétorického systému, které je možné užít v současnosti. Tento systém se zaměřuje na samotnou strukturu řeči, užití vhodných jazykových prostředků a jejich správné použití, ale také na veřejné vystoupení úspěšného řečníka. V antice se můžeme setkat s podobou rétoriky jakožto disciplíny, která se svou důležitostí zařadila do školních osnov v podobě trivia. Tento proces můžeme na mnoha vysokých, ale i středních školách pozorovat i nyní. Rétorika se stala přirozenou potřebou vzdělaného jedince k prosazení svých myšlenek, názorů a postojů ve společnosti.

Za nejdůležitější pravidlo klasické rétoriky, je považováno pět prvků, které dopomohou řečníkovi ke správnému a efektivnímu sestavení projevu. Těchto pět prvků je možné použít na všechny druhy řečí.

Inventio: vyhledávání všech možných podkladů, které budou potřeba k sestavení správného projevu. Vyhledávání správných informací a jejich selekce, patří v dnešní informační době k nejdůležitější fázi. Na základě správných informací, může rétor pokračovat v dalších fázích tvorby projevu. Stejně jako byl Gorgias diplomatickým vyslancem, který projevem uhranul Atény, tak i dnes se setkáváme s řečníky, kteří jsou zástupci různých organizací. Nedostatečnou přípravu způsobují tři faktory: nedostatek času a

³⁰ BECK, Gloria. *Zakázaná rétorika: 30 manipulativních technik*. Dotisk 2011. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-1743-2., Úvod: Mistrovství všedního dne, str. 9

podcenění, lenost při přípravě a cizí přednášky, přehnaná sebejistota (Bilinski, 2011).

Dispositio: organizace látky, která pomůže řečníkovi k nalezení možných chyb, kterých se dopustil ve fázi inventio, ale také mu dopomůže k vytvoření samotné struktury projevu. Klasická trojdílná struktura skládající se z úvodu, hlavní části a závěru se u delších projevů se hlavní část může členit na dílčí kroky. Většina současných knih považuje za nejdůležitější část této trojdílné struktury závěr, který by měl rétor vytvořit jako první. „*Finále by mělo být vrcholem vašeho snažení a posluchači by to měli poznat, aniž byste je na to extra upozornili.*“³¹

Elocutio: správný výběr stylu je pro řečníka jednou z nejdůležitějších částí přípravy projevu. Pokud by byl styl nevhodně zvolen, nemusel by odpovídat samotnému charakteru projevu, ale ani charakteru publika. Styl moderní rétoriky vychází z jednoduchosti, bez zbytečných zdobných prvků, je osvobozen od výrazné emocionality. Důležitou hodnotou moderního rétora je osobní styl, který se stane pro publikum zajímavým, nevšedním a dokáže jej zaujmout. Společnost očekává od moderního projevu racionální argumentaci řečníka, doloženou o fakta. V současné době mnoha sociologických výzkumů jednotlivých typů publika, je pro řečníka snazší zvolit vhodný styl projevu tak, aby byl vždy účinný.

Memoria: stejně jako v antice, tak i v moderní době je pro řečníka důležité zapamatování projevu. Dnes se řečník může spolehnout na různé typy čtecích zařízení, ale publikum vždy ocení projev, který není pouze čten. Při tréninku samotného přednesu projevu je důležité zahrnout také nonverbální prvky.

Pronuntiatio: v přednesu rétor může plně uplatnit veškeré své snažení přípravy a tvorby projevu. Správným přednesem je možné sdělit myšlenky a názory tak, aby zapůsobily na publikum, jak jsme původně zamýšleli a chtěli. Rétor by měl dbát na správnou artikulaci, výšku hlasu. Projev by měl být

³¹ BILINSKI, Wolfgang. *Velká kniha rétoriky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. ISBN 978-80-247-3905-2., Základní lekce: Příprava a zahájení, str. 29

vyváženým spojením obsahu sdělení s osobností řečníka. Na osobnost řečníka je v moderní době kladen důraz, jelikož pouze silné osobnosti mohou svými myšlenkami zapůsobit na publikum.

Stejně jako je stále platné pravidlo pěti kroků, které je symbolem klasické rétoriky, tak je možné i dnes vycházet Aristotelovy výstavby veřejného projevu skládajícího se z šesti částí:

- a) Exordium - úvod
- b) Narratio - vyprávění
- c) Partitio - upřesnění
- d) Argumentatio - uvedení důkazů
- e) Confutatio - protiargumentace
- f) Conclusio - závěr

(Žantovská, 2008)

V mnoha knihách se autoři také odvolávají na tzv. Aristotelovu velkou trojku, neboli *étos*, *patos* a *logos*. *Logos* vycházející z argumentace logikou, využívá samotného publika a jeho myšlení. „*Étos neboli argumentace charakterem, využívá řečnickovy osobnosti, reputace a schopnosti vypadat důvěryhodně. (Zatímco se logos potí nad svým studijním průměrem, étos je zvolen předsedou třídy).*“³² Poslední část této trojice *patos* založen na argumentaci emocemi, má pro přijetí logických argumentů publikem také důležitou roli. Osobnost řečníka i dnes vychází ze snahy o sebeovládání, kterou vyzdvihoval již Cicero. Ten také řekl, že upřímné emoce působí přesvědčivěji než ty předstírané (Heinrich, 2010). *Étos*, *patos* i *logos* učí moderního řečníka, jak zacházet s publikem, abychom dosáhli co největšího úspěchu, musíme mít pro publikum pochopení. Jestliže bude hlavním záměrem řečníka přesvědčení příjemce sdělení, kvalitní inspirací nám i v dnešní době je fáze přesvědčování dle obtížnosti, jejímž autorem je Cicero. Přesvědčování se tedy skládá z podnícení emocí v publiku, ze změnění jeho názoru a přimět jej jednat.

³² HEINRICH, Jay. *Rétorika pro každého: Co nás mohou Aristoteles, Lincoln a Homer Simpson naučit o přesvědčování*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a. s., 2010. ISBN 978-80-251-2693-6., 2. Kapitola, Stanovte si cíle, str. 49

Pokud moderní rétor obsáhne ve svém rétorickém tréninku všechny předchozí složky, které mu dopomohou pronést ten nejúčinnější projev, musí také umět odhadnout správný okamžik samotného projevu, neboli Kairos.

Moderní rétorika ve svých základech vychází z tradičních rétorských pravidel, jejichž kvalita byla ověřena staletími. Tyto pravidla jsou následně pouze upravena tak, aby odpovídala současné době. Pokud bychom v rétorice, ve vědě, která je založena na myšlení jedince v daných etapách vývoje lidské společnosti, nevycházeli z poznatků našich předků, nebylo by dnes možné tuto disciplínu správně aplikovat ani ji rozvíjet. Jestliže poznáme vývoj myšlení našich předků, můžeme správným směrem ubírat myšlení celé naší společnosti.

10.2. Nové poznatky současné rétoriky

Knihy zabývající se moderní rétorikou vycházejí jak již ze zmíněných pravidel klasické rétoriky, tak také z nových poznatků, které byly formovány na základě samotného vývoje společnosti. Tato nová pravidla vycházejí jak z technologického rozvoje, tak i z aktuálního vývoje myšlení společnosti. Rétorika jakožto disciplína společenská, musí vždy odpovídat postojům, hodnotám a normám společnosti v určitém období lidských dějin. Nové poznatky v rétorice můžeme pozorovat v samotném přístupu k řečníkovi. Moderní doba, ale převážně společnost, vyžaduje od jedince, který vystupuje na veřejnosti a chce, aby jeho názory a myšlenky byly přijaty, určitý druh osobního image. Ve společnosti založené na eklekticismu je vzhled řečníka důležitým prvkem pro celý následující proces, kdy na sebe nechá jedinec působit myšlenky projevu rétora. Samotný vzhled, ale není jediným faktorem úspěchu, od správného řečníka je také očekávána absolutní sebejistota bez sebemenší známky trémy. Další poznatky, které současná rétorika přináší, vycházejí z druhů jednotlivých řečí, které musejí být zvoleny přesně podle druhu události či obsahu projevu. Samostatnou kapitolou bývá také řeč, nebo komunikace, aby mohl být člověk dobrým rétorem, musí být obeznámen problematikou komunikačního kontextu a prostředky komunikace, kterými jsou řeč a jazyk.

Moderní rétor, který chce být nejen úspěšný, ale má také zájem o prosazení svých myšlenek, hodnot a postojů ve společnosti, by měl v komunikačním procesu vycházet z těchto nově ustanovených pravidel:

- a) Nahrávejte se
- b) Nevynechejte příležitost
- c) Staňte se řečníkem
- d) Pište, pište, pište
- e) Staňte se specialistou
- f) Prodávajte se
- g) Sledujte mistry
- h) Zaznamenávejte si

(Svoboda, 2011)

Hlavní zásady pro mezilidskou komunikaci

Moderní komunikace, která probíhá mezi řečníkem a posluchačem, musí být vyváženým vztahem na obou stranách komunikačního procesu. Za úspěch komunikační situace je vždy odpovědný mluvčí, který posluchače musí přijmout takového jaký je a tomuto základu uzpůsobit svůj projev. Dnešní komunikace se vyznačuje výstižností, ale také stručností a musí být založena na faktech. Čím více komunikačních kanálů je pro šíření sdělení využito, tím větší je možnost, že jej posluchač pochopí, komunikace tedy vychází jak z formy sdělení vizuálního, tak i poslechového. Příjemce sdělení, který je přehlcn každodenním působením nesčetného množství rozmanitých informací, musí být projevem řečníka zaujat natolik, aby nad ním začal přemýšlet. Důležitým znakem moderní rétoriky je tedy míra efektu vyvolání zájmu u příjemce. Jelikož je lidská bytost založena z významné části také na emocionálním vnímání, je možné projev propojit s vlastními emocemi. Mluvčí musí u posluchače vyvolat pocit vnitřního porozumění, který je založen na upřímnosti, otevřenosti a trpělivosti. *„Pokud se chcete stát dobrým řečníkem, musíte si rozvíjet dvě základní řečnické schopnosti – schopnost vlastního*

úsudku (vnější techniku) a schopnost empatie neboli vcítění se (vnitřní techniku).³³

Image moderního řečníka

Řečník, jehož cílem je zapůsobit na publikum, musí být vzdělaným jedincem s širokým rozhledem, který je na první pohled sympatickým, spolehlivým a znalým daného tématu. Již Cicero kladl důraz na osobnost řečníka, tento jev se v moderní době stává ještě důležitějším než kdy dříve. Vyvolání tzv. dobrého dojmu u publika, dnes nazývaného image je základním prvkem osobnosti řečníka. „*Působivá image předpokládá integritu, celistvost, což v praxi znamená, že musí zvýraznit kladné stránky řečnickovy osobnosti a potlačit méně výhodné prvky jednání mluvčího.*“³⁴ Každý mluvčí ať již zkušený, či začínající by měl mít neustálou snahu o rozvoj své image, která může mít pro působení sdělení na příjemce významnou roli. V dnešní hektické době je důležitým prvkem první dojem, který následně ovlivní celý komunikační proces. Image můžeme rozdělit na čtyři kategorie:

Self-image: tento obraz je spojením našich minulých zkušeností, ale i aktuálních pocitů

Vnímaná image: tak jak nás vidí posluchač, může se zcela rozcházet se self-image

Získaná image: založená na pověsti mluvčího

Vyžadovaná image: je důležité, aby řečník zachoval korporátní image společnosti, kterou zastupuje

(Špačková, 2006)

Na správné image může řečník neustále pracovat, zlepšovat ji, ale i přizpůsobovat jednotlivým situacím, ve kterých bude projev přednesen. Image

³³ ŠPAČKOVÁ, Alena. *Moderní rétorika: Jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli*. 3. dopl. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. ISBN 978-80-247-2965-7., Mluvit znamená tvořit, str. 18

³⁴ tamtéž, str. 22

by také měla být vhodně propojena se společenskou etiketou a nonverbální komunikací. Důležitým znakem image je také vhodně zvolený oděv, na základě kterého si publikum o mluvčím vytváří určitý obraz ještě před zahájením jeho projevu. I sebemenší detail v podobě špatně uvázané kravaty, nebo ušpiněných bot, může znamenat negativní dopad na celý následující projev. Celková úprava vzhledu je v moderní době společensky velmi důležitá, mluvčí, který chce mít i tento detail zcela pod svou kontrolou, si může najmout stylistu, který se o vše postará. Řečník se tak může plně soustředit na samotný projev.

Tréma a moderní řečník

Tréma je přirozenou reakcí na stres každého jedince, který může být vyvolán z mnoha různých příčin. Mluvčí, na kterém jsou zřetelně vidět znaky trémy, nikdy nezapůsobí na příjemce tak, jako mluvčí, jenž dokáže tento jev potlačit. Publikum by nikdy nemělo zpozorovat sebemenší známku nejistoty, která by jej mohla již v úvodu odradit od následujícího vnímání jak řečníka, tak také obsahu jeho projevu. Příjemce očekává od osoby, která mu má snahu něco sdělit, že bude znalý tématu a sebemenší odchylka od tohoto očekávání může být zásadní. V dnešní době mnoha psychologických výzkumů odborníci přicházejí s různými druhy cvičení, která mají jedinci dopomoci k ovládnutí vlastní trémy.

Moderní druhy projevů

Stejně jako se vyvíjí společnost, tak se také vyvíjejí stále nové druhy projevů. Tyto projevy vycházejí z přirozené potřeby společnosti jako reakce na danou fázi rozvoje technologického, ale také společenského. Za nové projevy můžeme považovat například projev při zahájení konference, uvítací řeč pro nováčky, projev s videonahrávkou, projev jako zprávu o stavu projektu, prezentaci produktu, odbornou přednášku s projektorem, nebo motivační přednášku. Jednotlivé druhy projevů musí vycházet ze základních znaků, jakými jsou typ publika, podmínky vystoupení a cíl projevu. Téměř každý druh projevu může být doplněn o přenos informací publiku pomocí rozmanitých

technologií, které jsou dnes nejen kladně hodnoceny, ale také očekávány. Kvalitní řečník dnes již nespolehá pouze na sílu své osobnosti, ale snaží se publikum zaujmout za pomoci digitálních vstupů, které mu pomohou lépe udržet pozornost, ale také snadněji vstřebat a zpracovat množství nových informací. Stejně jako mohou být technologie dobrým pomocníkem mluvčího, tak mohou být také tím špatným. Pro nikoho není příjemné, když mu selže technika během projevu, nejen, že to nepůsobí dobře na publikum, ale také je zcela vyvedete z koncentrace myšlenek nad daným tématem. Dříve se rétoři soustředili pouze na sebe samé, dnes mají tuto situaci ještě ztíženou o techniku, která musí být nastavena tak, aby bylo zamezeno možnému výpadku. V mnoha knihách bývá řečník pasován do role zapínače, vypínače a přepínače rozmanitých technických pomůcek, bez kterých by projev ani nemohl být uskutečněn. I když mohou tyto technologie znamenat pro řečníka určité riziko, jsou mu také velkým přínosem v procesu přenášení mnoha důležitých informací k publiku, které by jinak neměl schopnost za pomoci svého projevu šířit.

Nonverbální komunikace v moderní době

Nonverbální komunikace je souhrnem mimoslovních sdělení, která doprovázejí verbální složku projevu. V současné době rozlišujeme tyto druhy neverbálních projevů: haptiku, chronemiku, kinetiku, mimiku, paralingvistiku, posturologii, proxemiku a pohledy. Kvalitní řečník se věnuje přípravě vhodných prvků nonverbálního projevu, stejně jako jeho verbální složce. Nevhodná gesta či mimika obličejem by mohly zapůsobit na posluchače negativním dojmem, který by již nebylo možné vyvrátit ani za pomoci našich argumentů. Neverbální komunikace vychází z řečnickových emocí, je pro něj tedy důležité ji ovládat a nepodlehout vlastním emocím tzn. i trémě a samotnému stresu.

10.3. Moderní rétor

Komunikace je pro lidstvo nezbytná, proto si také společnost plně uvědomuje potřebu neustálého rozvoje mluveného i psaného projevu. Moderní doba si od mluvčího žádá neustálý rozvoj osobnosti, ale také kvalitních rétorických dovedností. Na trhu je široká škála knih zabývajících se rétorikou a jejími rozmanitými tématy. Umění mluvit, vystupovat, ale také ovládat řeč těla a řečnické triky, se stalo přirozenou potřebou úspěšného řečníka v moderní společnosti. Nejen knihy mohou být kvalitním pomocníkem k rozvoji rétorického umění, se stále větší oblibou se setkávají také kurzy zaměřené na praktické rétorické dovednosti. Neustálá potřeba zvyšující se úrovně komunikace na pracovištích, při obchodních jednáních, ale také v partnerských vztazích zapříčinila přirozenou nutnost rozvoje rétorických znalostí.

Nejdůležitější faktor, který ovlivnil podobu současné rétoriky, byl nepřetržitý rozvoj moderních technologií. Mluvčí, který chce svým projevem co nejvíce zapůsobit na publikum, se již nemůže spoléhat pouze na své rétorické dovednosti získané pravidelným cvičením a tréninkem rétorických technik. Do popředí zájmu publika se čím dál více dostávají technologie, které rozšiřujícími informacemi nejen doplní samotný projev, ale také jej udělají zajímavější. Dnešní příjemce chce být zaujat předloženými informacemi, pokud mluvčí není schopen udržet pozornost publika, neshledá se ani obsah jeho sdělení s kladným přijetím. Příjemce, který aktivně nepřijímá sdělované myšlenky mluvčího, nemůže být těmito názory a hodnotami ovlivněn do budoucna. Aby byl proces přenosu sdělení informací od rétora směrem k auditoriu co nejúčinnější, je potřeba jej doplnit o vhodné audiovizuální prostředky. Tyto prostředky je důležité zvolit na základě prostředí, ve kterém se projev bude odehrávat, ale také dle typu publika. Samozřejmostí se dnes staly různé druhy prezentací promítané pomocí projektorů, tyto prezentace se přirozeně propojily s mluveným projevem. Jednotlivé snímky mohou názorně podpořit stěžejní body přednášky a obohatit ji o zajímavé vizualizace. Marketingové společnosti se v současnosti zabývají rozmanitými výzkumy jevů, které mohou na auditorium zapůsobit, aniž by je samo o sobě vnímalo jako významné. Jedním z těchto prvků, které doplňují přednášky a pomáhají mluvčímu ve snaze

působení na publikum, jsou barvy, tlumená hudba či vůně. Všechny tyto faktory mohou v budoucnu vyvolat u příjemce sdělení vzpomínku na daný projev. Původní záměr rétora, zaujmout své publikum při samotném projevu a předat mu tak své myšlenky, může mít za pomoci užití prvků podprahového vnímání mnohem dlouhodobější efekt. Dnešní doba již ve vývoji technologií, ale také téměř neomezenému online připojení ke světové síti, docílila významné interaktivity. Zatímco řečník přednáší svůj projev, může být online přenášen po celém světě, ale také přímo přepisován do elektronických deníků, nebo magazínů, celý svět má možnost na něj přímo reagovat. Všeobecná oblíbenost diskusí může dávat samotnému mluvčímu nepřetržitou zpětnou vazbu nejen na obsah jeho projevu a kvalitu rétorských dovedností, ale vyžaduje od něj jistou míru improvizace, která mu dopomůže aktivně a obratně reagovat. Zpětná vazba se stala přirozeným doplněním téměř všech veřejných projevů, ať již v uzavřené komunitě, tak i celé společnosti. Řečník se za pomoci mediální interaktivity dostává pod neustálý drobnohled publika, chyby již nejsou opomíjeny a taktně přecházeny, ale díky online přenosu, se k nim příjemce může vrátit. Řečník se tedy o to více musí snažit takovým chybám předcházet, jedna výraznější chyba by mohla následně ovlivnit příjem obsahu sdělení i v budoucnosti.

Povolání rétora v moderní společnosti vymizelo, úkolem moderního rétora je přednést publiku vlastní myšlenky a názory, nebo myšlenky organizací, které zastupuje a za něž hovoří. K úspěšnému projevu již dnes nestačí pouze kvalitně ovládané mluvené slovo a přípravné fáze projevu, ale také rozmanité možnosti informačních technologií. Správné propojení těchto složek, je předpokladem veřejného projevu, který svým obsahem a myšlenkami zaujme publikum. Společnost chce neustále přijímat nové informace, zpracovávat je a utvářet si za jejich pomoci soudy, které jí dopomohou vést všeobecný diskurs. Myšlenky, které chtějí společnost ovlivnit, nebo ji alespoň dovést k zamyšlení, musejí být předloženy silným rétorem, jehož myšlenky tuto moc mít budou.

Závěr

Stejně jako se rozvíjela společnost, docházelo k přirozené potřebě vývoje komunikace. Již v antice můžeme pozorovat důležitost a sílu projevu jedince, který chce předat své či interpretované myšlenky, hodnoty a postoje auditoriu. Neustálý rozvoj vědy, politiky a kultury byl zásadní pro jednotlivé vývojové fáze rétoriky a komunikačních technik, jež společnost v dalších etapách svého vývoje buď následovala, nebo opustila. Ovšem i zde můžeme vidět značné rozdíly, co dříve bylo špatné a nepotřebné, se později může dostat do popředí zájmu. Téměř jediná pravidla rétoriky, která byla uznávána méně či více v dějinách komunikace, jsou pravidla klasické rétoriky. Klasická rétorika nezankla ani ve středověku, který byl zaměřen převážně na rétoriku kazatelskou, antičtí autoři se stali zdrojem praktických cvičení, která jim byla základem pro interpretaci Písma. Změny myšlenkových proudů byly hlavními hybateli přístupu společnosti ke komunikaci a rétorice. Zde je možné pozorovat ono velice úzké propojení společnosti a komunikace, stejně jako člověk nemůže žít bez vzduchu, tak ani společnost nemůže přežít bez přirozeného rozvoje mluveného a psaného projevu. Jednotlivé myšlenkové proudy vždy stavěly na základních pilířích lidské komunikace a ty se dále rozvíjely dle aktuální potřeby, nevycházelo se z pomyslného bodu nula, ale základ byl stanoven z osvědčených pravidel a norem komunikace.

Ovládnutí řečnického umění bylo vždy spojováno s úspěšnými projevy, které byly symbolem pro kvalitní mezilidskou komunikaci. V průběhu lidských dějin se setkáváme s různými formami komunikace, mezi nimiž vždy vynikal mluvený projev, jakož to účinné propojení osobnosti autora s obsahem jeho sdělení, které může o to více zapůsobit na publikum.

Stejně jako bylo pro rétoriku a komunikaci důležité období antiky, stalo se pro její novodobou renesanci podstatné 20. století. Rozvoj informační společnosti založené na stále se zvyšujícím vlivu a rozvoji masmédií, dal mezilidské komunikaci nový rozměr, se kterým se v takovém to rozsahu v uplynulých dějinách nesetkala. Potřeba kvalitního přenosu informací k příjemci ve formě, která mu dopomůže k jejímu snadnému pochopení a možné změně dosavadních hodnot a postojů, se stala stěžejním prvkem

novodobých teorií jazykové komunikace a teorií masových médií. Za pomoci médií se ve společnosti čím dál více rozvíjel kult osobnosti, jejíž charisma propojené s projevem na aktuální téma a řečnickým uměním, se stalo symbolem novodobé rétoriky. Stejně silně jako je rétorika společností odmítána po druhé světové válce, tak je následně rozvíjena. Společnost, ve které se rozvíjejí nejen masová média a současně se stále zvyšující vzdělanost, si opět začala uvědomovat potřebu a sílu slova v mezilidské komunikaci.

Postmodernismus, který se stal hlavním myšlenkovým proudem 21. století, byl přirozeným vyústěním na stále se zvyšující pluralitu názorů ve světě moderním. Globalizace, jež se stala novodobým symbolem neustálého propojení světa ať již po stránce ekonomické, politické, ale také společenské, byla jedním z nejdůležitějších faktorů pro užití jazyka, který by mohl propojovat myšlenky celého světa, stejně jako se dříve latina stala jazykem vzdělanců pro šíření myšlenek po celém světě, tak dnes je do této pozice dosazena angličtina. Komunikace, která prostupuje celým světem jako spleť sítí, jej globálně ovlivňuje a také jej rozvíjí. Internet se stal hlavní hybnou silou rozvoje nových myšlenek a nových forem komunikačních technik, které si přirozeně vyžádaly nová pravidla v komunikaci. Jelikož se ale nacházíme v postmoderní době, tak i tato pravidla jsou zdrojem pluralitních názorů a přístupů ke komunikaci. Dokonce i samotná podoba jazyka se dostala do fáze hovorového projevu, který je běžný i při formálních vystoupeních. Každý člověk chce být originál, nechce být kopií ani stylem svého projevu. Informace se má šířit ke svému příjemci co nejrychleji a nejúčinněji, je tedy důležité zpracovat je tak, aby byly co nejsnadněji pochopitelné. Stále více se z projevů eliminují odborné výrazy, které jsou nahrazeny jednoduššími. Globálně se šířící informace také ovlivňují celospolečenský diskurs v chápání současného světa.

I když se svět dostal do fáze nově utvořeného umělého společenství, které si žije svým přirozeným virtuálním životem s neustálým příjmem nových informací, mluvené slovo má stále větší váhu v lidské komunikaci. Slovo, šířené mluveným projevem, jež si příjemce může přímo spojit s jeho autorem,

má větší moc oproti psaným projevům šířených tištěnými médii, nebo za pomoci internetu.

Při bližším zkoumání knih zabývajících se rétorikou a komunikací, jsme dospěli k poznatkům, které mají svůj základ v antice, ale také k nově vytvořeným pravidlům, jež byly utvářeny v souladu s informační společností postmoderního světa. Mluvené slovo si i na vzdory zvyšující se oblibě psaného projevu, uchovalo svou důležitou hodnotu. Různorodé komunikační procesy, jsou spolu se spolčeností, nejdůležitějším faktorem pro její neustálý rozvoj a uchování odkazu pro další generace. Na základě tohoto rozvoje vzniká přirozená potřeba zkoumání nepřetržitého vývoje rétoriky a lidské komunikace. Pokud se ustanoví nová pravidla, jež budou vycházet z aktuálního stavu a potřeb společnosti, která je bude následovat, komunikace se stane účinnou a dopomůže k plnohodnotnému společenskému rozvoji.

SEZNAM POUŽITÉ ČESKÉ LITERATURY A PRAMENŮ

MONOGRAFIE

ALLHOFF, Dieter. *Rétorika a komunikace*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2283-2.

ARISTOTELEŠ. *Rétorika*. 3. vyd. Praha: Rezek, 2010. ISBN 80-86027-32-5.

BECK, Gloria. *Zakázaná rétorika: 30 manipulativních technik*. Dotisk 2011. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-1743-2.

BILINSKI, Wolfgang. *Velká kniha rétoriky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. ISBN 978-80-247-3905-2.

BRAUN, Roman. *Umění rétoriky: lépe mluvit - více dokázat*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-539-4.

BUBENÍČKOVÁ, Zuzana. *Rétorika*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008. ISBN 978-80-7372-358-3.

BUCHTOVÁ, Božena. *Rétorika: vážnost mluveného slova*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3031-8.

DOZEN, František a Jan PŘEUČIL. *Rétorika a etiketa*. 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1429-1.

ENCYKLOPEDICKÝ DŮM, spol. s. r. o. *Encyklopedický slovník*. Praha: Odeon, 1993. ISBN 80-207-0438-8.

HEINRICHS, Jay. *Rétorika pro každého: Co nás mohou Aristoteles, Lincoln a Homer Simpson naučit o přesvědčování*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a. s., 2010. ISBN 978-80-251-2693-6.

HIERHOLD, Emil. *Rétorika a prezentace*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0782-9.

JELÍNEK, Milan. *Argumentace a umění komunikovat*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 1999. ISBN 80-210-2186-1.

KLAPETEK, Milan. *Komunikace, argumentace, rétorika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2652-6.

KOHOUT, Jaroslav. *Rétorika: umění mluvit a jednat s lidmi*. 4., dopln. vyd. Praha: Management Press, 2002. ISBN 80-7261-072-4.

KRAUS, Jiří. *Rétorika a řečová kultura*. 2., dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1829-6.

KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. Praha: Academia, 1981.

KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5.

LEANNE, Shelly. *Rétorika pro lídry: řekněte to jako Obama*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-2633-2.

LOTKO, Edvard. *Kapitoly ze současné rétoriky*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 978-80-244-2309-8.

MAŘÍKOVÁ, Marie. *Rétorika: manuál komunikačních dovedností*. 3. vyd. Praha: Professional Publishing, 2002. ISBN 80-86419-31-2.

MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-338-3.

MĚCHUROVÁ, Albína. *Jak dobře mluvit a úspěšně jednat: Základy rétoriky a komunikace*. 2. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008. ISBN 978-80-86723-32-7.

MORGENSTERNOVÁ, Monika. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2011. ISBN 978-80-7357-678-3.

PLATÓN. *Gorgias*. 4. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000. ISBN 80-7298-005-X.

QUINTILIANUS. *Základy rétoriky: Marcus Fabius Quintilianus*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1985.

SCHREIBER, Hugo. *Čítanka z rétoriky: řeči, projevy, kázání, myšlenky a názory od nejstarší doby po současnost*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008. ISBN 978-80-86723-60-0.

ŠPAČKOVÁ, Alena. *Moderní rétorika: Jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli*. 3. dopl. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. ISBN 978-80-247-2965-7.

TAYLOR, Shirley. ALISON LESTER. *Umění komunikace: Odhalte tajemství, která vám pomohou k lepší výkonnosti a uspokojivější budoucnosti*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group, k. s., 2011. ISBN 978-80-242-2770-2.

TŘÍSKA, Josef. *Literární a myšlenkové proudy latinsko-českého středověku: rétorika, etika, symbolika*. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004. ISBN 80-7050-442-0.

ŽANTOVSKÁ, Irena. *Jazyková komunikace v dějinách lidstva*. 2. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008. ISBN 978-80-86723-55-6.

ŽANTOVSKÁ, Irena. *Rétorika- Teorie a praxe*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského 1. vyd. Praha, 2008. ISBN 978-80-86723-57-0.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Databáze Národní knihovny ČR. *Národní knihovna České republiky* [online]. [cit. 2012-03-07]. Dostupné z WWW:
<http://aleph.nkp.cz/F/EP9NRPSXYSIQALLHX86NXJBPL331LEBNHDQKT9H39BDHTN93KR-33045?func=find-b&find_code=WRD&x=0&y=0&request=rétorika&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=N>

Mám sen: Martin Luther King. In: *Literárky* [online]. 3.4.2009 [cit. 2012-03-07]. Dostupné z WWW:
<http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=5214>

SEZNAM POUŽITÝCH ZAHRANIČNÍCH PRAMENŮ

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

American Rhetoric: The Power of Oratory in the United States [online]. 2001, 2012 [cit. 2012-03-07]. Dostupné z WWW:
<<http://www.americanrhetoric.com/>>

Silva Rhetoricae: The Forest of Rhetoric [online]. 2007, 26.2.2007 [cit. 2012-03-07]. Dostupné z WWW: <<http://rhetoric.byu.edu/>>

Top 10 Gratest Speeches of All Times. In: *Popularsomething* [online]. 24.1.2010, 2012 [cit. 2012-03-07]. Dostupné z WWW:
<<http://www.popularsomething.com/2010/01/top-10-greatest-speeches-of-all-times.html>>

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA A - 10 NEJVÝZNAMNĚJŠÍCH PROSLOVŮ SVĚTA.....	I
PŘÍLOHA B – MARTIN LUTHER KING „MÁM SEN“	II
PŘÍLOHA C – SEZNAM KNIH OBSAHUJÍCÍ SLOVA RÉTORIKA, NEBO RÉTORIKY VE SVÉM NÁZVU	VII

PŘÍLOHY

Příloha A - 10 nejvýznamnějších proslovů světa

Martin Luther King „*I have a Dream*“

Winston Churchill „*We shall Fight on the Beaches*“

Nelson Mandela „*I am prepared to die*“

Abraham Lincoln „*Gettysburg Address*“

Winston Churchill „*Their Finest hour*“

John F. Kennedy „*Ask What You Can Do For Your Country*“

Jawaharlal Nehru „*Tryst with Destiny*“

Patrick Henry „*Give me Liberty or Give me Death*“

Socrates „*Apology*“

General Douglas MacArthur „*Duty, Honor, Country*“

Zdroj: Top 10 Gratest Speeches of All Times. In: *Popularsomething* [online]. 24.1.2010, 2012

[cit. 2012-03-07]. Dostupné z WWW: <[http://www.popularsomething.com/2010/01/top-10-](http://www.popularsomething.com/2010/01/top-10-greatest-speeches-of-all-times.html)

[greatest-speeches-of-all-times.html](http://www.popularsomething.com/2010/01/top-10-greatest-speeches-of-all-times.html) >

Příloha B – Martin Luther King „Mám sen“

Jsem rád, že tu mohu dnes být spolu s vámi na akci, která vstoupí do historie jako největší demonstrace za svobodu v dějinách naší země.

Před stoletím muž, v jehož symbolickém stínu se dnes scházíme, podepsal Dekret o zrušení otroctví (Emancipation Proclamation). Tento zásadní dokument zazářil jako světlo naděje pro miliony černochoů spalovaných plamenem ničující nespravedlnosti. Jeho vydání přišlo jako radostný úsvit po dlouhé noci v zajetí.

Jenomže uplynulo sto let a černoši stále svobodni nejsou; uplynulo sto let a život černochoů je posud ochromen pouty segregace a okovy diskriminace; uplynulo sto let a černoši posud obývají ostrůvek chudoby uprostřed moře hmotného bohatství; uplynulo sto let a černoši jsou nadále zaháněni v americké společnosti do kouta a ve své vlastní zemi žijí jako v exilu.

Takže jsme se tu dnes sešli, abychom na tyto hanebné poměry poukázali. Dalo by se říci, že do hlavního města naší země přicházíme s šekem a chceme si ho dát proplatit. Když architekti naší republiky sepsali velkolepými slovy Ústavu a Deklaraci nezávislosti, podepisovali tím rovněž závazek, který tvoří součást dědictví každého jednoho Američana. Závazek spočívá v příslibu, že všichni lidé, věru černí stejně tak jako bílí, budou mít zaručena neupiratelná práva na život, na svobodu a na hledání štěstí.

Dnes je nabíledni, že Amerika svůj příslib nedodržela, alespoň co se jejích barevných obyvatel týče. Namísto setrvání ve svém posvátném závazku, Amerika vydala svým černochoům pouze falešný šek, který jim všude vracejí znehodnocený razítkem „nízký zůstatek na účtu“.

Jenomže nám se nechce věřit, že by v měšcích země tak bohaté příležitostmi neměl být na našich účtech dostatečný zůstatek. Takže jsme tady, abychom si svůj šek nechali proplatit, chceme za něj všechno bohatství svobody a všechno bezpečí spravedlnosti.

Přišli jsme na toto posvátné místo rovněž proto, abychom upozornili na palčivou naléhavost této chvíle. Dnes už není vhodný čas pro luxus zahálky či pro uklidňující drogu příslibů postupných zlepšení. Přišel čas naplnit slib

demokracie; přišel čas vystoupat z temného a ponurého údolí segregace na sluncem zalitou cestu rasové spravedlnosti, přišel čas povznést naši zem z tekutých písků rasové nespravedlnosti na pevnou půdu bratrských vztahů mezi lidmi; přišel čas učinit spravedlnost skutečností pro všechna boží dítky. Pro naši zem by bylo fatální, pokud bychom nepochopili naléhavost přítomného okamžiku. Horké léto oprávněných černošských nepokojů nepomine, dokud nepřijde osvěžující podzim svobody a rovnoprávnosti.

Rok 1963 není koncem, ale začátkem. A na ty, kdož věří, že černoši se potřebují vybudovat a zase budou v klidu, čeká kruté procitnutí, pokud by se naše země měla vrátit ke své obvyklé praxi.

V Americe nezavládne ani klid, ani pohoda, dokud nebudou mít černoši zaručena svá občanská práva. Smršť revolty bude nadále otřásat naší zemí v základech, dokud nepřijde světlý den spravedlnosti pro všechny.

Ale je tu něco, co musím říct svým lidem, kteří našlapují na prohřátý práh do paláce spravedlnosti. Během naší cesty k získání práv, na která máme plný nárok, se nesmíme provinit žádnými špatnostmi.

Nedopusťme, abychom svou žízeň po svobodě hasili z pohárů hořkosti a nenávisti. Svůj zápas musíme soustavně vést na vysoké úrovni, s důstojností a disciplínou. Nemůžeme dopustit, aby náš tvořivý protest zdegeneroval v hrubé násilí. Znovu a znovu se musíme vzepnout do majestátních výšin, v nichž budeme hrubé tělesné síle odpovídat pouze silou duchovní.

Skvělá nová vlna bojovnosti, která zaplavila černošskou komunitu, nás nesmí přivést k nedůvěře vůči všem bílým, už proto, že mnozí z našich bílých bratrů, jak je ostatně zřejmé z jejich přítomnosti na našem dnešním shromáždění, si uvědomují, že jejich osud je pevně provázán s osudem naším, a také vědí, že jejich svoboda je neoddělitelně spjata s naší svobodou. Útočné síly, které shromažďujeme k ofenzivě proti hradbám nespravedlnosti, musejí být tvořeny lidmi obou ras. Nemůžeme do toho jít sami.

A když už jdeme, musíme se zavázat k tomu, že půjdeme vpřed. Vracet se nelze. Ptávají se nás, aktivisté hnutí za občanská práva: „Kdy už budete spokojeni?“ Nemůžeme být spokojeni, dokud budou na černoších páčány nepopsatelné hrůzy policejní brutality.

Nemůžeme být spokojeni, dokud naše těla ztěžklá únavou po cestě nebudou moci spočinout v motelech u dálnic či v hotelích měst. Nemůžeme být spokojeni, dokud mobilita černochů bude vymezena cestou mezi menším a větším ghettem.

Nemůžeme být nikdy spokojeni, dokud naše děti jsou připravovány o své sebevědomí a olupovány o svou důstojnost nápisy: „Jen pro bílé“. Nemůžeme být spokojeni, dokud černoch z Mississippi nemůže jít k volbám a dokud si černoch v New Yorku má důvody myslet, že nemá proč k volbám chodit. Ne, nejsme spokojeni a nebudeme spokojeni, dokud nás nesmáčí spravedlnost jako přívalový déšť a právo jako mohutný proud.

Dobře vím, že mnozí z vás sem přicházejí z hrubého strádání a utrpení. Někteří přicházejí rovnou ze stísněných vězeňských cel. Někteří z vás přicházejí z míst, kde vás touha po svobodě vystavila bouřím útisku a vichrům policejní brutality.

Zkušeností, jak tvořivě trpět, máte věru na rozdávání. Pokračujte ve svém díle s vědomím, že nezasloužené útrapy přinášejí vykoupení. Vraťte se do Mississippi; vraťte se do Alabamy; vraťte se do Jižní Karolíny, vraťte se do Georgie, vraťte se do Louisiany, vraťte se do ghett a slumů měst na Severu – s vědomím, že vaše situace se může změnit a že se také změní. Nelibujme si v slzavém údolí.

Takže vám chci povědět, přátelé, že jakkoli musíme překonávat obtíže dneška i zítřka, přesto mám sen. Je to sen hluboce zakořeněný v americkém snu, že jednoho dne naše země dokáže žít podle skutečného smyslu svého vyznání – pokládáme totiž onu pravdu za zjevnou, že všichni lidé si byli stvoření rovni.

Mám sen, že jednoho dne na rudých svazích Georgie se synové bývalých otroků bratrsky sesednou k jednomu stolu se syny bývalých otrokářů. Mám sen, že jednoho dne dokonce i stát Mississippi, stát, který umdlévá v horku nespravedlnosti, který padá horkem útisku, se promění v oázu svobody a spravedlnosti.

Mám sen, že jednoho dne mé čtyři děti budou žít v zemi, kde nebudou posuzovány podle barvy své kůže, ale podle svého charakteru. Dnes mám svůj sen!

Mám sen, že jednoho dne v Alabamě, s jejími odpornými rasisty, s jejím guvernérem, jemuž se pusa křiví při slovech zprostředkování a zrušení, že jednoho dne právě tam v Alabamě se malí černí kluci a děvčata budou držet za ruce s bílými kluky a děvčaty jako sestry a bratři. Dnes mám svůj sen!

Mám sen, že jednoho dne každé údolí ať jest vyvýšeno, a všeliká hora i pahrbek ať jest snížena; což jest křivého, ať jest přímé, a místa nerovná ať jsou rovinou. Nebo se zjeví sláva Hospodinova, a uzří všeliké tělo spolu, že ústa Hospodinova mluvila. To je naše naděje. To je víra, s níž se vrátím na Jih.

S touto nadějí dokážeme přetesat horu zoufalství v kámen naděje. S touto vírou dokážeme proměnit drásající disharmonii naší země v krásnou symfonii bratrství.

S touto vírou dokážeme společně pracovat, společně se modlit, společně bojovat, společně jít i do vězení, společně se brát za naši svobodu s vědomím, že jednoho dne skutečně svobodni budeme.

To bude den, kdy všechny boží děti budou spolu zpívat píseň s novým významem: „Má zemi, to pro tebe, sladká země svobody, o tobě zpívám, zemi, kde leží mí předci, zemi hrdých otců poutníků, z každého úbočí, ať svoboda zní.“ („My country 'tis of thee; sweet land of liberty; of thee I sing; land where my fathers died, land of the pilgrim's pride; from every mountain side, let freedom ring“). A má-li se Amerika stát opravdu velikou zemí, musí to začít platit.

Takže, ať svoboda zní na úžasných vrcholcích New Hampshire. Ať svoboda zní z mohutných hor New Yorku. Ať svoboda zní z tyčících se Alleghen Pennsylvánie. Ať svoboda zní ze sněhem pokrytých vrcholků Skalnatých hor Colorada. Ať svoboda zní z křivolakých strání Kalifornie. Ale nejen to. Ať svoboda zní z Kamenné hory v Georgii. Ať svoboda zní z hory Lookout v Tennessee. Ať svoboda zní z každého kopce a návrší v Mississippi, z každého úbočí ať svoboda zní. A necháme-li už svobodu znít, necháme-li ji

znít z každé samoty i vísky, z každého státu i města, přiblížíme si den, kdy všechny boží děti – bílé i černé, židé i gójové, katolíci i protestanti – chytanou se za ruce a budou spolu zpívat slova starého černošského spirituálu: „Nakonec svobodni, nakonec svobodni, díky bohu všemohoucímu, jsme nakonec svobodni.“

Zdroj: Mám sen: Martin Luther King. In: *Literárky* [online]. 3.4.2009 [cit. 2012-03-07].

Dostupné z WWW: <http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=5214>

Příloha C – Seznam knih obsahující slova rétorika, nebo rétoriky ve svém názvu

Antické křesťanství - liturgie, retorika, antropologie : sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty a Patristické společnosti České republiky (Olomouc 7.-8. listopadu 2008) / Vit Husek, Petr Kitzler a Jana Platová (eds.). -- 1. vyd.. -- Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. -- 211 s. ; 20 cm

Antologie textu ke studiu retoriky : [určeno pro posl. fak. žurnalistiky]. [Díl] 1., Antika. [Cast] 2. / Bohumil Mimra. -- 1. vyd.. -- Praha : SPN, 1989. -- 175 s. ; 20 cm

Aristoteles ; Poetika ; Retorika ; Politika / Aristoteles ; předsl. Marta Zagorsekova, doslov Miloslav Okal ; prel. M. Okal, Petr Kuklica. -- 2. preprac. vyd.(Poetika), 1. vyd. (Retorika,Politika). -- Bratislava : Tatran, 1980. -- 278 s.

Citanka z retoriky : reci, projevy, kazani, myslenky a nazory od nejstarsi doby po soucasnost / Hugo Schreiber, Irena Zantovska. -- Vyd. 1.. -- Praha : Univerzita Jana Amose Komenskeho, 2008. -- 208 s. ; 23 cm

Cvicne texty z retoriky / Bozena Buchtova. -- 1. vyd.. -- Brno : Masarykova univerzita, 2005. -- 83 s. ; 30 cm

Die retorika en die Afrikaanse historiese roman / deur Dorothea Van Zyl. -- Stellenbosch : Universiteit van Stellenbosch, 1997. -- vi, 138 s. ; 29 cm

Die Rhetorik des Aristoteles : aus dem Griechischen übersetzt und mit Anmerkungen, einer Inhaltsanzeige und vollständigen Registern versehen. Erster Band / von Mich. Wenz. Voigt. -- Prag. : Karl Barth, 1803. -- lxxxviii, 474 s. ; 20 cm

Dilema islamske retoriky : islam versus kretanstvi a naopak / Nidal Saleh. -- Bratislava : Eko-konzult, 2008. -- 202 s. ; 24 cm

Dohodnute termíny : retorika narativu ve fikci a filmu / Seymour Chatman ; [z anglického originalu ... přeložili Brigita Ptáková a Luboš Ptáček]. -- Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. -- 259 s. ; 21 cm

Ekonomika : [sborník statí]. Ekologie. Výchova. Logika a retorika. Tradice / grafická úprava Jindřich Studnická. -- 1. vyd.. -- Praha : Magnet-Press, 1991. -- 80 s. : obr., tb., schemata ; 21 cm

Estetika obradu SPOZ : (Retorika) / Jaroslav Bartošek. -- Hradec Králové : Kraj. kult. středisko, 1989. -- 74 s. ; 8

Evropský univerzalizmus : retorika moci / Immanuel Wallerstein ; přeložil Rudolf Prevrtil. -- Vyd. 1.. -- Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. -- 93 s. ; 20 cm

Huehuehtlahtolli : svědectví starého slova : retorika, morální a teologická filosofie předkolumbovského Mexika / úvodní studie Miguel León-Portilla ; přepis z nahuatl a překlad do španělštiny Librado Silva Galeana ; [ze španělštiny přeložila Ludmila Holková]. -- Brno : CERM, 2002. -- 179 s. : il. ; 25 cm

Jak dobře mluvit a úspěšně jednat : (základy retoriky a komunikace) / Albina Mechurová. -- Vyd. 2.. -- Praha : Univerzita Jana Amose Komenského, 2008. - 172 s. : il. ; 24 cm

Kapitoly z retoriky : pracovní texty pro budoucí učitele : skript pro posl. pedagog. fak. Univerzity Karlovy / Ivana Havlová ; Albina Mechurová ; Šárka Štembergová. -- 1. vyd.. -- Praha : Karolinum, 1991. -- 96 s. ; 30 cm

Kapitoly z retoriky : Uvod do teorie a praxe slovneho prejavu / Frantisek Hyhlik ; [Z ces. orig.] prel. Anton Skacel. -- 1. vyd.. -- Bratislava : Obzor, 1972. -- 146 s. ; 8

Kapitoly ze soucasne retoriky / Eduard Lotko. -- 3. vyd.. -- Olomouc : Univerzita Palackeho v Olomouci, 2009. -- 202 s. ; 21 cm

Komunikace, argumentace, retorika / Milan Klapetek. -- 1. vyd.. -- Praha : Grada, 2008. -- 247 s. : il. ; 24 cm

Kouzlo retoriky : proverte si sve dovednosti, odhalte prednosti a slabiny, vytvorte si treninkovy plan / Jan Preucil. -- Vyd. 1.. -- Frydek-Mistek : Alpress, 2007. -- 166 s. : il. ; 20 cm

Kultura reci a chovani na radnici : (uvod do prakticke retoriky) / Jaroslav Bartosek. -- Ostrava : Panima, 1992. -- 126 s. ; 21 cm

Literarni a myslenkove proudy latinsko-ceskeho stredoveku : retorika, etika a symbolika / Josef Triska. -- Praha : Narodni knihovna Ceske republiky, 2004. - - 168 s. : faksim. ; 20 cm

Mluvim, mluvis, mluvime : kapitoly z moderni retoriky / Marie Dohalska ... [aj.] ; obalka a graf. uprava Milan Hladky. -- Vyd. 1.. -- Praha : Horizont, 1985. -- 124 s. : obr. ; 20 cm

Moderni retorika : jak mluvit k druhym lidem, aby nam naslouchali a rozumeli / Alena Spackova. -- 2., rozs. vyd.. -- Praha : Grada, c2006. -- 130 s. ; 21 cm

Moderni retorika : urceno pro posl. fak. pravnicke / Jaroslav Holman. -- 1. [dotisk] 1. vyd.. -- Praha : SPN, 1983. -- 197 s. ; 28 cm

Nemcina : retorika, prezentace, komunikace / Iva Michnova. -- 1. vyd.. -- Praha : Grada, 2011. -- 206 s. : il. ; 24 cm

Poetika ; Retorika ; Politika / Aristoteles ; Prel. a dosl. napis. Peter Kuklica, Miloslav Okal. -- 1. vyd.. -- Bratislava : Tatran, 1980. -- 278 s. ; 8

Prakticka retorika pro pracovníky statni spravy : ucebni material k programu celozivotniho vzdelavani Komunikacni zdatnost pracovníka statni spravy / Eva Hajkova, Adela Rihova. -- Praha : Univerzita Karlova, Pedagogicka fakulta, 2005. -- 31 s. ; 21 cm

Prazska retorika = Rhetorica Pragensis / Josef Triska. -- 1. vyd.. -- Praha : SPN, 1987. -- 271 s. ; 21 cm

Proslovy pro kazdou prilezitost a kratky prehled dejin retoriky. -- 1. vyd.. -- Praha : Vase kniha, 2000. -- 399 s. ; 24 cm

Rane krestanska retorika : vybrane apokryfni skutky a reci ve svetle retorickych analyz / Jiri Lukes. -- Vyd. 1.. -- V Praze : Centrum biblickych studií, 2009. -- 378 s. ; 21 cm

Retorika / Aristoteles ; [preklad, uvodna studia: Peter Kuklica]. -- 1. vyd.. -- Martin : Thetis, 2009. -- 257 s. ; 21 cm

Retorika / Aristoteles ; prelozil a poznamkami opatril Antonin Kriz. -- 3. vyd.. -- Praha : Rezek, 2010. -- 303 s. ; 20 cm

Retorika / Bozena Buchtova. -- Vyd. 1.. -- Praha : Grada, 2006. -- 210 s. : il. ; 21 cm

Retorika / Jozef Mistrik. -- 3. vyd.. -- Bratislava : Slovenske pedagogicke nakladatelstvo, 1987. -- 207 s.

Retorika / Stefan Holic. -- Nitra : Enigma, c2004. -- 85 s. ; 21 cm

Retorika / Zuzana Bubenickova. -- Vyd. 1.. -- Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2008. -- 27 s. : il. ; 30 cm

Retorika : A csehszlovák köztársaság magyar tanítási nyelvének középiskolai számára / Szerkesztette Jancovic Ferenc. -- Praha : Professorske nakl. a knihk., 1925. -- 239 s., 1 list ; 8

Retorika : manual komunikacnich dovednosti / Marie Marikova. -- 3. vyd.. -- Praha : Professional Publishing, 2002. -- 152 s. : il. ; 21 cm

Retorika : nauka o recnictví a slohu / Aristoteles ; přeložil, úvod a poznámky napsal Antonín Kriz. -- V Praze : Jan Laichter, 1948. -- 321 s. ; 21 cm

Retorika : teorie a praxe / Irena Zantovská. -- Vyd. 1.. -- Praha : Univerzita Jana Amose Komenského, 2008. -- 120 s. ; 23 cm

Retorika : umění mluvit a jednat s lidmi / Jaroslav Kohout. -- 4., dopl. vyd.. -- Praha : Management Press, 2002. -- 169 s. ; 21 cm

Retorika : umění mluvit a jednat s lidmi / Marie Pesová. -- [Ostrava] : Item ; Brno : CERM, 1998. -- 14 s. ; 25 cm

Retorika : význam mluveného slova / Božena Smajsova Buchtová ; s předmluvou Josefa Smajse. -- 2., aktualiz. vyd.. -- Praha : Grada, 2010. -- 231 s. : il. ; 21 cm

Retorika ; Poetika / Aristoteles ; [přeložil a poznámkami opatřil Antonín Kriz]. -- Praha : Rezek, 1999. -- 555 s. ; 25 cm

Retorika [elektronický zdroj] / Zuzana Bubenickova. -- Liberec : Technická univerzita, 2008. -- 1 CD-ROM : barev. ; 12 cm

Retorika a etiketa / Frantisek Drozen, Jan Preucil. -- Vyd. 1.. -- Praha : Oeconomica, 2008. -- 73 s. : barev. il. ; 23 cm + 1 DVD

Retorika a komunikace : 14. vydani / Dieter-W. Allhoff, Waltraud Allhoff ; [z nemeckeho originalu ... prelozila Jana Bilkova]. -- Vyd. 1.. -- Praha : Grada, 2008. -- 199 s. : il. ; 24 cm

Retorika a prezentace : 7., aktualizovane vydani / Emil Hierhold ; [prelozila Iva Michnova]. -- 1. vyd.. -- Praha : Grada, 2008. -- 380 s. : il. (nektere barev.) ; 25 cm

Retorika a recova kultura / Jiri Kraus. -- Vyd. 2., dopl.. -- Praha : Karolinum, 2010. -- 190 s. ; 21 cm

Retorika cviceni / Monika Schmidtova. -- Vyd. 1.. -- Praha : Ceska technika - nakladatelstvi CVUT, 2005. -- 88 s. : il. ; 30 cm

Retorika historie / Tomas Horvath. -- 1. vyd.. -- Bratislava : Veda, 2002. -- 369 s. ; 21 cm

Retorika postmoderne : ogledi i predavanja / Milivoj Solar. -- Zagreb : Matica hrvatska, 2005. -- 185 s. ; 18 cm

Retorika pro kazdeho / Barbora Altrichterova, Magdalena Nastuneakova. -- Vyd. 1.. -- Praha : CVUT, 1997. -- 57 s. ; 21 cm

Retorika pro kazdeho : co nas mohou Aristoteles, Lincoln a Homer Simpson naucit o presvedcovani / Jay Heinrichs ; [preklad Jana Dolezelova]. -- Vyd. 1.. -- Brno : Computer Press, 2009. -- xiv, 359 s. ; 23 cm

Retorika pro lidry : reknete to jako Obama / Shel Leanneova ; [preklad Pavlina Pobocikova]. -- 1. vyd.. -- Brno : Computer Press, 2011. -- 208 s. ; 23 cm

Retorika pro obchodníky i běžný život / Vojtěch Černý. -- Vyd. 1.. -- Brno : Computer Press, 2011. -- 327 s. : il., portréty ; 24 cm + 1 DVD

Retorika pro pedagogy / Eva Hajková. -- Vyd. 1.. -- Praha : Grada, 2011. -- 208 s. : il. ; 21 cm

Retorika pro právníky / Martina Urbanová a kolektiv. -- Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Alšes Čenek, 2009. -- 279 s. ; 21 cm

Retorika pro techniky / Tana Holasová. -- Vyd. 1.. -- Praha : Vydavatelství CVUT, 2004. -- 101 s. ; 30 cm

Retorika pro tlumočníky / Alena Špáková. -- 2., opr. vyd.. -- Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, c2008. -- 149 s. ; 21 cm

Retorika svobody / Roman Joch. -- Praha : Občanský institut, 2005. -- 27 s. : il. ; 21 cm

Retorika v dějinách jazykové komunikace / Jiří Kraus. -- 1. vyd.. -- Praha : Academia, 1981. -- 231 s. ; 24 cm

Retorika v evropské kultuře i ve světě / Jiří Kraus. -- 2., přeprac. vyd.. -- Praha : Karolinum, 2011. -- 248 s. ; 21 cm

Retorika v praxi : hovořit je umění, zásady působivého projevu, efektivní komunikace / Thomas Wiese ; [z německého originálu ... přeložila Renata Pěšková]. -- 1. vyd.. -- Cestlice : Rebo, 2005. -- 205 s. : il. ; 26 cm

Retorika v praxi : stáňte se přesvědčivým řečníkem / Peter Flume ; [přeložila Iva Michnová]. -- 1. vyd.. -- Praha : Grada, 2008. -- 154 s. : il. ; 21 cm

Retorika v současné praxi : met. materiál pro mimosk. vych. a vzdělávání / Edvard Lotko. -- Ostrava : Kraj. kult. středisko, 1987. -- 77 s. ; 20 cm

Retorika v zaměstnání : jak přesvědčit v každé situaci / Karin Hertzner. -- 1. vyd.. -- Praha : Grada, 2006. -- 128 s. ; 22 cm

Retorika, aneb, Jak dobře mluvit, jednat a komunikovat / Daniela Kovarová, Alena Spáková. -- Praha : Josef Raabe, 2008. -- 88 s. : il. ; 21 cm

Retorika, aneb, Rec jako nástroj : praktický průvodce řeči těla a verbální komunikací / Eva Tinková. -- Vyd. 1.. -- [Kralice na Hané] : Computer Media, 2010. -- 136 s. : il. ; 23 cm

Retorika, interpretáció, szövegértés a régi magyar irodalomban / redigunt: I. Bitskey et L. Imre. -- Debrecen : Debreceni Egyetem, 2003. -- 201 s. ; 24 cm

Slovenčina na dlani : základné poznatky zo všeobecnej jazykovedy, morfológie, fonetiky, syntaxe, poetiky, stylistiky, retoriky a z dejín jazyka. -- 1. vyd.. -- Bratislava : Priroda, 2001. -- 192 s. ; 22 cm

Socialní komunikace a retorika / Jan Trnka. -- Vyd. 1.. -- V Praze : Vysoká škola veřejné správy a mezinárodních vztahů, 2005. -- 250 s. ; 30 cm

Soudobá retorika (pro ekonomy) I. / Jan Trnka. -- Vyd. 1.. -- Praha : Vysoká škola ekonomická, 1997. -- 139 s. ; 30 cm

Společenský styk, retorika, etika podnikání : (pro obor Podnikové finance a obchod) : studijní text pro kombinované studium / Anna Putnová. -- Vyd. 1.. -- Brno : Vysoké učení technické, Fakulta podnikatelská v nakl. Zdeněk Novotný, 2001. -- 89 s. ; 30 cm

Společenský styk, retorika, etika podnikání : studijní text pro kombinovanou formu studia / Anna Putnová. -- Vyd. 2., přeprac., V Akademickém

nakladatelství CERM 1.. -- Brno : Akademické nakladatelství CERM, 2008. -- 63 s. ; 30 cm

Společenský styk, retorika, etika podnikání : studijní text pro navazující magisterské studium Podnikové finance a obchod : forma: kombinovaná / Anna Putnová. -- Vyd. 2.. -- Brno : Zdeněk Novotný, 2003. -- 89 s. ; 30 cm

Umení retoriky : lepe mluvit - více dokázat / Roman Braun ; [z německého originalu ... přeložil Petr Babka]. -- Vyd. 1.. -- Praha : Portal, 2009. -- 234 s. ; 21 cm

Úspěch veřejné promluvy : kapitoly z retoriky / Antonín Langer. -- 1. vyd.. -- Praha : Fortuna, 1993. -- 103 s. : il. ; 22 cm

Velká kniha retoriky : jak s jistotou a přesvědčivě vystupovat při každé příležitosti / Wolfgang Bilinski ; [překlad Iva Michnová]. -- 1. vyd.. -- Praha : Grada, 2011. -- 214 s. : il., 1 portrét ; 24 cm

Zakázaná retorika : 30 manipulativních technik / Gloria Beck ; [překlad Magdalena Pomikalková]. -- 1. vyd.. -- Praha : Grada, 2007. -- 266 s. ; 25 cm

Základné poznatky zo súčasnej retoriky / Ladislav Rybár. -- 1. vyd.. -- Bratislava : Alfa, 1976. -- 1 sv.

Základní otázky retoriky / Václav Kubat. -- 1. vyd.. -- Praha : Svoboda, 1988. -- 85 s. ; 21 cm

Základy moderní obecné retoriky / Jaroslav Holman. -- Praha : [Ústav vzdělávání pracovníků ve stavebnictví], 1974. -- 181 s. ; 25 cm

Základy moderní retoriky : Studijní text : Urceno pro posl. fak. právnické / Jaroslav Holman. -- 1. vyd.. -- Praha : SPN, 1976. -- 115 l. ; 4

Zaklady retoriky / Marcus Fabius Quintilianus ; [z latinskeho originalu ... prelozil Vaclav Bahník ; predmluva Jiri Kraus]. -- 1. vyd.. -- Praha : Odeon, 1985. -- 677 s. ; 21 cm

Zaklady retoriky : prednaska z celost. seminare lektoru z useku odb. hospodareni URO, COR, SOR a KOR, Bratislava 8.-10. rijna 1985 / Jan Horecky. -- Praha : Odd. propagandy a vychovy URO, 1986. -- 30 s. ; 20 cm

Zaklady retoriky pro pravniky / Martina Urbanova, Milos Vecera, Pavel Hungr. -- Vyd. 1.. -- Brno : Masarykova univerzita, 2001. -- 171 s. ; 21 cm

Zaklady retoriky pro socialni asistenty / Ilona Balko. -- Vyd. 1.. -- Usti nad Labem : Univerzita J.E. Purkyne, Pedagogicka fakulta, 2004. -- 97 s. : il. ; 30 cm

Zaklady retoriky pro uredniky / Libor Hlavacek. -- Vyd. 1.. -- Praha : Institut pro mistni spravu, 2011. -- 67 s. ; 21 cm

Zdroj: Databáze Národní knihovny ČR. *Národní knihovna České republiky* [online]. [cit. 2012-03-07]. Dostupné z WWW:

<http://aleph.nkp.cz/F/EP9NRPSXYSIQALLHX86NXJBPL331LEBNHDQKT9H39BDHTN93KR-33045?func=find-b&find_code=WRD&x=0&y=0&request=rétorika&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=N>

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Adriana Kadlečíková

Obor: Sociální a mediální komunikace

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Od antické rétoriky ke komunikaci v moderním světě (nástin vývojových proudů)

Rok: 2012

Počet stran textu bez příloh: 90

Celkový počet stran příloh: 16

Počet titulů české literatury a pramenů: 33

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 3

Počet internetových zdrojů: 5

Vedoucí práce: PhDr. Albína Měchurová